de levensschets van Geert Reinders 1737-1815

Werkgroep "Winsumer schrijvers en schrijfsters"

Eindredactie drs. J. Tersteeg
Historische Vereniging Winsum-Obergum

DE LEVENSSCHETS VAN GEERT REINDERS 1737 - 1815

werkgroep 'Winsumer schrijvers en schrijfsters'
eindredactie drs. J. Tersteeg
HISTORISCHE VERENIGING WINSUM-OBERGUM

WINSUM
1998

HISTORISCHE UITGAVEN WINSUM-OBERGUM

Uitgegeven door de
STICHTING
HISTORISCHE UITGAVEN WINSUM-OBERGUM

EERSTE DEEL

SAMENSTELLING

WERKGROEP
'WINSUMER SCHRIJVERS EN SCHRIJFSTERS'
VAN DE
HISTORISCHE VERENIGING WINSUM-OBERGUM,

bestaande uit:
Mevr. Willy Lemstra-Wierenga
Mevr. Adrie van Riel
Hr. Jacques Tersteeg
Hr. Kees Wolters

De uitgave van deze publicatie is mede mogelijk gemaakt dankzij steun van:

Anjerfonds Groningen, Fonds ten behoeve van de Landbouw in de provincie Groningen, H.S Kammingafonds, Notariskantoor H.J. Hoenders Winsum, Univé-verzekeringen Winsum, Wierda-Stichting Winsum

Omslag:
Jaap Stevens

Druk:
Scholma Druk, Bedum

ISBN 90 5294 164 5

Woord Vooraf

Levensbeschrijvingen van Nederlandse landbouwpioniers zijn schaars en het is daarom des te opmerkelijker, dat er na het uit 1951 daterende werk van dr. L.H. Bruins, *Leven en werken van Geert Reinders*, thans een tweede biografie in het licht wordt gegeven, gebaseerd op gegevens die de Enter zelf heeft genoteerd. Geert Reinders beschreef zijn leven in eerste instantie voor zijn kinderen en kleinkinderen, maar daarnaast noemt hij de namen van een vijftal goede vrienden aan wie het manuscript ter hand gesteld moest worden. Wellicht om er wijdere bekendheid aan te geven, misschien zelfs om er een uitgave van te bezorgen?
Prof. J.A. Uilkens en dr. L.H. Bruins hebben uit de autobiografie de nodige gegevens geput, maar het stuk zelf kreeg geen verdere bekendheid en bleef in het familiearchief bewaard.
In 1997 nam de werkgroep 'Winsumer schrijvers en schrijfsters' van de Historische Vereniging Winsum-Obergum het initiatief om de 'Kladde' integraal uit te geven, met een uitvoerige inleiding, functionele illustraties en verklarende aantekeningen, die aan de levensschets een grote extra waarde toevoegen: de gebeurtenissen worden in het kader van hun tijd geplaatst, de genoemde personen krijgen een herkenbaar gezicht, de boeken uit de kleine bibliotheek krijgen inhoud. Met grote zorg hebben de bewerkers zich van hun taak gekweten, zodat de 'Kladde' na 183 jaar fraaier verschijnt dan de autograaf zich in zijn stoutste dromen had kunnen voorstellen.
Alle motieven die de Enter destijds hebben bewogen om zijn herinneringen aan het papier toe te vertrouwen kunnen niet meer worden achterhaald, omdat er inmiddels bijna twee eeuwen voorbij zijn gegaan. De erosie van de tijd heeft een relativerende werking; achteraf en van enige afstand kijken wij terug op een mensenleven met zijn hoogte- en dieptepunten.
Twee eeuwen geleden stond de immuniteitsleer nog in zijn kinderschoenen; wellicht kunnen de immunologen van nu, die nog steeds voor moeilijke problemen worden gesteld, moed putten uit het onvermoeibare doorzettingsvermogen van de Enter.

Middelstum, februari 1998 C.G. Reinders

Ten geleide

Toen de Winsumer Wierda-stichting in 1996 haar 75-jarig bestaan herdacht, besloot het bestuur dit historische feit luister bij te zetten door de dorpsgemeenschap een fraai cadeau te doen: een gedenkteken voor Geert Reinders (1737-1815), bestrijder van de runderpest. Kort hierna ontving de Historische Vereniging Winsum-Obergum van de jubilaris het verzoek de onthulling van dit gedenkteken door middel van een aantal publicaties in krant of tijdschrift voor te bereiden. De toen juist gevormde werkgroep 'Winsumer schrijvers en schrijfsters' van de Historische Vereniging ging direct aan de slag en kwam tijdens de bestudering van de reeds bestaande literatuur over Geert Reinders spoedig tot de ontdekking, dat één van de belangrijkste en interessantste bronnen voor diens leven en werken tot op de dag van vandaag nog steeds niet in zijn geheel in druk was verschenen. Hoewel deze 'Eerste Kladde van de levenschets van Geert Reinders tot 1812', die hij zelf tegen het eind van zijn leven schreef, weliswaar door diverse auteurs werd geraadpleegd en gebruikt, bleef het persoonlijke document in breder kring ongelezen.
Dankzij de vriendelijke bereidwilligheid en geïnteresseerde medewerking van de heer C.G. Reinders te Middelstum, die een groot deel van het familie-archief onder zijn hoede heeft, werd de werkgroep in de gelegenheid gesteld de 'Kladde' en diverse andere stukken en objecten voor deze uitgave te bestuderen en fotograferen.
Dank zijn wij ook verschuldigd aan de heren J. Stevens (vormgeving), J. Venhuizen en W. Bakker (gegevens historische molens), en aan de diverse instanties en fondsen die deze uitgave financieel mogelijk hebben gemaakt.
Wij hopen met deze editie van het 'geschreven monumentje', dat Geert Reinders voor zichzelf, zijn kinderen en het nageslacht oprichtte, aan het uitgespaarde profiel in het gedenkteken van beeldend kunstenaar Jan Steen enige historische 'vulling' te hebben gegeven.

De werkgroep 'Winsumer schrijvers en schrijfsters'.

Inhoud

1 WIE WAS GEERT REINDERS?
- 1.1 Van molenaarsknecht tot landelijk bestuurder
- 1.2 Ontwikkelingen in de landbouw
- 1.3 Ontwikkelingen in de politiek
- 1.4 Culturele achtergronden

2 DE 'EERSTE KLADDE'
- 2.1 Het handschrift
- 2.2 Waarom schreef Geert Reinders zijn 'Kladde'?
- 2.3 Hoe schreef Geert Reinders zijn 'Kladde'?
- 2.4 Wijze van uitgeven

3 DE EERSTE KLADDE VAN DE LEVENSSCHETS VAN GEERT REINDERS TOT 1812
- Tekstuitgave met annotaties en toelichting

4 BIBLIOGRAFIE

1. Wie was Geert Reinders?

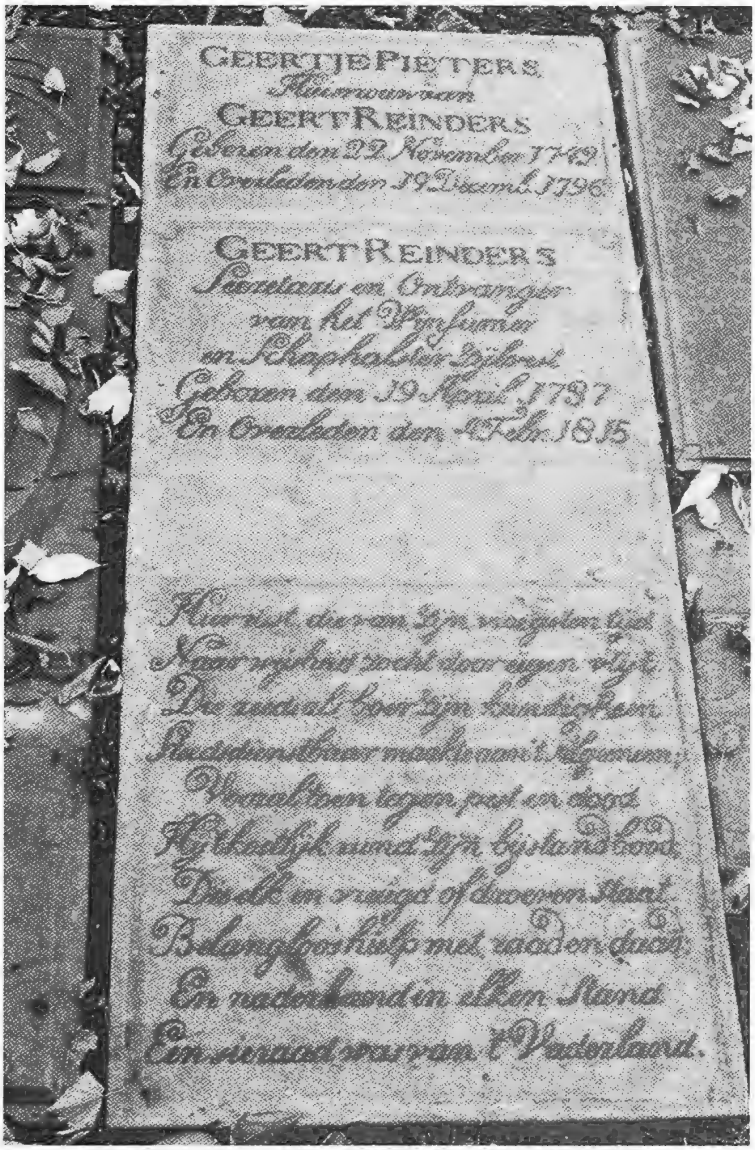
1.1. Van molenaarsknecht tot landelijk bestuurder

Zoo 't Vaderland, naar eisch,
Zijn deugden zou betalen,
Men zag dan, op zijn graf,
Een gouden eerzuil pralen.

Wie vandaag in het dorp Winsum op zoek gaat naar herinneringen aan Geert Reinders zal na enig zoeken slechts twee concrete sporen aantreffen. Het eerste is de grafzerk op het kerkhof bij de hervormde kerk van Winsum. Het tweede is de huidige Geert Reindersstraat. Vooral oudere dorpsbewoners zullen bij navraag wellicht nog weten te vertellen dat de man eertijds een belangrijke rol heeft gespeeld bij de bestrijding van de runderpest en dat hij ook in andere opzichten betekenis heeft gehad voor het dorp.
De onlangs weer leesbaar gemaakte tekst op de zerk, die het graf van Geert Reinders en zijn tweede echtgenote, Geertje Pieters, dekt, vermeldt slechts dat Geert Reinders secretaris en ontvanger van het Winsumer en Schaphalster Zijlvest was. Hieronder memoreert het volgende korte vers in lyrische bewoordingen zijn belangrijkste verdiensten:

Hier rust die van zijn vroegsten tijd
Naar wijsheid zocht door eigen vlijt:
Die reeds als boer zijn kundigheen
Steeds dienstbaar maakt' aan 't Algemeen:
Vooral toen tegen pest en dood
Hij 't kostlijk rund zijn bijstand bood:
Die elk in vreugd of droeven staat
Belangloos hielp met raad en daad:
En naderhand in elken stand
Een sieraad was van 't Vaderland.

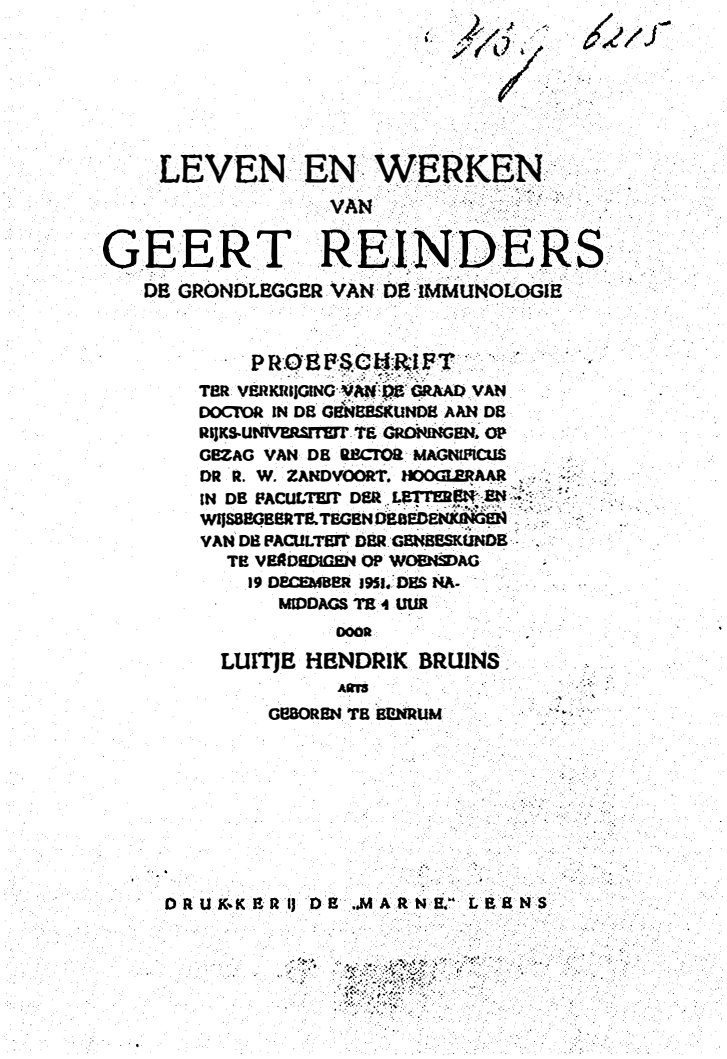
Hoewel er na het overlijden van Geert Reinders op 4 februari 1815 gedurende ca. 140 jaar verschillende levensbeschrijvingen en artikelen over hem in kranten en almanakken het licht zagen, werden zijn leven en verdiensten eigenlijk voor het eerst uitvoerig weten

Het graf van Geert Reinders en zijn tweede echtgenote, Geertje Pieters, op het kerkhof van de N.H. Kerk te Winsum. (foto: J. Tersteeg).

schappelijk onderzocht en beschreven in 1951 door de te Eenrum geboren Luitje Hendrik Bruins. Deze promoveerde in dat jaar (19 december) als doctor in de geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen met het proefschrift *Leven en werken van Geert Reinders, de grondlegger van de immunologie* (Drukkerij de "Marne", Leens 1951). Bij het samenstellen van deze uitgave is uiteraard dankbaar en veelvuldig gebruik gemaakt van deze uitstekende studie, die, afgezien van enkele kleinigheden, nog steeds hèt na-

slagwerk is om de historische persoonlijkheid van Geert Reinders te leren kennen.
Uit dit proefschrift nu komt van Geert Reinders het beeld naar voren van een begaafde, vlijtige en veelzijdige man, die, levend in een tijd van revolutie en evolutie, op velerlei gebieden zeer actief is geweest en zijn invloed heeft doen gelden.
Zijn 'carrière' is, op z'n zachtst gezegd, zeer opmerkelijk te noemen, zeker ook voor die tijd. In de kracht van zijn leven ontwik-

LEVEN EN WERKEN
VAN
GEERT REINDERS
DE GRONDLEGGER VAN DE IMMUNOLOGIE

PROEFSCHRIFT
TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE GENEESKUNDE AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN, OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS DR R. W. ZANDVOORT, HOOGLERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE TE VERDEDIGEN OP WOENSDAG 19 DECEMBER 1951, DES NAMIDDAGS TE 4 UUR
DOOR
LUITJE HENDRIK BRUINS
ARTS
GEBOREN TE EENRUM

DRUKKERIJ DE „MARNE" LEENS

Titelblad van het proefschrift van Luitje Hendrik Bruins over Geert Reinders. 1951.

kelde hij zich namelijk, ondanks het feit dat hij zeer gebrekkig onderwijs had genoten, van molenaarsknecht en boer-koopman tot een bestuurder op gewestelijk (lid van de Landdag) en zelfs landelijk niveau (lid van de toenmalige Eerste Kamer). Daarnaast trad hij op gewestelijk en lokaal niveau op als redger, gemeentesecretaris, secretaris-ontvanger van een groot waterschap, dierenarts, lid van een gewestelijke commissie van landbouw en directeur van één van de oudste onderlinge brandverzekeringen.

Zijn grootste, of in ieder geval zijn meest gekende verdienste is ongetwijfeld de wetenschappelijke, (dier)geneeskundige ontdekking geweest, die hij deed tijdens de derde golf van runderpest (1769-1784), die de 18de eeuw teisterde. Nadat hij in 1769 door de bekende Groningse professor Petrus Camper betrokken was bij inentingsproeven ter bestrijding van de runderpest, ontdekte hij in 1774, mede door volhardende proeven en scherpzinnige waarneming, dat door herhaalde inenting van kalveren, die uit koeien waren geboren die van de runderpest genezen waren, deze niet meer vatbaar waren voor de gevreesde ziekte. Deze ontdekking, waarvan hij trots in een tweetal gedrukte publicaties (1774 en 1776) verslag deed, bezorgde hem binnen korte tijd landelijke bekendheid. Vooral in de provincies Groningen en Friesland konden door deze entingen vele duizenden stuks vee behouden worden. Door zijn succesvolle proeven op kalveren kan Geert Reinders, volgens Bruins, zelfs gezien worden als de grondlegger van de moderne immunologie.

De in velerlei opzicht opmerkelijke carrière van Geert Reinders kan men evenwel eerst goed beoordelen, wanneer men deze in verband tracht te brengen met een aantal belangrijke ontwikkelingen in zijn tijd, m.n. op de gebieden van de landbouw en politiek, doch uiteraard ook op het gebied van de cultuur. In de volgende paragrafen zullen wij hier nader op ingaan.

Nu is het een bijzonder gelukkig gegeven dat wij over het leven van deze 18de-eeuwse Noord-Groningse boer en bestuurder redelijk goed zijn ingelicht. Naast de bewaard gebleven publicaties van Geert Reinders en de schriftelijke verslagen van zijn activiteiten in allerlei bestuurlijke organen, is er ook een wel zeer persoonlijke, want eigenhandig geschreven, bron overgeleverd. Een drietal jaren vóór zijn dood namelijk, omstreeks 1812-1813, heeft de toen ca. 75-jarige Geert Reinders de pen ter hand genomen om een soort

autobiografie aan het papier toe te vertrouwen. Deze autobiografie, die hij zelf de titel 'Eerste Kladde van de Levenschets van Geert Reinders tot 1812' meegaf, werd tot nu toe nooit integraal uitgegeven, hoewel hij uiteraard door vele schrijvers van bijdragen en artikelen over Reinders, en uiteraard ook door Bruins, veelvuldig werd benut.
Het belangrijkste doel van deze publicatie is om deze 'Eerste Kladde' voor het eerst integraal het licht te doen zien. Bij het vele dat al over Geert Reinders bekend is en over hem is geschreven vormt de 'Kladde' ons inziens een waardevolle en onmisbare aanvulling. Door het persoonlijke karakter van dit geschreven 'monumentje', dat Geert Reinders enkele jaren voor zijn overlijden voor zichzelf, zijn kinderen en het nageslacht oprichtte, worden wij in staat gesteld ruim 180 jaar na zijn dood op een meer directe manier kennis te maken met deze boeiende 18de-eeuwse 'Winsumer'.

1.2 Ontwikkelingen in de landbouw

'Is dit een boer?'

Toen Geert Reinders in 1785 in het huwelijk trad met de boerendochter Angenietje Klaassen uit Zuidhorn, zegde hij zijn oude, bij zijn vader geleerde beroep van molenaar definitief vaarwel om zich in de Garnwerderhoek te bekwamen in het, voor hem nieuwe beroep van boer.
In deze periode telde de Republiek der Verenigde Nederlanden iets meer dan 2 miljoen inwoners, waarvan ruim de helft werkzaam was in de agrarische sector. Ten tijde van Reinders' kinderjaren en jeugd had zich, mede ten gevolge van een golf van runderpest (1744-1754) en een voor de dijken verwoestende plaag van paalworm (ca. 1730-1750), een economisch verval voorgedaan, waaraan omstreeks 1760 geleidelijk een einde kwam. Van het economisch herstel, dat toen inzette en dat tot ongeveer 1780 zou duren, profiteerde vooral ook de boerenstand, doordat de prijzen van landbouwproducten, met name van granen, aanzienlijk stegen.
Ten gevolge van de steeds grotere welvaart onder de boeren zette aan het begin van de tweede helft van de 18de eeuw een ontwikkeling in de landbouw in, die van grote betekenis is geweest. Werd

een boer in de periode hiervoor door de gegoede en ontwikkelde maatschappelijke elite over het algemeen gezien als een dom, bijgelovig, lomp en onkundig wezen, - zo schrijft Jacob Cats nog: 'Een boer is naeu een mensch' -, vanaf circa 1750 nam onder de Verlichte burgerij, intellectuelen en grootgrondbezitters, de belangstelling voor landbouw als een wezenlijke bron van welvaart aanzienlijk toe, waardoor geleidelijk aan ook het aanzien van de boerenstand steeg. Zelfs werd het in de kringen van grootgrondbezittende regenten mode om zelf hun landerijen te gaan beheren. Omstreeks 1750 verenigden deze zich in een 'Genootschap van Liefhebberen van den Landbouw', dat onder meer uitgaven verzorgde van de toen op het gebied van de landbouw toonaangevende, voornamelijk Engelse en Franse, boeken. Opmerkelijk is dat Geert Reinders van enkele van deze boeken in het Nederlands vertaalde exemplaren bezat.
Hoewel de modieuze interesse van de liefhebberen voor de landbouw aanvankelijk nogal theoretisch was en de meeste van hun ideeën bij de nauwelijks onderlegde en veelal zeer conservatieve boeren niet bekend waren, leidden hun activiteiten er toch toe, dat men zich op de hoogte ging stellen van nieuwe, 'Verlichte', landbouwmethoden en -technieken, die voornamelijk in Engeland en Frankrijk ontwikkeld waren. Zo leerde men o.a. de rijenteelt en de zaaikas kennen.

In 1772 werd te Haarlem de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen opgericht. Bij het 25-jarig bestaan in 1777 kwam de Oeconomische Tak tot stand, die onder meer veel belangstelling aan de dag legde voor de verbetering van de landbouw.
In 1776 werd door een groep vooraanstaande burgers de Maatschappij tot Bevordering van den Landbouw te Amsterdam opgericht, en in 1784 de nog bestaande Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, die ook voor de boeren belangstelling had. Zo schreef het Nut in 1797 een prijsvraag uit, die luidde: 'Hoe de boeren het best van schadelijke vooroordelen konden worden bevrijd en tot redelijke wezens geformt'. Geert Reinders zou, als een der eersten, van de Amsterdamsche Maatschappij een tweetal prijzen (1778 en 1781) in ontvangst nemen.
Aan het eind van de 18de eeuw waren het m.n. Verlichte dominees die als volksopvoeders en amateur-landbouwers onder de boeren

veel goed werk deden. Een typisch voorbeeld van dit type dominee, dat 'preekende ons den landbouw leerde' (Aagje Deken, *Liederen op den boerenstand.* 1804), was ds. Jacobus Albertus Uilkens te Eenrum, die vanaf zijn jonge jaren zeer bevriend is geweest met Geert Reinders en die later, in 1815, de eerste leerstoel voor Landhuishoudkunde aan de Groninger Academie zou gaan bekleden. Zo gaf ook ds. B. Hoffmann te Middelstum lessen in de landbouw.

Na 1798 begon ook de overheid belangstelling te tonen voor de landbouw en de ontwikkeling van de boerenstand. Voor het eerst in 1799 werd een soort minister, de zogenaamde Agent van Nationale Oeconomie, aangesteld, die belast was met de zorg voor de koophandel, zeevaart, visserij, fabrieken en ook de landbouw. Voor landbouwzaken werd hij bijgestaan door een 'Commisaris tot de zaken van den landbouw'. Kort hierna, in 1800, vond een grote Landbouwenquête plaats, waarvan de vragen voor de boeren van Hunsingo beantwoord werden door Geert Reinders.

Van de bloei van de landbouw en de daarmee gepaard gaande grotere waardering van de boerenstand profiteerden met name ook de Groninger boeren uit de kleistreken. Deze waren op hun gemengde bedrijven allengs begonnen steeds meer grasland te scheuren en voor akkerbouw te gebruiken, uiteraard met het oog op de goede graanprijzen. Wellicht speelde hierbij ook de runderpest een rol, zoals Reinders in de 'Kladde' lijkt te suggereren. Al vroeg ook blijken hier moderne wijzen van landbouw, zoals de rijenteelt en de zaaikas, plaatselijk bekend te zijn geweest. Bovendien werden de financiële positie en onafhankelijkheid van de Groninger boeren sterk begunstigd door het typisch Groningse zgn. beklemrecht. Dankzij de vaste beklemming van veel van hun landerijen kon de huur ervan niet meer verhoogd worden. De Groninger kleiboeren behoorden aan het eind van de 18de eeuw tot de welvarendste en kundigste van de Republiek, zoals o.a. blijkt uit de beantwoording van de genoemde Landbouwenquête van 1800, waar Geert Reinders over de boeren van het district Onderdendam schrijft:

> *Ik heb al zedert lang gelooft dat er geen district in de Republiek word gevonden daar meer kundige landlieden zijn dan in het Hunsingo quartier.*

De bijzonder gunstige technische vernieuwingen in de landbouw, die in de Groninger kleistreken tot op zekere hoogte samenvielen met een grote vooruitgang van de boeren op sociaal gebied, vormen een gedeeltelijke verklaring voor het feit dat Geert Reinders, hoewel van huis uit geen boer, een voortrekkersrol heeft kunnen spelen in deze ontwikkelingen.
Samen met o.a. zijn vriend Marten Aedges Teenstra (1742-1806) te Zuurdijk, - één van de meest ontwikkelde landbouwers van zijn tijd, volgens Reinders -, behoorde hij tot de eerste generatie Groninger boeren, die van de toenemende welvaart op het platteland hebben kunnen profiteren.
Mede ten gevolge van de toegenomen welvaart behoefde althans een deel van de boeren niet al hun tijd meer te besteden aan de exploitatie van hun bedrijf. De resterende 'vrije tijd' stelde hen in staat, vaker dan daarvoor, bijvoorbeeld maatschappelijke functies te gaan bekleden, zichzelf verder te ontwikkelen door middel van het lezen van boeken of zich in groepsverband te oefenen in het schrijven (soms zelfs dichten) of rekenen. Ook voor de akkerbouw en veeteelt zelf was er ruimte aanwezig, zeker voor de meest ontwikkelde en leergierige boeren, om langs meer 'wetenschappelijke' weg verbeteringen en modernisering, mede op basis van eigen experimenten, tot stand te brengen.
Naast Reinders' experimenten en proeven ten behoeve van de bestrijding van de runderpest wist hij ook tijd te vinden voor een aantal kleinere landbouwkundige verbeteringen, zoals bv. een voorstel tot verbetering van botervaten, een steekroede ter signalering van hooibroei en een middel tegen de schapenschurft. Ook schreef hij verschillende landbouwkundige verhandelingen.
Voor de ontwikkeling en emancipatie van de landbouw belangrijker dan deze zaken is wellicht het feit, dat hij zich vanaf het begin van zijn politieke carrière als bestuurder voornamelijk ook heeft ingezet voor de belangen van zijn standgenoten. Zo wist hij op landelijk niveau aandacht te vragen voor de problemen van het beklemrecht en leverde hij belangrijke bijdragen aan de totstandkoming van ondermeer een wet op de paardenfokkerij, een regeling voor het toezicht op de handel in meststoffen en, uiteraard, de wet tot voorkoming en bestrijding van de runderpest.
Toen in 1805 in alle Nederlandse gewesten door de overheid zogenaamde Commissies van landbouw werden geformeerd, die

Douwe Martens Teenstra.
(pastel door Wessel Lubbers. 1810).

belast werden met voorlichting, onderzoek en rapportage op het terrein van de landbouw, werden de toen 68-jarige Geert Reinders en de 37-jarige Douwe Martens Teenstra, zoon van de genoemde Marten Aedsges, benoemd tot lid van de achtkoppige Groninger commissie.
Naast deze officiële blijk van waardering van overheidswege voor het werk van deze pioniers, ontvingen beiden, evenals Douwe Martens' broer, Aedsges Martens, en Jacobus Heres, een gepromo-

veerde boer uit Oudeschans, in 1814 tevens wetenschappelijke erkenning. Op 12 oktober van dat jaar namelijk werd dit viertal tijdens een plechtige bijeenkomst te Groningen door predikant Jacobus Uilkens het erelidmaatschap van het Natuur- en Scheikundig Genootschap uitgereikt. Over het optreden van de toen 77-jarige Geert Reinders schrijft Uilkens vier jaar later in zijn *Levenschets van Geert Reinders*:

> *Op het gezigt* (= Bij het zien van) *diens waardigen grijsaard, en nog meer op de wijze, waarop hij die eer, door het genootschap bewezen, beantwoordde, was geheel de vergadering geroerd, terwijl de vreemdeling vol bewondering vroeg: "Is dit een boer?".*

Uit het laatste vraagzinnetje van dit citaat is af te leiden dat het aanzien en de waardering van de Groninger boeren omstreeks 1800 door ontwikkelde burgers aanzienlijk waren toegenomen.
Toch zou het na Reinders' dood nog zo'n veertig jaar duren, voordat zij als volwaardige burgers zouden worden erkend. Aan hun politieke achterstelling kwam eerst in 1848 met de grondwet van Thorbecke, die de standenvertegenwoordiging in overheidsbesturen afschafte en rechtstreekse verkiezingen van de Tweede Kamer invoerde, een definitief einde. Tijdens deze jaren van strijd om de politieke macht zou een kleinzoon van Geert Reinders, eveneens Geert (Klaassen) Reinders (1790-1869) geheten, boer op Groot-Zeewijk in de Noordpolder, - toentertijd een modelbedrijf -, een zeer vooraanstaande rol gaan spelen.

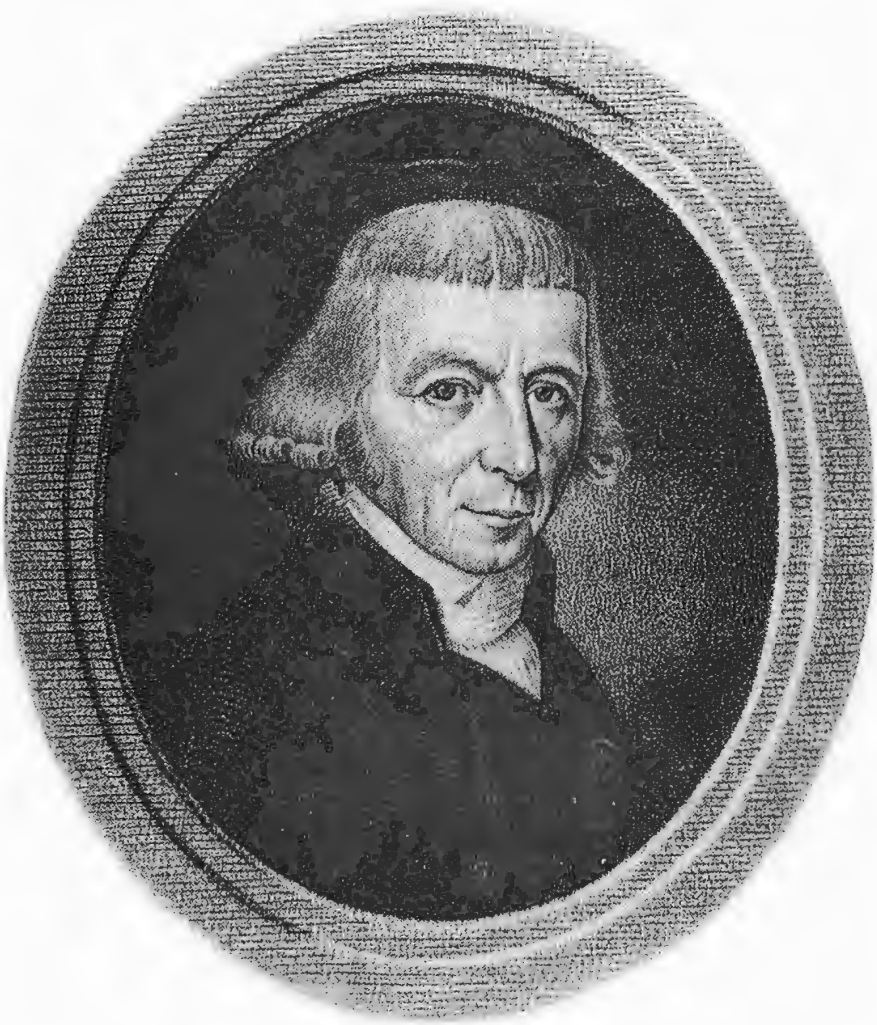
1.3 Ontwikkelingen in de politiek

Op Gruno's Burgerij; 't Is lang genoeg geslaapen!
Op! Op! Gedenk uw plicht, uw vrijheid, goed en bloed.
Rijs uit uw Droom; en grijp naar 't schitterend Krijgsmanswapen,
Door d'oeffning van 't geweer herleeve en blijke uwe Moed.

Hoewel de Groninger boer omstreeks 1750 door de boven geschetste ontwikkelingen in de landbouw reeds een behoorlijke bestaanszekerheid en zelfs een zekere mate van welstand had we-

ten te verwerven, waren zijn politieke invloed en macht nog zeer gering, omdat in de Ommelanden een oligarchie van jonkers en hovelingen de dienst uitmaakte in de besturen van overheden, in waterstaatszaken, de rechtspraak, kerkelijke aangelegenheden en in zaken van het onderwijs.
Mede onder de druk van gebeurtenissen in het buitenland was het politieke klimaat in de Republiek geleidelijk aan het veranderen. Door de economische gevolgen van de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) en de Zevenjarige Oorlog tussen Engeland en Frankrijk (1756-1763) groeide de ontevredenheid onder meer staatsgezinde regenten en naar meer inspraak en democratie strevende burgers en boeren van de Republiek en kwam het, voornamelijk plaatselijk, tot allerlei ongeregeldheden. Onder het stadhouderschap van Willem IV (1747-1751) leek er aanvankelijk een einde te komen aan de groeiende onrust, onder andere ook te Groningen, waar door de invoering van het zgn. Reglement Reformatoir in 1749 enige verbeteringen werden doorgevoerd. Toch bleef de politieke macht van de jonkers en prinsgezinde regenten overal onaangetast. De zwakke en besluiteloze stadhouder Willem V (1751-1795), aan wie Geert Reinders in 1767 zijn publicatie over de bestrijding van de runderpest, *Waarnemingen en Proeven*, opdroeg, slaagde er ondertussen niet in een einde te maken aan de toenemende tegenstellingen binnen de Republiek.
Geert Reinders begon zijn politieke loopbaan aan het begin van de steeds onrustiger wordende jaren '70. In 1772 namelijk werd hij door de stemgerechtigde ingezetenen van het kerspel Garnwerd, gekozen tot 'Volmagt' van de Ommelander Landdag. Zijn verkiezing in dit gewestelijk bestuur, waarin alle kerspels van de kwartieren Hunsingo, Fivelingo en Westerkwartier waren vertegenwoordigd, was mogelijk geworden, omdat er op dat moment in Garnwerd geen grondbezittende zgn. eigenerfden aanwezig waren. Of Reinders ook directe politieke invloed in dit door jonkers overheerste college heeft gehad, valt te betwijfelen. Zijn verkiezing door de inwoners van Garnwerd bewijst in ieder geval wel dat hij door zijn inentingsproeven een zeker aanzien had verworven. Gedurende zes jaar, van zijn 35ste tot 41ste levensjaar, bekleedde hij deze post 'tot genoegen zijne Committenten'. In 1778 kwam er een abrupt einde aan zijn lidmaatschap van de Ommelander Landdag, omdat een broer van de toenmalige luitenant-stadhouder voor

de Ommelanden zijn oudste zoon, Pieter Rembt van Iddekinge, met steun van stadhouder Willem V aan een baantje wenste te helpen. Deze liet zich hiertoe als eigenerfde voor Garnwerd inschrijven, zodat er geen volmagten meer gekozen konden worden. Uiteraard ging de jonker toen nog vóór de boer, en Reinders moest dus zijn plaats in de Landdag afstaan.
Niet lang hierna moet Geert Reinders, waarschijnlijk mede onder invloed van zijn vriend, dominee Gerrit Jacob George Bacot te Eenrum, zich meer en meer aangetrokken hebben gevoeld tot de ideeën van de overal opbloeiende anti-aristocratische Patriottenbe-

De predikant, filosoof, jurist en dichter Gerrit Jacob George Bacot. (gravure naar een portret van Wessel Lubbers, 1811).

weging. In de Ommelanden had deze beweging zich pas laat ontwikkeld, met name door toedoen van een aantal Verlichte predikanten, onder wie ds. Bacot te Eenrum één der bekendste en felste was. Hoewel de meerderheid van de traditionele en streng-gelovige Groninger plattelandsbevolking oranjegezind bleef, keerden de patriotten zich weldra openlijk, - namelijk door middel van pamfletten en door de oprichting van plaatselijke exercitiegenootschappen -, tegen de stadhouder en de autoritair-regerende kliek van jonkers en stadsregenten.
Kort na 1785 is er ook te Winsum zo'n gewapend burgergenootschap opgericht, waarvan Geert Reinders als kapitein een der aanvoerders is geweest.
Zijn betrokkenheid bij de patriotten in Stad en Ommelanden moet zo groot zijn geweest, dat orangistische tegenstanders in 1787 een tweetal pamfletten, valselijk ondertekend met de initialen G.R., het licht deden zien om hem in discrediet te brengen. Door middel van een tweetal advertenties in de *Groninger Courant* maakte Geert Reinders officieel bekend dat hij niet de auteur was van deze lasterschriften en distantieerde hij zich van de inhoud ervan. Als repliek verschenen eveneens twee patriottische pamfletten.
Reeds in het najaar van 1787 kwam er een hardhandig einde aan de Patriottenbeweging, doordat stadhouder Willem V naar aanleiding van de gebeurtenissen te Goejanverwellesluis (28 juli 1787), toen patriotten prinses Wilhelmina de toegang tot Holland ontzegden, Pruissen te hulp riep om zijn macht te herstellen. Toen de Pruissische troepen de Republiek waren binnengevallen, werden de exercitiegenootschappen direct ontbonden. Zo'n 6000 vooraanstaande patriotten, onder wie ds. Bacot, waren gedwongen naar het buitenland te vluchten. Wat minder invloedrijke 'democraten' werden uit hun ambt gezet, zoals ds. Kniphuizen van Obergum of, zoals Geert Reinders, veroordeeld tot een boete.
Voor de tweede maal in het leven van de idealistische en ambitieuze boer-koopman Reinders, die toen 50 jaar oud was, werd hij door conservatieve krachten gedwongen zijn streven naar politieke macht en invloed te beëindigen.
Twee jaar later, in 1789, zullen de uitgeweken en streng vervolgde patriotten ongetwijfeld met jaloezie en bewondering kennis hebben genomen van de berichten over een èchte 'Revolutie', die hen uit Frankrijk bereikten. Daar leek onder de bekende leuze van 'Vrij-

heid, Gelijkheid en Broederschap' een definitief halt te zijn toegeroepen aan de eeuwenlange achterstelling van burgers, boeren en het gewone volk. Het geduld van de Nederlandse patriotten werd wel op de proef gesteld, maar toen begin januari 1795 de Franse troepen over de bevroren rivieren de Republiek binnenmarcheerden, - Willem V vluchtte wijselijk meteen naar Engeland -, kwamen zij overal weer in actie om nog vóór de komst van de Fransen in veel steden en dorpen het bestuur over te nemen.
Begin februari 1795 raakte ook Geert Reinders bij de Omwenteling betrokken. Te Groningen was hij aanwezig bij de vorming van een Comité Révolutionnaire, dat zich, hoewel het in Reinders' ogen op een weinig democratische manier tot stand kwam, op 16 februari in de Broerkerk presenteerde. Weldra stelde dit Comité een lijst op van 36 namen, waaruit de Ommelanders 18 voorlopige volksvertegenwoordigers voor een nieuw gewestelijk bestuur konden kiezen. Ondanks zijn aanvankelijke bezwaren was ook Geert Reinders op deze lijst geplaatst en werd hij, evenals Marten Aedsges Teenstra uit Zuurdijk, verkozen.
Nadat het Comité Révolutionnaire op 11 april 1795 alle erfelijke voorrechten in het bestuur, de rechtspraak en waterstaatszaken in de Ommelanden vervallen had verklaard, stond niets Geert Reinders, als gewone boer-koopman, meer in de weg om zich eindelijk, - hij was nu bijna 60 jaar -, als bestuurder en politicus te ontplooien en zijn stem te doen gelden. Achtereenvolgens werd hij dan ook benoemd in een commissie, die een nieuw regeringsplan voor Stad en Lande zou ontwerpen (1796-1798), en verkozen tot redger van 3 jurisdictiën, t.w. Winsum, Obergum en Baflo (1796-1798 en 1801-1803). Zelfs wist hij tot 's lands hoogste bestuurscollege door te dringen. Op 10 augustus 1798 werd hij namelijk voor het district Scheemda verkozen tot 'Representant van het Bataafse Volk' voor de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam te Den Haag (1798-1801). De Eerste Kamer van toen vervulde ongeveer de taken van de tegenwoordige Tweede Kamer. Waarlijk, een bliksemcarrière, die uiteraard zonder de Omwenteling van 1795 en zonder zijn reeds eerder opgedane bestuurservaring ondenkbaar geweest zou zijn.
Weldra zou echter opnieuw het politieke tij zeer abrupt keren. In 1801 namelijk zette onder druk van internationale ontwikkelingen en de invloed van de Franse dictator Napoleon een restauratiepoli-

tiek in, die geleidelijk de positie van de vroegere machtshebbers zou herstellen. Zo drukten de Fransen in de herfst van 1801 een nieuwe, sterk centraliserende en autocratische staatsregeling door, volgens welke de Eerste en Tweede Kamer vervangen werden door een Staatsbewind (12 personen) en een klein Wetgevend Lichaam (35 personen). Deze staatsgreep maakte veel van de revolutionaire hervormingen en vernieuwingen op landelijk, provinciaal en lokaal niveau ongedaan.
Ook Geert Reinders kreeg, als het overgrote deel van de Kamerleden, ontslag en keerde, 64 jaar oud en ongetwijfeld zeer teleurgesteld dat de Omwenteling niet had gebracht wat hij er zich van had voorgesteld, terug naar Winsum.
Omdat de restauratiepolitiek na 1801 niet alleen tijdens het Koninkrijk Holland (1806-1810) en de inlijving bij Frankrijk (1810-1813), maar ook na het herstel van de nationale eenheid onder koning Willem I werd voortgezet, werden de aanhangers van de Omwenteling politiek buiten spel gezet en waren zij gedwongen zich hierbij neer te leggen. Voor de inmiddels op leeftijd gekomen Reinders hield deze ontwikkeling in dat hij na 1801 genoegen moest nemen met lokale 'erebaantjes' en dat hij zich maar diende te schikken naar de wensen van de machtshebbers. Toen hij in mei 1803 bovendien ontslag kreeg als redger, omdat in dat jaar de districtsrechtbanken werden ingevoerd, was hij weer ambteloos 'huisman'. Mede dankzij de voorspraak van een van zijn schoonzoons werd hij in augustus van dat jaar beëdigd als secretaris-ontvanger van het Winsumer- en Schaphalster Zijlvest. Hij bleef deze functie uitoefenen tot zijn dood. Van 1808 tot 1811 werd hem vergund op te treden als eerste secretaris en ontvanger van de toen net opgerichte Gemeente Winsum, een baantje dat op den duur veel lastig en ondankbaar werk met zich meebracht.
Overzien wij de politieke loopbaan van Geert Reinders, dan valt op dat deze uiteenvalt in drie, vrij korte, actieve perioden, die alle ongeveer zes jaar duurden en waaraan telkens erg abrupt een einde kwam.
De strijd om de politieke emancipatie van de Groninger boeren kon in de laatste decennia van de 18de eeuw niet anders dan zo'n schoksgewijs verloop hebben. Na Reinders' dood in 1815 moest deze strijd op het Groninger platteland, zoals wij hiervoor reeds beschreven hebben, nog ruim 30 jaar worden voortgezet.

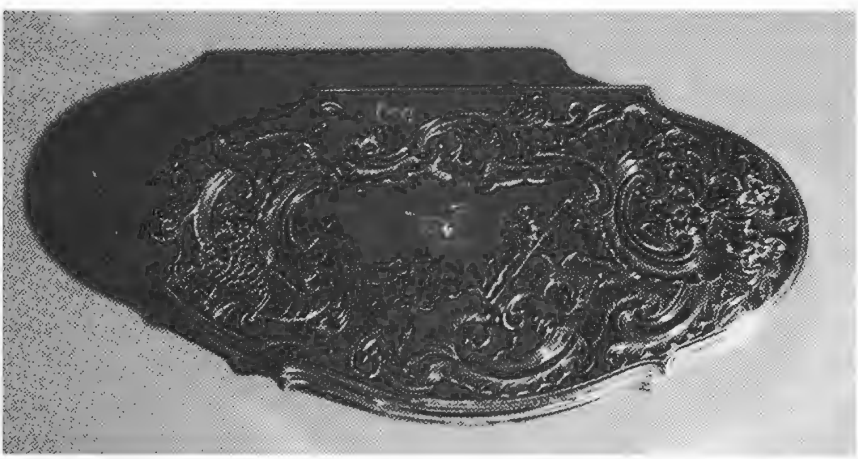
1.4 Culturele achtergronden

Waak en bid, gaat onderzoeken
In nieuwspapieren of in boeken
Hoopend dat ons blij vooruitzigt
Nooit weer voor een dwingeland zwigt.

Toen Geert Reinders in de morgen van 4 februari 1815 in zijn huis te Bellingeweer stierf, zat hij in zijn stoel te lezen. Wij weten zelfs welk boek hij voor zich op schoot had liggen: het was de kort daarvoor verschenen roman *Het leven van Hillegonda Buisman* (1814) van zijn tijdgenoot Adriaan Loosjes (1761-1818).
Als boeken, in het algemeen gesproken, vaak veel meer zeggen over iemands persoonlijkheid, leven en achtergrond dan de blote feiten, dan geldt dat o.i. wel heel in het bijzonder voor deze laatste roman. Wat de auteur van het werk betreft: de Haarlemse boekverkoper Adriaan Loosjes was in vele opzichten een geestverwant van Geert Reinders. In 1782 debuteerde hij met een patriottisch gedicht over de onafhankelijkheidsverklaring van Noord-Amerika. Door de politieke gebeurtenissen van 1795 schoot ook hij omhoog; als volksvertegenwoordiger vertrok deze patriot eveneens naar Den Haag, waar hij zeer waarschijnlijk persoonlijk kennis heeft gemaakt met de patriottische boer-koopman uit Groningen. Aan Loosjes' politieke carrière kwam in 1801 een al even abrupt einde als aan die van Geert Reinders. Tijdens het koningschap van Lodewijk Napoleon, dat hem een doorn in het oog was, verscheen zijn roman *Maurits Lijnslager* (1808), die hij schreef 'ter opbeuring van zijner geest over de zware rampspoeden, die zijn geteisterd Vaderland bleven treffen'. Geert Reinders kende ook deze roman. Hij bezat er zelfs een exemplaar van.
In beide romans nu verzet Loosjes zich tegen de onderdrukking door de Fransen en tegen de apathie en moedeloosheid, die toen alom, en zeker onder de uitgerangeerde patriotten, heersten. In theorie nog steeds een echte republikein en revolutionair, protesteert de auteur tegen de zijns inziens verderfelijke godsdienstige en zedelijke opvattingen van de Fransen en houdt hij een pleidooi voor de eigen vaderlandse deugd en burgerzin.
De letterkundige G. Knuvelder schrijft over de beide hoofdpersonen van deze romans het volgende:

Zoals Lijnslager de ideale Hollander en zoals zijn gezin het ideale huwelijksgeluk en huiselijk leven te zien geven, zo is de hoofdfiguur uit "Hillegonda Buisman" de ideale vrouw en huismoeder, die de ziele-vrede bezit, welke voortvloeit uit het dienen van God-en-vaderland in deugd en plichtsbetrachting. Kenniszucht kenmerkt ook Hillegonda die de religieuze en staatkundige idealen van Loosjes belichaamt. Het verlicht geloof, ondogmatisch en de openbaring verwerpend, onkerkelijk en onmystisch, maar alleen aanvaardend wat de rede kan beredeneren, keert zich zowel tegen de katholieken als tegen de gereformeerdheid (.....). Voor wat het staatkundige betreft: de partijen worden als verderfelijke instellingen geminacht; evenals de religieuze "sekten", belemmeren zij het "volk" in de opgang naar volmaaktheid (.....).

Huwelijksgeluk en huiselijk leven, dienstbaarheid aan het vaderland, deugd en plichtsbetrachting, kenniszucht, Verlicht geloof en rede: men behoeft Reinders' 'Kladde' maar oppervlakkig te lezen om vast te stellen dat deze zaken ook voor hem dé grote idealen zijn geweest.
Op een tweetal hier opgesomde karakteristieken van de, ongetwijfeld door Reinders bewonderde Maurits en Hillegonda, t.w. Verlicht geloof en Rede, willen we hier wat verder ingaan, omdat

Bovenzijde van een zilveren tabaksdoos die Geert Reinders in 1774 als geschenk ontving van C.T. en M.F. Westerwijk vanwege zijn inzet bij een voogdijkwestie. De gegraveerde voorstelling is een herderstafereel. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

beide idealen het gehele leven van de 18de eeuw, - met inbegrip van de boven besproken landbouwkundige en politieke ontwikkelingen -, diepgaand bepaald hebben.
Zoals Geert Reinders in de 'Kladde' beschrijft, werd hij in zijn kinder- en jeugdjaren door zijn strenge vader star-orthodox opgevoed. Ook na zijn huwelijk nog verdiepte hij zich als boer in de Garnwerderhoek aanvankelijk in orthodox-calvinistische en piëtistische theologische werken. Spoedig echter keerde hij zich hiervan af, vanwege, zoals hij in de 'Kladde' schrijft, 'derselver duisternis, en de oneindige hairkloverijen'. Zijns inziens droegen deze zaken 'niets tot het weezen van den Godsdienst' bij. Daarom gaat hij zich verdiepen in wijsgerige boeken.
Reinders' belangstelling voor dit soort werken moet begrepen worden tegen de achtergrond van het 18de-eeuwse rationalisme, dat uiteraard eveneens in Groningen, en m.n. ook in Hunsingo bij sommige ontwikkelde jonkers en gegoede burgers, als predikanten, schoolmeesters en enkele boeren, in zwang was. Het optimistische vertrouwen in de kracht van de menselijke rede zou alle geheimen doorgronden, alle bijgeloof ontmaskeren en uiteindelijk alles 'verlichten'.
Op het gebied van de godsdienst leidden de Verlichte ideeën tot een afkeer van alle dogma's en van de onverdraagzaamheid van elkaar bestrijdende, zogenaamd op de 'Openbaring' berustende godsdienstige groeperingen. Opmerkelijk genoeg waren er in de jaren zeventig van de 18de eeuw juist door verschillende progressieve jonkers, als collators van de plaatselijke kerken in Hunsingo, Verlichte predikanten aangesteld, die de nieuwe wijsgerige ideeën via de preekstoel en de catechisatie verspreidden. Zo verkondigde bijvoorbeeld Reinders' latere vriend, de belezen theoloog en jurist Gerrit Jacob George Bacot, te Eenrum de nieuwe opvattingen. Dominee Egbertus van Eerde in Ten Boer raadde zijn catechisant, de bekende schoolmeester Hendrik Wester, aan de *Metaphysiën* van de toen bekende Duitse Verlichtingsfilosoof Christiaan Wolff te lezen. De practicus Geert Reinders verdiepte zich, blijkens zijn 'Kladde', door zelfstudie in Wolffs' wiskunde en moet zich meer en meer verwijderd hebben van het traditonele geloof, dat hij van huis uit had meegekregen en dat nog door het overgrote deel van de Groninger boeren werd beleden. Tijdens zijn inentingsproeven op het vee zou Reinders vooral ook van de kant van deze traditio-

nele, veelal piëtistische groeperingen veel kritiek en tegenwerking ondervinden.
Ook op het gebied van de politiek trachtte de Verlichting langs redelijke weg de gezagsverhouding tussen de staat (vorst) en het volk te verklaren. Onder invloed van de geschriften van o.a. de bekende Franse filosoof Jean-Jacques Rousseau, die de aangeboren gelijkheid van alle mensen verkondigde, ontstond weldra het democratische gedachtengoed, dat in 1776 werd verwoord in de Verklaring van de rechten van de mens in de Constitutie van de Verenigde Staten van Amerika en dat voor het eerst in Frankrijk tijdens de Revolutie van 1789 zou afrekenen met de standenmaatschappij en de voorrechten van de vorst en de adel.
Het is niet verwonderlijk dat de democratische opvattingen van de patriotten te onzent juist bij een aantal van de genoemde Verlichte predikanten in Groningen, o.a. te Middelstum (ds. B. Hoffmann), Eenrum (ds. Bacot) en Obergum (ds. Kniphuizen) erg aansloegen. De felle patriotten onder hen, voorstanders van democratie en volksbewapening, ondervonden uiteraard veel weerstand van de zijde van hun collatoren en de behoudende geloofsgenoten. Bij sommige gemeenteleden, veelal gegoede burgers en boeren, sloegen de moderne ideeën echter aan. Een aantal van deze progressieve predikanten was ook nauw betrokken bij de oprichting van sociëteiten of leesgezelschappen (ds. Bacot te Eenrum en ds. Hoffmann te Middelstum), via welke de nieuwe staatkundige inzichten werden verspreid. Het valselijk aan Geert Reinders toegeschreven pamflet van 30 januari 1787, getiteld *Brief aan de Omlander Boeren over het Oprigten van Leessosityten in de Omlanden*, bewijst de afkeer die er onder de orangistische traditionalisten bestond van het verspreiden en lezen van deze verderfelijke lectuur.
Hetzelfde Verlichtingsdenken bracht gedurende de 18de eeuw tevens op de gebieden van economie, wetenschap en onderwijs (opvoeding) grote veranderingen teweeg. Door het redelijk denken over en de verering van de Natuur (zgn. fysiocratisme), als de enige goede regelaarster en voortbrengster, kwam de boer, althans in theorie, in het middelpunt van het economisch denken te staan. Gaat het de boer goed, - als enige die van de Natuur meer oogst dan hij gezaaid heeft- , dan gaat het iedereen goed. In samenhang met de idee dat dezelfde Natuur de mensen als gelijken geboren laat worden is het begrijpelijk dat met name onder ontwikkelde

burgers niet alleen het aanzien en de waardering van de boerenstand, maar ook de 'liefhebberij' voor de landbouw en veeteelt werden vergroot. In Engeland en Frankrijk leidde dit gedachtengoed voor het eerst tot landbouwkundige vernieuwingen, met name in de akkerbouw, die zich kenmerken door de eerste proefondervindelijke verandering van landbouwmethoden en de introductie van werktuigen (mechanisatie). In de 19de eeuw zouden deze, tijdens Reinders' leven ook hier ingezette, ontwikkelingen tot volle ontplooiing komen.
Als lid van de gewestelijke Commissie van Landbouw heeft Geert Reinders zich, geïnspireerd door de Verlichte ideeën omtrent volksopvoeding, ook ingezet voor het landbouwonderwijs op het platteland en het academisch onderwijs in de veeartsenijkunde. Ook op dit terrein zouden zijn idealen eerst in de decennia na zijn dood geleidelijk gerealiseerd worden.
Men kan zich afvragen hoe het mogelijk is geweest dat de molenaarsknecht en boer-koopman Geert Reinders, die slechts enkele jaren op de dorpsschool te Bedum enig onderwijs had genoten, zo uitgebreid en intensief kennis heeft willen en kunnen nemen van de ideeën van de Verlichting, die toen nog vrijwel uitsluitend in hogere en ontwikkelde kringen bekend waren. In de 'Kladde' beschrijft hij dat hij reeds in zijn jonge jaren een buitengewone aanleg had om te leren. Dankzij een broer van zijn moeder, op wie hij erg gesteld schijnt te zijn geweest, kreeg hij reeds toen allerlei 'couranten' en maandbladen toegespeeld, die in die jaren in ontwikkelde milieus erg populair waren, maar in Groninger boerenkringen niet of nauwelijks gelezen werden.
Voorts legt Reinders er in de 'Kladde' grote nadruk op dat hij zich door middel van zelfstudie, met enige hulp van beter onderlegde kennissen, bekwaamde in het rekenen, schrijven en boekhouden. Als jongeman maakte hij kennis met de wiskunde van de Verlichtingsfilosoof Christian Wolff en zelfs met de toen in burgerkringen in zwang zijnde romanliteratuur. Naast deze zelfstudie hechtte hij bovendien grote waarde aan 'het houden van dag journaal'.
Al deze educatieve activiteiten passen geheel in het streven van de laat-18de-eeuwse volksopvoeders, die de Groninger boeren bij herhaling wijzen op het nut van rekenen en schrijven en het bijhouden van dagelijkse aantekeningen met betrekking tot hun bedrijf. Hoewel er nooit een 'dag journaal' van Geert Reinders is terugge-

De predikant en latere hoogleraar in de landhuishoudkunde Jacobus Albertus Uilkens. (gravure van Lodewijk Gottlieb Portman. 1801).

vonden, is ook van enkele andere Groninger boeren uit zijn tijd bekend, dat zij dergelijke 'schrijf-' of 'aantekenboeken' bijhielden. Een bijzonder fraai, bewaard gebleven exemplaar is het 'Schrijfboek' van Marten Aedsges Teenstra uit Zuurdijk, waarin nauwkeurig in- en uitgaven, opbrengsten, arbeidslonen e.d. staan opgetekend, maar ook persoonlijke notities en gebeurtenissen in zijn familie en omgeving. Wellicht steunt de 'Kladde' van Reinders wel op een dergelijk 'schrijfboek'?
Naast de persoonlijke contacten, via welke Geert Reinders met eigentijdse studieboeken en zelfs literatuur in aanraking is geko-

men, was hij op latere leeftijd ook lid, en zelfs enige tijd directeur, van het in 1790 opgerichte Leesgenootschap te Leens. Van dit kleine gezelschap van gegoede burgers (predikanten, schoolmeesters, artsen e.d.) en een enkele boer, waren in die jaren o.a. ook ds. Uilkens (Eenrum), ds. Van der Tuuk (Winsum), ds. Kniphuizen (Obergum) en Marten Aedsges lid. Mogelijkerwijs was Geert Reinders reeds eerder aangesloten geweest bij een of andere, meer informele leeskring, want het valselijk aan hem toegeschreven orangistische pamflet van 1787 zal niet geheel ten onrechte zo fel van leer zijn getrokken tegen het misbruik dat patriottische predikanten maakten van leesgenootschappen om de Groninger boeren voor hun opvattingen te winnen.
De oudst bekende leessociëteiten in Groningen, namelijk die te Middelstum, Loppersum en Ten Boer, dateren reeds uit de 70-er jaren. In 1795 is er ook te Winsum een dergelijke kring van de grond gekomen. Van de leessociëteit te Leens is bekend dat er onder supervisie van de directeur(en) boeken werden aangeschaft, waarvan de leden er eens in de veertien dagen een of enkele konden lenen. Eenmaal per jaar kwamen alle leden samen. Tijdens deze leerzame, maar vooral ook gezellige bijeenkomsten werden de door alle leden gelezen boeken verkocht. Tot de meest geliefde lectuur van de kring behoorden historische werken, maar ook eigentijdse geschiedenis; met name was het genre van biografieën van vroegere en eigentijdse grootheden, als Alexander de Grote, Luther en Calvijn, Catharina van Rusland, Marie Antoinette, Napoleon, Washington en Franklin, erg populair. Ook aardrijkskundige werken, vooral beschrijvingen van reizen naar verre landen en culturen, en natuurhistorische boeken vonden gretig aftrek. Tenslotte circuleerden er zo af en toe romans, en zelfs een enkele dichtbundel.
Naast deze leessociëteiten, waarvan het aantal na Reinders' dood in Groningen enorm toenam, speelden ook de departementen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, waarvan in de provincie het eerste in 1791 in de stad was opgericht, een belangrijke rol in de culturele emancipatie van de Groninger boeren en burgers op het platteland. De eerste plattelandsdepartementen, te Visvliet en het Eenrumer departement 'De Marne', kwamen in 1800 van de grond. Een jaar later volgden Middelstum en Zuidhorn. Met het departement De Marne te Eenrum, waarvan ds. Uilkens en Marten

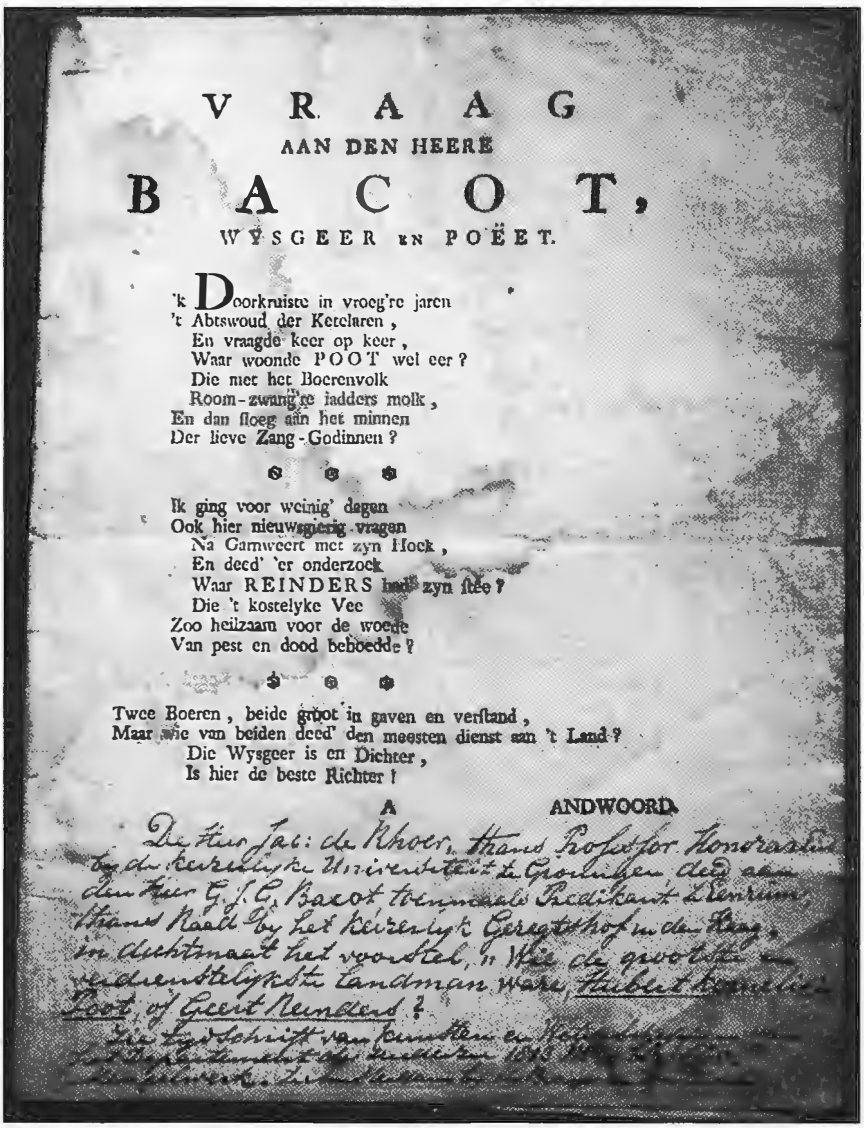
Aedsges de oprichters waren, moet Geert Reinders nauwe contacten hebben onderhouden. Dit departement gaf zelfs na 1801 een eigen tijdschrift uit, de zgn. *Ommelander Almanach*, met het doel de Groninger boeren enige nuttige kennis bij te brengen. Geert Reinders heeft ook in dit tijdschrift gepubliceerd. Het departement, dat in 1808 met dat van Winsum werd samengevoegd, bezat ook een bescheiden uitleenbibliotheek.
De leessociëteiten en nutsdepartementen, die tijdens het leven van Geert Reinders nog volop in ontwikkeling waren, zouden in de eerste helft van de 19e eeuw dé voedingsbodem worden voor de culturele ontwikkeling van de Groninger boeren.
Zonder hier in al te veel details te vervallen, is het toch interessant nog wat verder na te gaan hoe groot de belezenheid van Geert Reinders nu eigenlijk was en wat voor soort boeken hij onder ogen heeft gehad.
Op 14 maart 1815, ruim één maand nadat Reinders tijdens het lezen van *Hillegonda Buisman* voorgoed zijn ogen sloot, maakte een tweetal notarissen in zijn huis te Bellingeweer, in het bijzijn van de beide executeurstestamentair, zijn directe erfgenamen en zijn laatste huishoudster Aeltje Symons Hoeksum, een boedelinventaris op. In deze inventaris treft men onder het hoofdje 'Bibliotheek' een, waarschijnlijk niet geheel volledig, lijstje aan van de boeken die hij in zijn bezit had gehad, of beter wellicht, van de boeken die op dat moment in zijn boekenkast werden aangetroffen.
Hoewel het onmogelijk is vast te stellen hoeveel boeren er in Reinders' tijd boeken bezaten en welke boeken dat waren, blijkt uit de boeiende studie van IJ. Botke (1988) over drie generaties Teenstra en de Verlichting op het Groninger platteland tussen 1775 en 1825, dat het in de 18de eeuw niet ongewoon was, dat boeren en handwerkslieden in de kleigebieden er enige in hun bezit hadden.
Van het boekenbezit van enkele Groninger boeren, met wie Geert Reinders ook in contact heeft gestaan, zijn eveneens dergelijke inventarissen bewaard gebleven. Ter vergelijking: Geert Reinders bezat een 15-tal titels, Marten Aedsges ca. 85, diens zoon Douwe Martens ca. 50 en de hereboer Jacob Heres ca. 40. In de meeste gevallen zal het aantal boeken dat een boer bezat, - als hij al boeken las en had aangeschaft -, veel geringer zijn geweest. De gezinsvoorraad bestond dan meestal uit een bijbel, enkele bundels met stichtelijke liederen en wat godsdienstige werken. Daarnaast

schafte men soms op markten of via marskramers almanakjes aan, met liedjes, fantastische vertellingen, prognosticaties en andere 'vodderijen', zoals Reinders in 1800 in de landbouwenquête schreef. Soms ook bezat men goedkope volksboekjes. Zo las Geert Reinders in zijn jonge jaren o.a. *Thijl Uilenspiegel*. Religieuze, stichtende en amusante, ontspannende werken en werkjes dus waren de geliefde lectuur voor het merendeel van de Groninger boeren. Lezen deed men eigenlijk niet in deze kringen, laat staan dat men een leerzaam boek ter hand nam. In deze situatie begint tijdens Reinders' leven door toedoen van Verlichte volksopvoeders als predikanten en onderwijzers, die de boeren aanspoorden een boek ter hand te nemen om hun kundigheden te vergroten, langzaam juist enige verandering op te treden. De 'bibliotheken' van Geert Reinders en Marten Aedsges zijn voor die tijd dan ook uitzonderlijk.

Hoe klein en onsamenhangend deze verzamelingen in onze ogen lijken, bij nadere beschouwing geven zij toch een, zij het wat fragmentarisch, beeld van hun persoonlijke ontwikkeling, idealen, opvattingen en interesses. Zo zijn de 15 titels van boeken en tijdschriften, die de notarissen in Reinders' boekenkast aantroffen, in onze ogen globaal in een vijftal, hier in omvang en belangrijkheid in volgorde geplaatste, rubrieken onder te brengen, t.w. landbouw, politiek, geschiedenis, reisverhalen en literatuur.

De titels die behoren tot de eerste twee rubrieken hebben alles te maken met zijn leven als boer en bestuurder. Op landbouwkundig gebied bezat hij twee grote werken uit de sfeer van de 'liefhebberen', nl. *Natuurlijke historie van Holland* (A'dam 1769-1779), - of wellicht de latere versie *Natuurlijke historie van het rundvee in Holland* (Leiden 1805-1811) -, van J. Le Francq van Berkhey en *De algemeene en byzondere natuurlyke historie, met de beschrijving van des konings kabinet* (A'dam 1773), een vertaling van de predikant-liefhebber C. van Engelen van het oorspronkelijk werk van George Louis Leclerc Comte de Buffon. Uit andere bron is bekend dat Geert Reinders nog een ander groot werk op dit gebied bezat, nl. J.F. Serrurier's *Boeren goudmijn, of handleiding tot de kunst, om van verschillende soorten van landerijen het meest mogelijke nut te trekken, meer vee te kunnen houden dan naar gewoonte, en hetzelve over 't geheel beter te kunnen voeden ..... etc.* (A'dam 1807). Dit werk was eigenlijk een bewerkte vertaling van

het boek van de Duitser Albrecht Thaer over het Engelse boerenbedrijf, *Einleitung zur Kenntniss der englischen Landwirtschaft...etc* (1798-1800). Het bezit van deze grote werken is zeker uitzonderlijk te noemen. Ook ontving Reinders het bekende *Magazijn van vaderlandschen landbouw*, dat sedert 1804 door de landbouwcommissaris Jan Kops, de belangrijkste initiatiefnemer van de Commissies van Landbouw, werd uitgegeven (en wel bij Adriaan

V R A A G

AAN DEN HEERE

B A C O T,

WYSGEER EN POËET.

'k Doorkruiste in vroeg're jaren
't Abtswoud der Ketelaren,
En vraagde keer op keer,
Waar woonde POOT wel eer?
Die met het Boerenvolk
Room-zwang're ladders molk,
En dan floeg aan het minnen
Der lieve Zang-Godinnen?

Ik ging voor weinig' dagen
Ook hier nieuwsgierig vragen
Na Garnweert met zyn Hoek,
En deed' 'er onderzoek
Waar REINDERS heult zyn vee?
Die 't kostelyke Vee
Zoo heilzaam voor de woede
Van pest en dood behoedde?

Twee Boeren, beide groot in gaven en verstand,
Maar wie van beiden deed' den meesten dienst aan 't Land?
Die Wysgeer is en Dichter,
Is hier de beste Richter!

A ANDWOORD.

De Heer Jac: de Rhoer, thans Professor Honorarius
by de Keurelyke Universiteit te Groningen, deed aan
den Heer G.J.G. Bacot Wenmaals Predikant te Leerdam,
thans Raad by het Keurelyk Gerechtshof in den Haag,
in dichtmaat het voorstel, „Wie de grootste en
vaderlandslykste landman ware, Hubert Poot
Poot, of Geert Reinders?

Eerste bladzijde van het lofdicht van G.J.G. Bacot, op een vraag van prof. J. De Rhoer, over Geert Reinders. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

Loosjes in Haarlem, tot 1814). Zeker ook, maar niet uitsluitend, gericht op zijn activiteiten als boer waren de 'Boeken uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen'. Welke en hoeveel dit er precies zijn geweest hebben de notarissen niet aangegeven. Vermoedelijk gaat het hier om een hoeveelheid tijdschriften, zoals die indertijd door allerlei departementen werden uitgebracht. Zo publiceerde het departement Groningen sedert 1801 een *Weekblad tot nut van 't algemeen*, dat na 1805 als *Maandblad* ..., en na 1809 als *Nieuw maandblad* ... werd uitgegeven. Ook lijkt het voor de hand te liggen dat Reinders de *Ommelander Almanach* las, die tussen 1801-1810 door het departement De Marne werd uitgebracht.

Bibliotheek

Berkhey, ***Natuurlijke historij van 't rundvee***, tien deelen op negen guldens zes stuivers
Wolf, ***Mathesis***, twee delen op drie guldens
Maurits Lijnslager, vier deelen op twee gulden zestien stuivers
Magazijn van vaderlandsche landbouw, eenentwintig stukken op vier gulden twee stuivers
Lentje, ***Reis door Spanje***, twee deelen zestien stuivers
Bufon, ***Natuurlijke historie***, negen delen vijfentwintig guldens
Vaderlandsche historie, twintig delen op vijftien guldens
Besluiten der Eerste en Tweede Kamer van de representanten, zesennegentig delen op twintig guldens
Historie van Engeland op twaalf stuivers
Reis van Hamburg door Berlijn, Gorlits en Breslau op tien stuivers
Reis door China op agt stuivers
E. Bekker, ***Fabelen met platen*** op twaalf stuivers
S.L. Mulder, ***Veel hoofden veel zinnen*** op tien stuivers
Aanleiding tot de Groninger regtskennis op twaalf stuivers
Boeken uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen agtendertig stukken op twee guldens
Eenige losse stukken tezamen op tien guldens

Boekenlijst van Geert Reinders uit de Inventaris van bezittingen, 14 maart 1815 (RAG, Archieven van de notarissen, standplaats 12 inv.nr. 9 akte 7).

Direct in verband met zijn politieke loopbaan als representant staan de *Besluiten der Eerste Kamer ...* en de *Besluiten van de Tweede Kamer en decreten ...* van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks, die door de Landsdrukkerij tussen 1798 en 1801 werden uitgegeven.
Meer op zijn politieke activiteiten in Groningen gericht is het werk van F. Laman, *Aanleiding tot de eerste beginselen der Groninger regts-kennis* (Groningen 1778, 3e druk).
De titels van de overige, door ons onderscheiden rubrieken, - geschiedenis, reisverhalen en literatuur -, weerspiegelen veeleer de persoonlijke interesses van Geert Reinders. Zeer prominent aanwezig zijn de 20 banden van het 21-delige historische werk van Jan Wagenaar, *Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der nu Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, van de vroegste tijden af* (A'dam 1749-1759/ 1790, 2e dr.). Dit standaardwerk was reeds ten tijde van het verschijnen zeer omstreden, omdat de auteur beticht werd van staatsgezinde sympathieën, die ook aan Reinders, zoals we zagen, niet vreemd waren. Opvallend is ook de achtdelige vertaling van het boek van de Engelse Verlichtingsfilosoof en geschiedschrijver David Hume, *Historie van Engeland, van den inval van Julius Caesar tot de staetsverandering in 't jaer 1688, of komste van Willem III op den troon* (R'dam 1769). Over zijn reeds vroege belangstelling voor geschiedenis rept Reinders ook in de 'Kladde'.
Meer in de sfeer van ontspanning liggen de titels van de, in die tijd zeer geliefde, verhalen over reizen naar Hamburg-Berlijn-Gotenburg, Spanje en China en de beide eigentijdse literaire werken van Adriaan Loosjes en Betje Wolff en Aagje Deken.
Wat na deze globale verkenning van Reinders' boekenkast nog het meest opvalt is dat de notarissen blijkbaar geen enkel religieus werk, zelfs geen bijbel of gezangboek, meer in huis aantroffen. Ook ontbreekt niet alleen ieder spoor van theologisch werk, waarvoor hij zich, aldus de 'Kladde', toch enige tijd erg interesseerde, maar ook van Verlicht filosofisch werk is nauwelijks iets aanwezig. Alleen de 2-delige *Mathesis* van de practicalist Christian Wolff, voor wie hij volgens de 'Kladde' een grote bewondering moet hebben gehad, getuigt direct van Reinders' belangstelling voor 'filosofie'.

2 De 'Eerste Kladde'

2.1 Het handschrift

Het tot nu toe enig bekende exemplaar van de 'Eerste Kladde van de Levenschets van Geert Reinders tot 1812', dat momenteel bewaard wordt in het familie-archief ten huize van de heer C.G. Reinders te Middelstum, bestaat in zijn geheel uit zes losse dubbelbladen (totaal dus 24 bladzijden) en twee losse inlegvelletjes. De zes dubbelbladen zijn alle in de lengte over het midden gevouwen en vervolgens in elkaar gelegd. In de linker bovenhoek van iedere eerste bladzijde van de dubbelbladen zijn deze genummerd met de Arabische cijfers 1 t/m 6 (in inkt).
Opvallend is dat van de in het midden gevouwen bladzijden van de eerste vier dubbelbladen aan voor- en achterzijde in hoofdzaak alleen de rechter helften (kolommen) zijn beschreven, terwijl van de bladzijden van de laatste twee dubbelbladen, 5 en 6, in hoofdzaak de linker helften zijn beschreven. Deze andere wijze van beschrijven zou erop kunnen wijzen dat de 'Kladde' in twee stappen of fasen tot stand is gekomen.
Deze veronderstelling wordt ondersteund door het feit dat de afmetingen en watermerken van de eerste vier dubbelbladen afwijken van die van de laatste twee. De dubbelbladen 1 t/m 4 meten 199 x 320 mm. en bezitten een watermerk, waarin een strijdperk met leeuw en ridder te paard zichtbaar zijn en de teksten 'Pro Patria' en 'Kloppenburg'. De dubbelbladen 5 en 6 daarentegen zijn iets kleiner. Zij meten 197 x 314 mm. en bezitten een watermerk, waarin een wapenschild met kroon en een klein wapenschild (met het stadswapen van Amsterdam) zichtbaar zijn, alsmede de teksten 'Vryheyt' en 'Pro Patria' (als randschrift).
Opvallend is ook dat de buitenste bladzijde van dubbelblad 4 enigszins verkleurd is en dus blijkbaar enige tijd als omslag dienst kan hebben gedaan. Op de rechter helft aan de bovenzijde van deze bladzijde treffen we de aantekening 'Voor mijn Kinder' aan en onder het midden enkele afsluitende aantekeningen: 'Hij stierf' (hier moest kennelijk de datum van zijn overlijden worden ingevuld), gevolgd door enkele, nader uit te werken, opmerkingen over Reinders' liefdevolle relatie met zijn kinderen, kleinkinderen

en stiefkinderen en zijn 'Caracter', die als een voorbeeld zouden kunnen dienen voor de jeugd. Tenslotte wijkt ook het schrift van de tekst op de beide laatste dubbelbladen enigszins af van het voorgaande; het is hier namelijk aanzienlijk breder.
Al deze bijzonderheden maken het niet onwaarschijnlijk dat de 'Kladde' aanvankelijk ergens op het 4e dubbelblad werd afgebroken en enige tijd later, na toevoeging van de dubbelbladen 5 en 6, hierop werd vervolgd.
Op de buitenzijde van de laatste bladzijde van het laatste dubbelblad 6 lezen we aan de rechter bovenzijde de aantekening: 'Eerste Kladde van de Levenschets van Geert Reinders tot 1812'.
De beide inlegvelletjes, hier A en B genoemd, meten respectievelijk 98 x 159 mm. en 109 x 160 mm. Beide bezitten geen watermerk (meer). Inlegvelletje A bevat aan de ene zijde de tekst: 'Deze stukken behorende tot mijn levenschets in handen van de Heeren Uilkens, van der Tuuk, en Kniphuizen'. De andere zijde bevat aantekeningen over de premies die Geert Reinders, Jan Willem Smit en Jacob Gerrits ontvingen van de Amsterdamsche Maatschappij ter bevordering van den Landbouw in de jaren 1778-1780 voor het enten van kalveren.
Inlegvelletje B bevat aan de ene zijde de tekst die begint met: 'Met zijn Oom en Buurman J.W. Smit bragt hij de wegen voor Klein Garnwert (= de Garnwerderhoek) uit hun vervallen toestand ....'. Aan de andere zijde: 'Hij heeft niet alleen aan alle zijne buerlieden genoegzaam zonder enige kosten...'.
De tekst op de 6 dubbelbladen en de beide inlegvelletjes is met inkt geschreven in één en dezelfde hand, die op grond van vergelijking met andere stukken elders onmiskenbaar die van Geert Reinders is. Afgezien van de op zichzelf staande mededelingen op de beide inlegvelletjes A en B, vormt de tekst op de dubbelbladen toch één doorlopend geheel. Slechts op één plaats, namelijk bij de overgang van de voorzijde van het tweede blad van dubbelblad 5 naar de achterzijde ervan, is er sprake van een, mogelijk kleine, leemte. De onderaan de voorzijde aanwezige reclame 'Alsmede' wordt namelijk op de achterzijde niet beantwoord. Ook is er sprake van een onvolledige grammaticale structuur van de zin, die over de bladzijdegrens heen loopt.

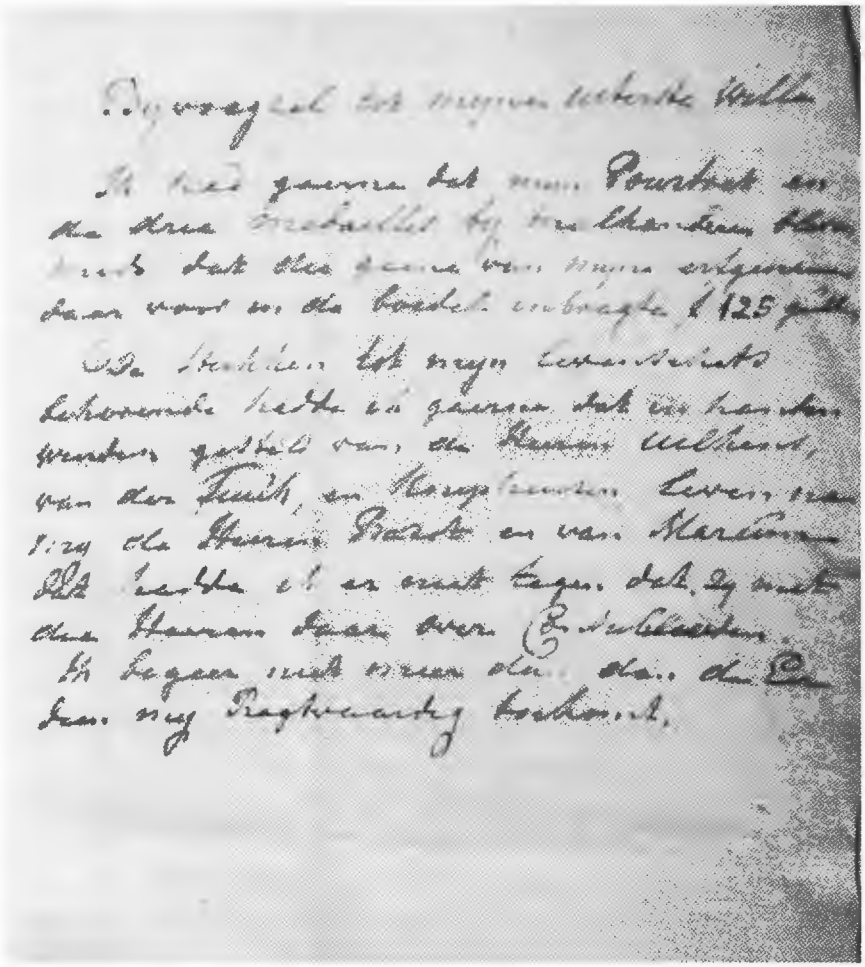
2.2 Waarom schreef Geert Reinders zijn 'Kladde'?

Hoewel Geert Reinders in de tekst van de 'Kladde' zelf nergens expliciet vermeldt wat voor hem de aanleiding is geweest om zijn levensverhaal op papier te zetten, is uit het feit dat de 'Kladde' geschreven is en uit de inhoud ervan af te leiden dat hij er kennelijk op latere leeftijd behoefte aan heeft gevoeld zijn doen en laten voor het nageslacht te bewaren en rechtvaardigen. Blijkens de aantekening op de achterkant van dubbelblad 4, 'Voor mijn Kinder', lijkt hij hierbij aanvankelijk vooral aan zijn directe nakomelingen te hebben gedacht. Volgens een aantekening op het toegevoegde inlegvelletje A moet hij evenwel later een ruimere verspreiding hebben beoogd, vgl.

> *Deze stukken behorende tot mijn levenschets in handen van de Heeren Uilkens, van der Tuuk, en Kniphuizen.*

Bruins (p. 3 noot 1 en p. 21) is op grond van deze laatste aantekening van oordeel dat Geert Reinders eigenhandig drie copieën van zijn schets zou hebben vervaardigd, die hij aan zijn dominee-vrienden, J. Uilkens te Eenrum, G. van der Tuuk te Winsum en L. Kniphuizen te Obergum, ter hand zou hebben gesteld. Het is echter zeer te betwijfelen of deze copieën, als zij al ooit werden vervaardigd, reeds omstreeks 1812-1813, toen Geert Reinders zijn 'Kladde' voltooide, aanwezig waren. Op 24 juni 1814 namelijk, ca. 7 maanden voor zijn overlijden, schreef Geert Reinders eigenhandig een briefje, waarin hij twee personen 'tot Executeurs en Uitvoerders' van zijn 'Uiterste Wille' aanwees. Blijkbaar moet hij zich, waarschijnlijk nog weer iets later, gerealiseerd hebben dat hij ten aanzien van de 'Kladde' tot dan toe nog niets geregeld had, want aan het briefje van 24 juni 1814 is een 'Bijvoegsel tot mijne Uiterste Wille' toegevoegd. Op dit eveneens eigenhandig geschreven velletje papier lezen we de volgende aantekening:

> *De stukken tot mijn levenschets*
> *behorende hadde ik gaerne dat in handen*
> *wierden gesteld van de Heeren Uilkens,*
> *van der Tuuk, en Kniphuizen. Leven na*
> *mij de Heeren Bacot en van Marum.*

'Bijvoegsel tot mijnen Uiterste Wille', door Geert Reinders in 1814 geschreven, waarin hij de executeurstestamentair opdraagt de 'stukken tot mijn levenschets behorende' in handen te geven van Uilkens, Kniphuizen, Van der Tuuk, Bacot en Van Marum. (Familie-archief. Foto: F. Lemstra).

Dat hadde ik er niet tegen dat zij met
die Heeren daar over consulteerden.

Er waren dus in de zomer van 1814 nog steeds geen copieën van de 'Kladde' vervaardigd of aan de genoemde heren ter hand gesteld. De beide executeurs van Reinders' testament, t.w. de Onderdendamse klerk Berend Peppink en de schoolmeester Reender Jans Zwart, de buurman van Reinders te Bellingeweer, krijgen immers volgens dit bijvoegsel alsnog de opdracht er zorg voor te dragen dat de drie dominee-vrienden, alsmede de heren G. Bacot (toen Raad van het Hoge Gerechtshof te Den Haag) en M. van

Marum (secretaris van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen) de 'Kladde' in handen zullen krijgen. Of zij dit na het overlijden van Geert Reinders op 4 februari 1815 ook hebben gedaan in de vorm van copieën is niet bekend. In ieder geval zijn er nooit copieën van de 'Kladde' teruggevonden.
Aannemelijk is wel dat de heren Uilkens, Van der Tuuk en/of Kniphuizen de tekst van de levensschets onder ogen moeten hebben gehad. Zo verschijnt er in het jaar van Reinders' dood in de *Algemene Konst en Letterbode* een 'Korte levensschets van den beroemden Geert Reinders', die of door Kniphuizen of door Van der Tuuk geschreven lijkt te zijn (Bruins, p. 3). In 1818 publiceert Uilkens eveneens een *Levensschets van Geert Reinders*. Beide publicaties lijken, soms zelfs in woordkeuze, terug te gaan op de 'Kladde'.
Of de vrienden hiervoor over een copie beschikten, blijft dus zeer de vraag. Wellicht maakten zij gebruik van eigenhandig gemaakte aantekeningen en is het exemplaar van de 'Kladde', dat momenteel in het familie-archief berust, het enige dat ooit heeft bestaan.
Hoe dit ook zij, op het genoemde velletje 'Bijvoegsel tot mijne Uiterste Wille' voegt Geert Reinders aan de boven geciteerde aantekening nog de volgende zin toe:

Ik begeer niet meer dan de Eer
dien mij Regtvaardig toekomt.

Deze belangrijke mededeling behoeft nadere toelichting. Is het inderdaad zo geweest dat aan Geert Reinders de 'eer', waarop hij meende recht te hebben, onrechtvaardig was onthouden of ontstolen? Of werd deze 'eer' misschien betwist? Om welke 'eer' gaat het hier dan eigenlijk?
Laten we voorop stellen dat Geert Reinders tijdens zijn leven en ook op latere leeftijd zeker erkenning heeft gevonden voor zijn vele verdiensten. Zo ontving hij van een tweetal Maatschappijen op het gebied van de landbouw enkele prijzen en verwierf hij ook erkenning door de wetenschap van die dagen in de vorm van een soort eredoctoraat en een correspondentschap van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen. De door hemzelf in druk uitgegeven belangrijkste publicaties van 1774 en 1776, waarin hij zijn ontdekking op het gebied van de inenting van kalveren tegen de runder-

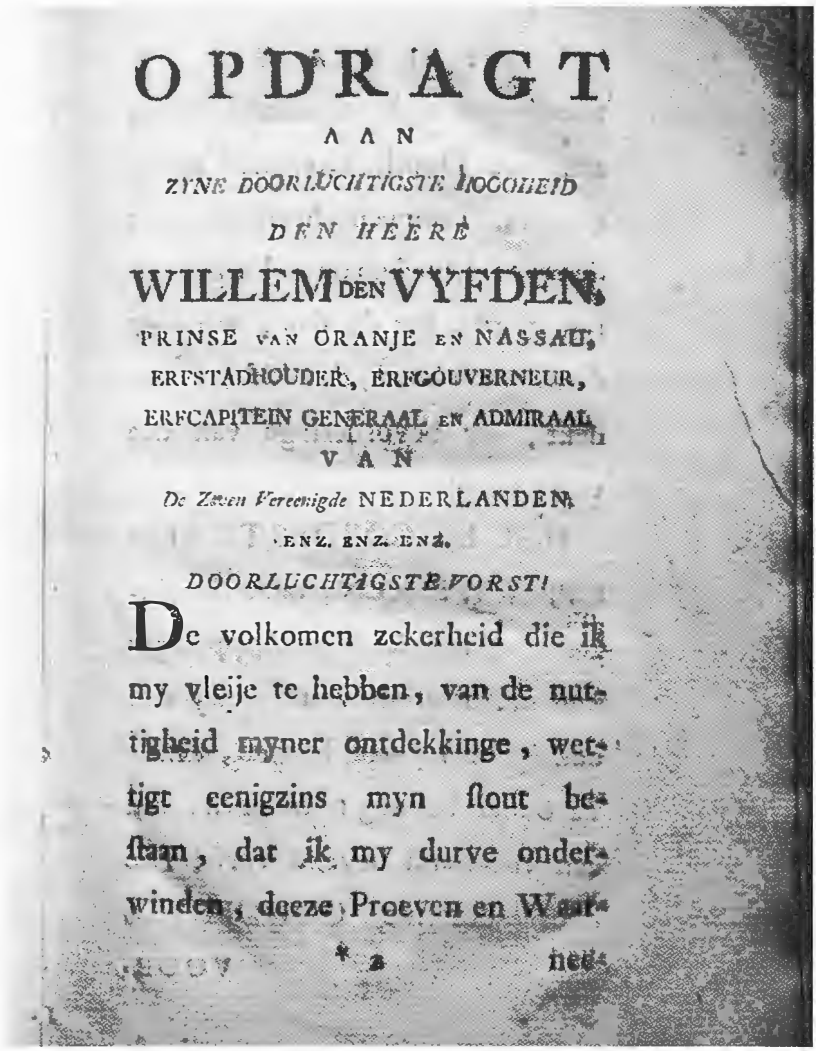
pest bekend had gemaakt, garandeerden eveneens dat zijn naam voor altijd hiermee verbonden zou blijven. Daarnaast was het zeker ook zo dat zijn veelzijdige bestuurlijke inspanningen voor allerlei locale, gewestelijke en landelijke besturen en commissies meer dan voldoende sporen hadden nagelaten, zodat hij ook in dit opzicht geen gevaar liep aan de vergetelheid te worden prijsgegeven.
Vanwaar dan toch de wat verongelijkte toon, die niet alleen uit de boven geciteerde aantekening, doch ook her en der in de 'Kladde' doorklinkt? Vanwaar ook zijn nadrukkelijke wens aan de executeurs om de 'Kladde" niet alleen onder de ogen te brengen van zijn kinderen, maar ook aan de vijf genoemde vrienden ter hand te stellen?
Bruins heeft in zijn dissertatie geprobeerd een aantal motieven te achterhalen die Geert Reinders gehad kan hebben om zijn levensverhaal op papier te zetten. Het eerste heeft betrekking op het feit dat Geert Reinders zich later zeer teleurgesteld zou hebben gevoeld door de Groningse professoren Petrus Camper en Wynoldus Munniks, met wie hij aanvankelijk zo nauw en enthousiast had samengewerkt om het middel van de inentingen tegen de veepest te onderzoeken. Bruins (p. 21) citeert in dit verband uit een brief van Geert Reinders aan M. Salverda van 4 augustus 1809:

> *Camper en Munniks hebben mij na die ontdekking altoos op den agtergrond geplaatst, daar ik uit hoofde van hunnen groten invloed niets tegen durfde te ondernemen.*

Overigens was het natuurlijk wel zo dat niet Geert Reinders, maar professor Petrus Camper (met zijn toenmalige assistent Wynoldus Munniks), samen met professor Van Doeveren, in 1768 op verzoek van de Burgemeester en Raad van de stad Groningen het initiatief hadden genomen om een geneesmiddel tegen de runderpest te ontwikkelen. De beide hoogleraren hadden op dat moment reeds de nodige ervaring opgedaan met het inenten, m.n. dan van patiënten die leden aan kinderpokken. Vrijwel vanaf het begin van hun werkzaamheden hebben zij Geert Reinders bij hun proefnemingen op vee ingeschakeld, in eerste instantie in zijn hoedanigheid van veekoopman, om hen de benodigde proefdieren te leveren.

Omdat aanvankelijk de resultaten van de inentingsmethode bijzonder tegenvielen en de toch al bij vele gelovige Groninger boeren bestaande kritiek hierdoor steeds feller werd, verflauwde de belangstelling van de geleerden. Reinders echter, die vanaf het begin bij alle proefnemingen had meegeholpen, gaf de moed niet op. In de herfst van 1769 legde hij aan professor Camper een eigen plan voor om de entingen, samen met zijn buren, Jan Willems Smit en Jacob Gerrits, voort te zetten. Camper zegde hem financiële steun toe. In een volgende reeks van proeven entte hij tot ca. januari 1770 in totaal zo'n 150 koeien, waaronder zijn gehele eigen veestapel (25 stuks), waarvan er 86 herstelden en 64 stierven. Door allerlei omstandigheden was hij pas vier jaar later, vanaf april 1774, weer in staat een nieuwe reeks proeven te doen, waarbij hij zich voornamelijk toelegde op het enten van hokkelingen en vaarzen. Van de 49 geënte beesten stierven er maar liefst 30! In dezelfde periode entte hij ook een aantal kalveren, waaronder enkele die uit koeien waren geboren die vier jaar eerder de ziekte hadden overleefd. Wellicht tot zijn eigen verrassing had hij met deze kalveren meer succes. Ze bleven namelijk alle gezond!
In een brief van 11 juni 1774 aan Petrus Camper, die overigens op dat moment al géén hoogleraar meer was te Groningen, doet Geert Reinders voor het eerst verslag van zijn prille ontdekking. Ondanks, zoals hij aan Camper schrijft, 'het geschreeuw der domme menigte' en 'omdat mijne huisvrouw het liever niet als al heeft', zette hij zijn proeven (ook nog op ouder vee!) in de nazomer van 1774 voort. Welhaast gedreven door een aan halsstarrigheid grenzende volharding kreeg hij eindelijk in november 1774, na grote verliezen te hebben geleden, zekerheid.
In hoeverre Reinders in deze maanden nog contact heeft gehad met Camper, Munniks of Van Doeveren is niet bekend. Op zijn zachtst gezegd 'merkwaardig' (vgl. Bruins, p. 136) is echter wel de wijze waarop hij er vervolgens toe over ging zijn ontdekking wereldkundig te maken. Vooreerst schreef hij op 6 december 1774 een (overigens tot nu toe nooit in zijn handschrift teruggevonden) brief aan niemand minder dan de toenmalige stadhouder, Willem V. Naast een blijk van Oranje-gezindheid zal deze brief zonder twijfel, zoals Bruins (p. 136-137) ook van mening is, andere bijbedoelingen hebben gehad. Het heeft er alle schijn van dat hij door middel van dit wel zeer officiële schrijven zijn ontdekking wilde

beveiligen tegen aanspraken van anderen. Dergelijke praktijken deden zich in de 18e eeuw (zoals nu soms ook) regelmatig voor. In het geval van de 'ontdekking' van Geert Reinders zou men hierbij nog kunnen aantekenen, dat hij, zoals wij hebben gezien, in feite noch de uitvinder van de inentingsmethode was, noch ook de initiatiefnemer van of het brein achter de proefnemingen op het vee. Zijn 'gelukkige' vondst kan o.i. voornamelijk beschouwd worden als het resultaat van zijn op de praktijk gerichte instelling, zijn goede waarnemingsvermogen en zijn welhaast verbeten doorzettingsvermogen en overtuiging.
In dit verband is het wellicht van belang te wijzen op een discussie, die vier jaar later in de Algemene Vergadering van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem plaatsvond, toen men op voorstel van het Groningse Departement van de Oeconomische Tak van deze Maatschappij tot het besluit kwam Geert Reinders een gouden medaille toe te kennen. Aanvankelijk zou deze medaille aan hem worden uitgereikt 'wegens het met succes voortzetten der Inentinge van Jong Vee'. De Groningers konden zich evenwel niet verenigen met deze formulering, en lieten daarop in een brief naar Haarlem weten: 'Om redenen zouden wij liefst zien, dat de gouden medaille aan Geert Reinders niet zoo zeer geoffereerd wierde wegens het met succes inenten, als wel uit hoofde *sijner ontdekking*, opsigtelijk de inenting van kalveren van gebeterde koejen, en sijne steeds onvermoeide pogingen om daarin van tijd tot tijd volkomener waarnemingen op te maken'. Het verschil in formulering is veelzeggend: in het eerste geval ging het enkel om een beloning voor een volhardende voortzetting van iets dat door anderen (Camper, Munniks en Van Doeveren) was uitgedacht en begonnen; in het tweede geval gaat het om een beloning voor een heuse eigen ontdekking! Een feit is in ieder geval dat het enten van kalveren in die tijd zeker niet gewoon was of werd aanbevolen.
Door zijn brief aan Willem V kan men er o.i. niet aan twijfelen dat Geert Reinders zelf zijn vondst heeft beschouwd als zo'n echte wetenschappelijke ontdekking. Of Camper, Munniks en Van Doeveren het in dit opzicht met hem eens zijn geweest? Zo ja, waarom had Reinders in deze weken, althans voorzover wij weten, geen direct contact met deze geleerden? Want 'merkwaardig' in dit verband is het ook dat Geert Reinders op 22 december 1774, dus

OPDRAGT

AAN

ZYNE DOORLUCHTIGSTE HOOGHEID

DEN HEERE

WILLEM DEN VYFDEN,

PRINSE VAN ORANJE EN NASSAU,

ERFSTADHOUDER, ERFGOUVERNEUR,

ERFCAPITEIN GENERAAL EN ADMIRAAL

VAN

De Zeven Vereenigde NEDERLANDEN,

ENZ. ENZ. ENZ.

DOORLUCHTIGSTE VORST!

De volkomen zekerheid die ik my vleije te hebben, van de nuttigheid myner ontdekkinge, wettigt eenigzins myn ſtout beſtaan, dat ik my durve onderwinden, deeze Proeven en Waar-

* 2 nee-

Eerste bladzijde van de 'Opdragt aan zyne doorluchtigste Hoogheid den Heere Willem den Vyfden...' in Geert Reinders' 'Waarneemingen en proeven' van 1776. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

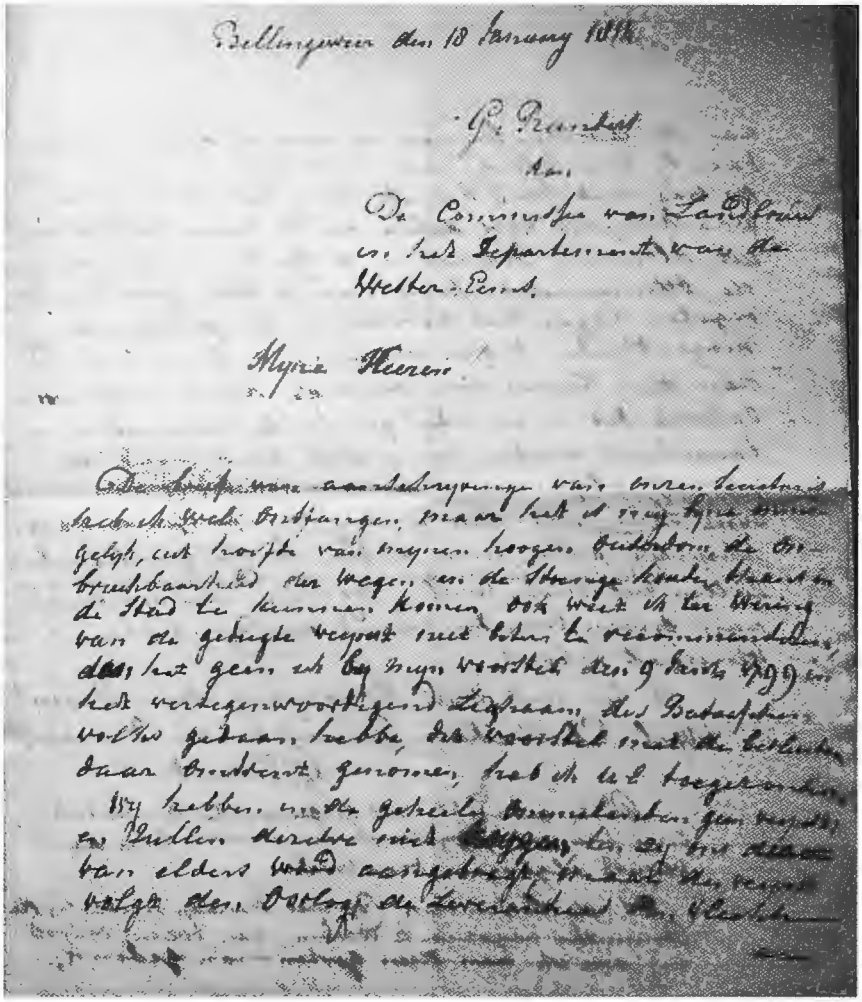
16 dagen na de brief aan de stadhouder, zowel aan Petrus Camper als aan professor Wynoldus Munniks een *reeds gedrukte* brief zendt, waarin hij verslag doet van 'eene voorname *ontdekkinge* door Inentinge op het Rundvee gedaan'. De bekendmaking van zijn vondst als een echte 'ontdekking' door middel van de brief aan de stadhouder en deze gedrukte brief plaatste de beide geleerden toch min of meer voor een voldongen feit?

Een tweede reden die Geert Reinders kan hebben gehad om de brief aan Willem V te schrijven kan te maken hebben gehad met een mogelijk vooruitzicht op een geldelijke beloning (vgl. Bruins,

p. 136). Verschillende vorsten en regeringen hadden namelijk grote sommen gelds uitgeloofd aan degene die een deugdelijk geneesmiddel tegen de runderpest zou weten te ontwikkelen.
Hoe dit ook zij, Wynoldus Munniks reageerde reeds op 24 december op het hem toegezonden drukwerkje met een opgetogen brief aan Reinders, waarin hij hem meedeelt dat hij de tekst reeds in het Engels had vertaald en naar Engeland gezonden. Camper's reactie van nieuwjaarsdag 1775 is, hoewel vriendelijk, toch enigszins kribbig, geïrriteerd en kritisch van toon. Bovendien had Camper voor het ongefrankeerde drukwerkje, zoals hij schrijft, 14 stuivers porto moeten betalen.
Reinders' redelijk goede contacten met prof. Munniks bleven op grond van de aanwezigheid van een aantal persoonlijke brieven (tot ca. 1786) in het familie-archief in ieder geval nog geruime tijd bestaan. Directe contacten met Petrus Camper zijn vanaf dit jaar niet meer aanwijsbaar. Zeker is in ieder geval dat Camper bij een tweetal gelegenheden de vinding van Geert Reinders heeft gebruikt tot meerdere eer en glorie van zichzelf. Zo houdt hij tijdens een vergadering van de Société Royal de Médicine te Parijs in 1776 een pleidooi tegen het afslachten van zieke koeien en vóór de inenting van klaveren. Hierin maakt hij vrijelijk gebruik van de resultaten van Geert Reinders zonder ook maar ergens diens naam te vermelden. Hetzelfde deed hij in een studie, die hij als antwoord inzond op een prijsvraag van de Berlinische Gesellschaft Naturforschender Freunde omstreeks 1778.
Het is zeer onzeker of Reinders van deze beide publicaties heeft geweten. In ieder geval zouden in latere jaren t.g.v. de politieke twisten de patriot Reinders en de orangist Camper geheel van elkaar vervreemden.
Het 'op den achtergrond plaatsen' van Reinders' 'ontdekking' door de beide Groningse professoren is, als motief voor het schrijven van de 'Kladde', ons inziens niet eenvoudig te beoordelen, omdat er meerdere aspecten, zoals standsverschil, initiatief, persoonlijke trots en aanzien en, later, óók politieke overtuiging een rol bij speelden.
Na en naast deze voor Reinders pijnlijke, doch wellicht mede door hemzelf opgeroepen verwijdering ondervond hij ook van een aantal andere figuren tegenstand of, althans in zijn ogen, afgunst.
Toen hem namelijk in 1779 de gouden medaille als ereprijs 'uit

hoofde van sijner ontdekking' was toegekend door de Haarlemsche Maatschappij, schreef de predikant van het Friese Bozum, ds. Eelco Alta, een nijdige brief aan de secretaris, H.L. Wichers. Dominee Alta, die in 1755, dus zo'n 10 jaar eerder dan Camper en Munniks, was begonnen met inentingen, wees er in dit schrijven op dat hij reeds in 1759-1760 de enting van kalveren en hokkelingen had aanbevolen en dat hij de entingsmethode aanzienlijk had verfijnd. In plaats van de tot dan toe gebruikelijke grote insnijding en grote hoeveelheid entstof was hij ertoe overgegaan een draad in de entstof te drenken en deze met behulp van een naald door een huidplooi te steken. Deze verfijning, aldus Alta, was later door Camper aanbevolen 'waarschijnlijk (ook aan) verscheide, die nu onder het Departement van Groningen meegewerkt hebben om aan G. Reinders de Eereprijs der Maatschappij te bezorgen'. En Alta vervolgt: 'maar ik heb somtijds mij niet kunnen onthouden, niet alleen in deeze, maar andere gelegentheden, wanneer men aan den Heer Camper en G. Reinders zoo veel wierook van lof toezwaaide, mijn verwondering te kennen te geeven, dat men niet om mij dacht,...'. Iets verder lezen we nog: 'dat G. Reinders zelf een grote ophef maakte van het goed succes, dat alhoewel schoon geweest is, echter niet altoos door de uitkomst bevestigd is'. Volgens Alta tenslotte paste men in Friesland ook reeds lang de zgn. door Reinders ontdekte herinenting van kalveren toe.
In hoeverre Reinders kennis heeft gehad van de inhoud van deze brief van Alta en er zich ca. 1812 nog zo door tekort gedaan voelde, dat hij mede daardoor besloot zijn 'Kladde' te schrijven, is niet bekend. Het zeker enigszins afgunstig klinkende schrijven (vgl. Bruins, p. 165-166) laat wel zien dat zowel Camper als Reinders hun best hebben gedaan de nodige lof en roem naar zich toe te halen, soms wellicht ten koste van anderen, later zeker enigzins ten koste van elkaar.
Een derde, en laatste motief voor het schrijven van de Kladde dat Bruins aanwijst (p. 21), zou een fragment zijn geweest uit een lofrede, die J. Munniks op 13 januari 1812 uitsprak over zijn inmiddels overleden vader, prof. Wynoldus Munniks. In deze levensschets maakt de zoon melding van een zekere 'Augisius, die, schoon anders niet ontbloot van kundigheden, echter wilde doen geloven, dat hij de ziekte niet alleen genezen kon, maar zelfs een voorbehoedmiddel gevonden had, en ze dus geheel kon uitroeijen'.

Zijn vader zou in opdracht van de overheid echter hebben aangetoond dat de bevindingen van deze Augisius ondeugdelijk waren. Volgens Bruins begreep Reinders bij het lezen van deze in druk uitgebrachte rede onmiddellijk, 'dat met die Augisius, die vuile bedrieger, hijzelf bedoeld werd'.
De achterstelling door Camper en Munniks, de 'afgunst' van ds. Alta en de 'smadelijke' lofrede van J. Munniks veroorzaakten, aldus Bruins, dat Reinders zich diep gegriefd voelde en zich ondanks zijn hoge leeftijd wenste te rechtvaardigen.
Naar het ons voorkomt hebben er, deels in samenhang met de boven besproken motieven, nog andere omstandigheden een rol gespeeld. Niet in de laatste plaats denken wij hierbij dan aan de politieke situatie en ontwikkelingen omstreeks 1812, toen Geert Reinders zijn 'Kladde' schreef. Zoals wij hierboven hebben aangegeven speelde hij na de restauratie van 1801 in politiek opzicht eigenlijk geen rol van betekenis meer. Evenals de andere aanhangers van de Omwenteling was hij in deze jaren tijdens het koninkrijk Holland en de inlijving door de Fransen gedwongen zich bij de ontwikkelingen neer te leggen en zich te voegen naar de wensen van de inmiddels dictatoriaal geregeerde 'bezetters', van wie hij zoveel had verwacht. Ook zijn revolutionaire vrienden waren, voorzover zij nog leefden, overgegaan tot de orde van de dag, omdat zij het niet meer durfden hun politieke idealen, althans in het openbaar, uit te dragen. Opvallend is in ieder geval wel dat Reinders zich in de 'Kladde' zeer voorzichtig en vrij neutraal uitlaat over zijn politieke rol in de revolutionaire jaren daarvoor. Ook over Camper en Munniks horen we geen onvertogen woord.
In de tweede plaats moet men zich realiseren dat de 'Kladde' is geschreven door een ca. 75-jarige man, wiens gezondheid meer en meer te wensen overliet. Zijn tweede echtgenote, van wie hij naar eigen zeggen zielsveel had gehouden, was op dat moment reeds zo'n 16 jaar overleden, terwijl ook twee van zijn kinderen, onder wie zijn oudste zoon, inmiddels al gestorven waren.
Al deze factoren samen kunnen hem het gevoel hebben gegeven dat zijn tijd voorbij was en dat door het heersende politieke en maatschappelijke klimaat, dat zich alweer eens tegen hem had gekeerd, ook zijn verdiensten en het vele werk, dat hij had verricht, weldra door degenen, die op dat moment de dienst uitmaakten, zouden worden vergeten en doodgezwegen.

Fragment uit een brief van Geert Reinders van 18 januari 1814 aan de Commissie van Landbouw in het Departement Wester-Eems, waarin hij o.a. meedeelt vanwege zijn hoge ouderdom, de onbruikbaarheid van de wegen en de strenge kou niet naar de stad te kunnen komen. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

Feit is in ieder geval ook, dat geen van zijn patriottische vrienden van weleer, aan wie de executeurstestamentair na zijn dood een copie van de 'Kladde' zouden verschaffen, het in 1815 'opportuun' achtte het geschrift in druk uit te laten geven. Durfden zij dat wellicht niet aan? Het gevolg hiervan was wel dat de, in het jaar 1818 door professor Uilkens gepubliceerde *Levenschets van Geert Reinders*, die wat de feiten betreft sterk leunde op de 'Kladde', maar voor het overige zeer idealiserend was geschreven, gedurende meer dan 150 jaar het beeld van Geert Reinders voor het nageslacht heeft bepaald.

2.3 Hoe schreef Geert Reinders zijn 'Kladde'?

Als wij kijken naar de manier waarop Geert Reinders zijn autobiografie heeft ingericht en vormgegeven, dan springt een aantal zaken in het oog.
De taal van de 'Kladde' is een redelijk en helder 'Nederlands', dat weinig door typische dialectkenmerken gekleurd lijkt. Uit de vele correcties in het handschrift van de 'Kladde' blijkt ook, dat Reinders de gehele tekst in eerste versie later nog eens grondig heeft nagekeken. Hierbij heeft hij aanvankelijke taalfouten hersteld, zijn woordkeuze verfijnd en onduidelijke passages verhelderd door deze te herschrijven en/of aan te vullen.
Wat de volgorde van de door hem uit zijn leven geselecteerde feiten en gebeurtenissen betreft, is hij strikt chronologisch te werk gegaan. Slechts op enkele plaatsen wijkt hij van dit stramien af. Zo laat hij omwille van de helderheid en voortgang van zijn betoog de vermelding van de titel van zijn *Waarnemingen en Proeven* van 1776 voorafgaan aan het relaas over de inentingsproeven, zijn ontdekking en de gedrukte brief aan Camper en Munniks van 1774. Ook is de strikte chronologie wat verstoord en rommelig in zijn beschrijving van de feiten en gebeurtenissen, die direct na het, voor hem ingrijpende, jaar 1801 plaatsvonden. Tenslotte beschrijven de beide, ongetwijfeld pas later toegevoegde, inlegvelletjes gebeurtenissen die zich eerder hebben afgespeeld. Verder zijn er her en der kleine, en veelal erg functionele en illustratieve, vooruit- of terugverwijzingen aanwezig.
Men vrage zich af of het strikt chronologische stramien er misschien op wijst, dat Geert Reinders bij het redigeren van zijn 'Kladde' gebruikmaakte van een of ander 'dag-journaal'?
Het meest omstandig weidt hij uit over de gebeurtenissen tussen 1767 en 1776, de jaren gedurende welke de inentingsproeven, die leidden tot zijn ontdekking, plaatsvonden. Alle overige gebeurtenissen en feiten worden veelal in één of enkele volzinnen kort, en in eerste instantie zakelijk en helder beschreven.
Over Reinders' 'voorstelling van zaken' valt echter wel wat meer op te merken. Zo beschrijft hij de gebeurtenissen tijdens de bewogen periode van de patriottenbeweging weliswaar eerlijk, maar uiterst summier en enigszins vertekend, wanneer hij de lezer tracht te overtuigen van het feit dat hij eigenlijk vanwege zijn grote

standvastigheid in 1787 veroordeeld werd. Daarna zou hij zowel bij patriotten als orangisten in achting zijn gebleven, omdat hij later op geen enkele andere wijze 'beledigd' werd. Over Camper en Munniks laat hij zich nergens direct negatief uit, al geeft hij van de bestrijding van de runderpest wel een zodanige voorstelling van zaken, dat het lijkt of hij degene was die de beide geleerde heren uiteindelijk de goede richting wees. Wat ongeloofwaardig is ook de gegeven motivering voor het in druk laten verschijnen van zijn brief aan Camper en Munniks in 1774; zijn oprechte vaderlandsliefde stond hem niet toe zijn ontdekking te verzwijgen of alleen zichzelf ermee te verrijken. Ook kan men zich afvragen of de strikte onpartijdigheid, waarvan hij in de 'Kladde' reeds vroeg enkele malen melding maakt, niet pas op latere leeftijd tot stand kwam.
Wat tijdens het lezen van de 'Kladde' niemand zal ontgaan is het feit dat hij er zeer frequent, en dus erg graag, melding van maakt hoezeer hij door anderen, vooral ook hooggeplaatste personen, werd gewaardeerd. Reinders slaagt er zelfs in, mede door het veelvuldig gebruik van deze zware referenties, vrijwel alle verhaalde feiten, gebeurtenissen en daden, met name die na 1767, naar zichzelf toe te schrijven. Met een, in de ogen van de hedendaagse lezer soms wel wat irritante, zelfs aan arrogantie grenzende, zelfingenomenheid steekt hij volgens een vast stramien de ene na de andere pluim op zijn eigen hoed. Woorden als 'genoegen', 'achting' en 'genegenheid' zijn hier niet van de lucht.
Nu moet men hierbij wel vaststellen dat Geert Reinders zijn levensschets niet in de ik-vorm geschreven heeft, maar in de hijvorm. De 'Kladde' wekt dan ook de schijn door een ander te zijn vervaardigd. Op het eerste gezicht doet het geschrift door dit schijnbaar objectiverende karakter nog het meest denken aan een postume lofrede of necrologie, een genre dat in Reinders' tijd geliefd was en veelvuldig werd beoefend. In dit soort 'levensschetsen' was het gebruik van, in onze ogen, lichtelijk overdreven en wollige superlatieven heel gewoon. Maar zelfs wanneer men aanneemt dat Reinders in alle oprechtheid heeft geprobeerd binnen deze genretraditie voor zichzelf een lofrede te schrijven, - een initiatief overigens dat zelfs voor die tijd uiterst merkwaardig is -, moet men toch vaststellen dat hij hier en daar de goede smaak en juiste maat wat uit het oog verloren lijkt te hebben. De verheerlijkende omschrijvingen en passages in de 'Kladde' zijn zo talrijk

en zo zwaar aangezet, dat zij, zeker nu wij weten dat hij zelf de schrijver was, soms wel wat moeilijk verteerbaar zijn.
Tot de aardigste fragmenten van de 'Kladde' behoren ons inziens de beschreven zaken van meer persoonlijke aard: het relaas van zijn kinder- en jeugdjaren; het helder beschreven portret van zijn orthodoxe, maar rechtvaardige vader; de wat zuinige typering van zijn eerste echtgenote; de welhaast sentimentele beschrijving van zijn tweede echtgenote, die wel erg contrasteert met zakelijke opmerkingen over zijn eerste vrouw; en de roerende mededeling dat geen dienstbode ooit zonder tranen afscheid van hem had genomen. Opvallend genoeg zoekt men echter in de 'Kladde' tevergeefs naar directe beschrijvingen of mededelingen over zijn stiefmoeder of stiefzus en -broer, zijn eigen kinderen (van wie er dan al twee zijn overleden), stiefkinderen of kleinkinderen. Slechts in algemene termen deelt hij mee een 'liefdragend' en zorgzame vader te zijn geweest, ook voor de aangetrouwde kinderen.
Het is wellicht typerend voor de persoon van de oude en ongetwijfeld teleurgestelde en vermoeide, maar nog steeds zeer ambitieuze Geert Reinders, dat hij aan het slot van zijn 'Kladde', enigszins ten overvloede, nog een, van zelfgenoegzaamheid ronkend, zelfportret opnam. Nog wat later, op het tweede inlegvelletje, eindigt hij met de volgende, veelzeggende passage:

> *Hij bezat eene natuurlijke bekwaamheid om zijne kundigheden aan anderen mede te delen, datse eenen diepen indruk in het geheugen nalieten, zo dat men noch gedurig menschen aantreft die zeggen: 'dat heb ik van Reinders onthouden'.*

Structuur, stijl en voorstelling van zaken van de 'Kladde' laten er in ieder geval geen misverstand over bestaan wat Reinders vond dat wij van hem moesten onthouden. De wat al te ongebreidelde zelfgenoegzaamheid van zijn autobiografie heeft zijn geestverwante vrienden er wellicht mede van weerhouden het geschrift na zijn dood als postume lofrede integraal in druk te laten verschijnen.

2.4 Wijze van uitgeven

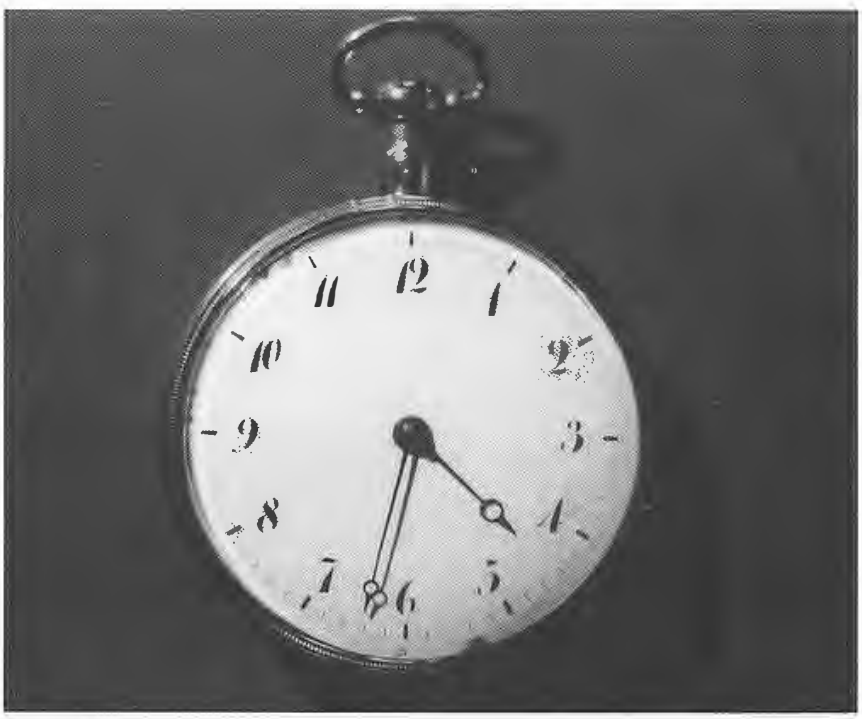
De tekst van de 'Eerste Kladde' van Geert Reinders is op een bijzondere manier uitgegeven. Wij hebben deze namelijk hierna uitsluitend op de rechter bladzijden afgedrukt. In de 'Kladde'-tekst zijn door ons vervolgens op vele plaatsen woorden vetgedrukt weergegeven. Het betreft hier personen, zaken of gebeurtenissen, die ons inziens voor een goed begrip van de 'Kladde' een nadere uitleg of toelichting behoeven. Op alle linker bladzijden wordt deze toelichting onder corresponderende vetgedrukte hoofdjes, zoveel mogelijk gelijk opgaand met de tekst van de 'Kladde', gegeven. Voorts hebben wij bij de uitgave van de 18de-eeuwse tekst van de 'Eerste Kladde' nog de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- *foliëring*: door middel van een aanduiding tussen vierkante haakjes is in de tekst de foliëring aangegeven. De aanduiding bestaat altijd uit twee cijfers, gevolgd door twee letters: het eerste, grotere, cijfer (1 t/m 6) geeft het dubbelblad aan (NB. Deze foliëring is door Reinders zelf aangebracht); het tweede, kleinere, cijfer (1 of 2) duidt het 1ste of 2e blad van het betreffende dubbelblad aan; de eerste letter (r of v) de recto-(voor-) of verso-(achter-)zijde van het betreffende blad; het laatste lettertje (a of b) de eerste (linker-) of tweede (rechter-)kolom van de betreffende bladzijde.
- *spelling*: de door Geert Reinders gebruikte spelling is volledig gehandhaafd om het authentieke karakter van de 'Kladde'-tekst zoveel mogelijk te bewaren. Aangezien er in Reinders' tijd nog geen gestandaardiseerde spelling bestond, hebben wij ook nergens 'verbeteringen' aangebracht.
- *interpunctie*: aangezien Geert Reinders in zijn 'Kladde' zeer spaarzaam is geweest met het plaatsen van komma's, punten etc., hebben wij een moderne interpunctie aangebracht om de leesbaarheid en duidelijkheid van de tekst te vergroten. Ook zijn door ons alinea's aangebracht.
- *correcties*: Geert Reinders heeft in het handschrift van de 'Kladde' vele kleine en grote correcties aangebracht door middel van het doorstrepen en in- of tussenvoegen van woorden of woordgroepen en vaak ook door het via een verwijsteken tussenvoegen van korte of lange passages, die dan in de onbeschreven kolom van een bladzijde zijn geplaatst. Alle door Reinders bedoelde cor-

recties zijn door ons stilzwijgend in de tekst opgenomen. Een volledige verantwoording zou de leesbaarheid van de tekst zeer ernstig geschaad hebben. Slechts op een paar plaatsen in de tekst, waar Reinders zich blijkbaar vergiste of verschreef, hebben wij zelf kleine correcties aangebracht. Deze zijn cursief gedrukt en tussen ronde haakjes geplaatst.

- *annotaties*: waar ons dat voor een goed begrip van de tekst wenselijk leek, hebben wij woorden, woordgroepen of constructies voorzien van annotaties. In de tekst van de 'Kladde' zijn de geannoteerde plaatsen voorzien van een bovengedrukt sterretje (*); de hedendaagse betekenis wordt gegeven in de kleiner gedrukte kolom, rechts van de tekst.

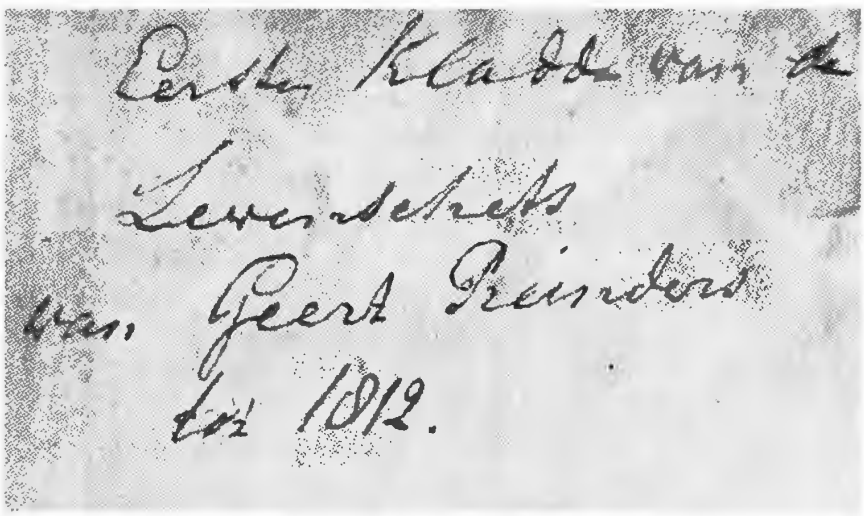
- *opschriften en inlegvelletjes*: het opschrift aan de buitenzijde van dubbelblad 6 is door ons naar voren gehaald en als titel boven de tekst geplaatst; het opschrift aan de buitenzijde van dubbelblad 4 en de teksten van de beide inlegvelletjes zijn tussen horizontale lijnen op de bedoelde plaats in de eigenlijke 'Kladde'-tekst geplaatst.

Gouden zakhorloge van Geert Reinders.
(Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

3 Eerste kladde van de levensschets van Geert Reinders tot 1812

Tekstuitgave met annotaties en toelichting

De titel, die Geert Reinders op de buitenzijde van het laatste blad van zijn autobiografie schreef: 'Eerste Kladde van de Levenschets van Geert Reinders tot 1812'. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

Reinder Geerts. Over het leven van Reinder Geerts is weinig bekend. In 1714 te Winsum geboren, was hij 23 jaar oud toen Geert ter wereld kwam. Hij overleed te Houwerzijl, waar hij op de oude wierde Vliedorp begraven moet zijn.
Te Bedum moet Reinder Geerts molenaar geweest zijn op de molen die tot 1777 aan het Boterdiep-Noordzijde gestaan heeft. Deze standerdmolen, die als korenmolen dienst deed, moet daar reeds vóór 1628 zijn gebouwd. Op de Landdag van 25 juni van dat jaar namelijk besloten de Provinciale Staten dat er op het platteland geen nieuwe molens meer mochten worden gebouwd en dat het aantal bestaande molens met éénderde moest worden verminderd. Uiteraard regende het protesten van 'mollenaers en ingesetenen' van de verschillende dorpen, die wensten 'haere moelen staende te holden'. Deze hadden gedeeltelijk succes, want op de Landdag van 12 augustus 1628 werd besloten dat o.a. de molen van Bedum mocht blijven staan.
Over de geschiedenis van deze oude molen is verder niets bekend. Omstreeks 1777 moet hij zijn gesloopt, want op 13 augustus van dat jaar werd op dezelfde plaats een nieuwe molen, gebouwd door Pieter Hiddes Bonnes met 7 knechten en timmerbaas Hinderikus Roelfs, in gebruik genomen. Van deze molen, een achtkante bovenkruier, werden in 1924 de kap en roeden weggenomen. In december 1965 werd hij definitief gesloopt.

Hyke Roelfs was de dochter van de Bedumer bakker Roelf Dojes, stamvader van het bekende Groningse geslacht. Geert Reinders schreef over haar familie o.a.: 'Gebooren uit een geslacht, altoos in de Ommelanden gevestigd, hebbe ik met de moedermelk de behartiging van diens wezenlijke belangen ingezogen'. Zij stierf in 1740 en werd te Bedum begraven.

zusje. Zij heette Aafke Reinders (1740-1772) en was gehuwd met Kornelis Willems Smit, landbouwer op Dijkum te Kloosterburen.

Postrijders. Geert Reinders doelt hier op een in de 18e eeuw populair maandblad, getiteld *De Nederlandsche maandelyke Post-ryder.*

Boekzaals. Ook dit was een in die tijd populair maandblad, dat door Petrus Rabus in 1692 was begonnen onder de titel *De Boekzaal van Europa.* Na 1702 werd het blad voortgezet onder de titel *De Boekzaal der Geleerde Wereld.* Tussen 1811 en 1816 heette het ook *Tijdschrift voor letterkundigen.* Hierna kreeg het een meer kerkelijke, Protestantse signatuur. Onder de titel *Tijdschrift voor de Protestantsche Kerken in het Koninkrijk der Nederlanden* bleef het tot 1863 verschijnen.

een oom. Deze broer van zijn moeder was Corneliss Roelfs. Hij woonde even eens te Bedum, waar hij bakker was, en overleed in 1751, toen Geert Reinders 13 jaar oud was.

[64vb]EERSTE KLADDE* VAN DE LEVENSCHETS VAN GEERT REINDERS TOT 1812

kladde: klad, voorlopige schets op papier

[11rb] Geert Reinders was geboren te Bedum, een aanzienlijk* dorp in de Groninger-Ommelanden, den 19 April 1737. Zijn vader, **Reinder Geerts**, een Eerlijk man, was aldaar Koornmolenaar. Zijn Moeder, **Hyke Roelfs**, was bij de Dorpelingen geacht om haar verstand en deugd. Deze brave* moeder overleed, toen Reinders noch geen drie jaren, en zijn eenigste **zusje** slegts agtien maanden oud was. Haar* vader bleef elf jaren Weduwnaar, bestaande gedurende dien tijd het geheele huishouden uit de vader met de beide kinderen en een dienstmeid.

aanzienlijk: belangrijk

brave: voortreffelijke

Haar: Hun

Reinders leerde in het dorpsschool, uit hoofde van* den korten tijd dat hij schoolging, niet meer dan leezen en slegt* schrijven. Noch maar negen jaren oud zijnde, nam zijn vader hem uit het school in de molen om hem het molenwerk te leeren. Hij gaf in die jonge jaren reeds blijken van ongemene leerzaamheid*, leezende reeds met vermaak de Couranten, **Postrijders**, **Boekzaals** enz., waar toe **een oom** van moeders zijde, een verstandig man, hem gelegenheid gaf en zeer veel aanmoedigde. Dezen oom had zo veel behagen* in zijn neefje, dat hij aan den vader aanbood om hem ten zijnen

uit hoofde van: ten gevolge van

slegt: gebrekkig

ongemene leerzaamheid: buitengewone aanleg om te leren

behagen: welgevallen

Cathegismus. Van de *Heidelbergsche Catechismus* (1563) ontstonden in de loop der tijd vele verkorte bewerkingen, waarin de beginselen van de hervormde en calvinistische godsdienst werden omschreven in de vorm van vragen en antwoorden. Geert Reinders doelt hier op deze, bij de jeugd niet zo geliefde, zgn. 'Catechismusboekjes'.

Vraag boekjes. De zgn. 'Vraagboeken' of 'Vraagboekjes' dienden evenals de Catechismusboekjes om de godsdienstleer te onderwijzen. In de vorm van vragen en antwoorden waren zij, meende men, geschikt ter instructie van de leerlingen op de catechisatie. Men onderscheidde in die tijd een 'groot' en een 'klein' vragenboek. De grote vragenboeken waren bestemd voor gevorderden. De kleine voor kinderen en, volgens een bron uit die tijd, 'Heidensche en Mohammedaansche aankomelingen'.

Brakel. Naar alle waarschijnlijkheid bedoelt Geert Reinders hier een werk van Guilelmus of Willem à Brakel, zoon van de schrijver-predikant Theodorus Gerardi à Brakel. Willem werd op 10 januari 1635 te Leeuwarden geboren. Hij studeerde theologie te Franeker en Utrecht. Achtereenvolgens werd hij beroepen te Exmorra, Stavoren, Harlingen en Rotterdam, waar hij op 30 oktober 1711 overleed. Van zijn hand zijn vele geschriften bewaard, die veelvuldig gebruikt werden door m.n. 'eenvoudige' christenen. Ten tijde van Geert Reinders stond zijn werk bij geleerden en niet geleerden in hoog aanzien. Zeer bekend en veelvuldig herdrukt is zijn Λογικη Λατεια *dat is: Redelyke Godsdienst, in welke de goddelijke waerheden des genade-verbondts worden verklaert, tegenpartyen beschermt en tot de praktyke aangedrongen*. Rotterdam 1700. In 1795 waren er reeds 20 drukken van uitgegeven.

Vaderlandsche geschiedenissen. Volgens de *Levenschets van Geert Reinders* van ds. J. Uilkens zou Geert Reinders in deze jaren het werk van Van der Sande, *Nederlandsche oorlogen*, gelezen hebben. Toen na het overlijden van Geert Reinders zijn boedel werd opgemaakt, trof men in zijn boekenkast o.a. 20 delen aan van de *Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der nu Verenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, van de vroegste tyden af*. Dit omvangrijke werk, dat in totaal 21 delen omvatte, werd tussen 1749 en 1759 geschreven door Jan Wagenaar, aanvankelijk koopmansklerk te Amsterdam. De eerste druk, waarop er nog vele zouden volgen, verscheen overigens anoniem, omdat de schrijver wegens zijn enigszins partijdige, d.w.z. anti-orangistische, opstelling veel kritiek te verduren had.

Aduarder Zijl. In 1749 was het dorp aanzienlijk groter dan vandaag. Via de inmiddels fraai gerestaureerde zijl werd het water van het Aduarderdiep hier geloosd in het Reitdiep, dat toen nog in een open verbinding met de zee stond. Daarom voeren alle zeeschepen van en naar Groningen hier voorbij en ontwikkelde zich enige zeehandel.

kosten te willen laten studeren, doch dit wierd door de vader afgekeurd. Daar en tegen was de vader zeer gesteld* om zijn kinderen gestreng en godsdienstig op te voeden. Reinders moest derhalven vlijtig met zijn vader te Kerk gaan, de **Cathegismus** en de meeste andere in dien tijd geachte* **Vraag boekjes** van buiten leeren, veel in den Bijbel en in **Brakel** leezen, want zijn vader was ongemeen rechtzinnig*.

was ... gesteld: hechtte er zeer aan

geachte: gewaardeerde

ongemeen rechtzinnig: buitengewoon streng in de leer

Schoon* hij een zeer gelukkig* geheugen had en daarom de geheugnis leering* hem gemaklijk viel, zo had hij toch meer vermaak* in de boeken van zijn oom. Vooral in het leezen van de **Vaderlandsche geschiedenissen**. [11vb] Hij wilde ook gaerne rekenen, zingen en beter schrijven leeren, maar zijn vader oordeelde volgens desselfs* beginselen, dat men met al die waereldsche wijsheid niet in den Hemel konde komen en dat het ook niet tot de kostwinning behoorde. Dus moest onze jongeling, zich aan den wil van zijn vader onderwerpende, hier voor dien tijd van afzien, maar daar en tegen de gronden van de gereformeerde Religie uit de Cathegismus en Vraagboekjes heel netjes van buiten leeren. Hier kwam tot zijn ongeluk bij dat zijn vader in 1749 veranderde van Woonplaats, vertrekkende van Bedum na* de **Aduarder Zijl** onder Garnwert, waar door Reinders het verstandig* onderwijs van zijn oom moest missen, en welke oom daar en

Schoon: Hoewel

gelukkig: goed

geheugnis leering: uit het hoofd leren

vermaak: genoegen

desselfs: zijn eigen

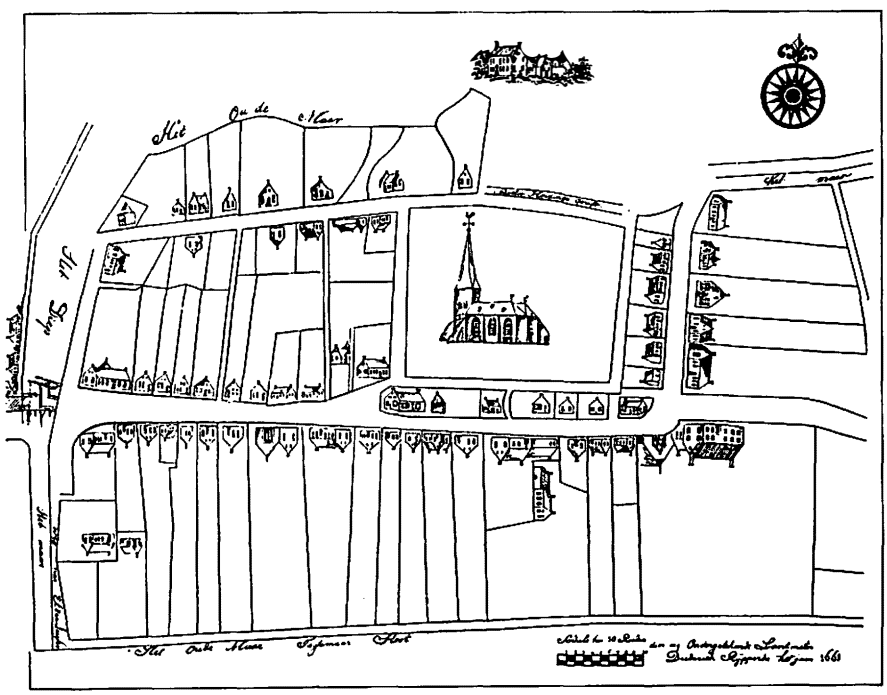
na: naar

verstandig: deskundig

Houtzaagmolen. In 1741 werd er bij de provincie een aanvrage ingediend om een houtzaagmolen te Aduarderzijl te mogen plaatsen. Uiteindelijk koos de aanvrager voor een andere plaats en moet de bouw toen niet zijn doorgegaan. Toch moet er niet lang daarna een houtzaagmolen zijn gekomen, want in 1746 wordt er een door de vermoedelijke eigenaar, Ype Munting, te koop aangeboden. Drie jaar later, in 1749, vestigt Reinder Geerts zich op deze molen. Eind 1752 werd Geert Reinders, toen 15 jaar oud, door de eigenaren tot meesterknecht bevorderd. Eén jaar later vertrok Reinder Geerts alweer naar Grijpskerk. Van de latere lotgevallen van deze houtzaagmolen is niets bekend.

smakschip. Een 'smakschip' is een scheepstype uit de 18e eeuw, verwant aan de kof en de tjalk. Het was ca. 24 meter lang en werd veel gebruikt voor de vaart naar Frankrijk, Engeland en de Oostzee. Een smakschip, ook wel 'smakzeil' genaamd, voerde een (gaffel)zeil zonder giek, dat van het ene naar het andere boord kon worden omgeworpen ('gesmakt').

hertrouwd. Nadat Geert Reinders' vader elf jaar weduwnaar was geweest, hertrouwde hij met Antje Remges. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren, Cornelis in 1752 en Jantje(n) in 1755. De Kladde rept verder met geen woord over deze stiefmoeder en stiefbroer en -zus.

Bedum in vogelvluchtperspectief in het jaar 1661, getekend door de landmeter Diedrich Rijpperda. (A. van Donger & J. Dijkema, 'Bedum door de jaren heen'. P. 29.).

boven* in 1751 kwam te overlijden, waar door hij nu alleen van het bestier* van zijn vader afhing. Hier echter met de vader in de affair* van de Houtnegotie* op een **Houtzaagmolen** werdende verplaatst, diende hij nu te kunnen rekenen, waarom de vader het besluit nam zijn zoon in het rekenen te laten onderwijzen. Doch dit onderwijs genoot hij slegts deze dagen, wanneer hem, ruim twaalf jaren oud zijnde, wierd vergund een reisje met een **smakschip**, welk een lading hout voor de zaagmolen zoude halen, na* Noorwegen te doen. Hij had echter zo veel lust aan* het rekenen, dat die oeffening op het schip zijn dagelijksche uitspanning* was, wordende door den stuurman onderwezen, met dit gevolg dat hij, na een reis van vijf weken thuis komende, de zogenaamde vier specien* tamelijk goed konde rekenen, en verder door de dagelijksche oeffening al zeer schielijk* een grote vaardigheid daar in bekwam*. Zijne verstandelijke vermogens ontwikkelden haar* verder door het schrijven van rekeningen, brieven van Negotien* [12rb] en Boekhouden.

Wat de kundigheden in het werk aan de Houtzaagmolen betrof, hier in maakte hij ongemeene* vorderingen, waarom hij dan ook reeds in het laast van* 1752 door de Eigenaren dier molen mede tot meesterknegt wierd aan gesteld. Maar zijn vader, nu wederom **hertrouwd** zijnde en

daar en boven: bovendien

bestier: beleid
affair: het vak
Houtnegotie: houthandel

na: naar

lust aan: plezier in

uitspanning: ontspanning

specien: 4 rekenkundige grondbewerkingen, nl. optellen, aftrekken, delen en vermenigvuldigen
schielijk: snel
bekwam: kreeg
haar: zich
brieven van Negotie: handelsbrieven

ongemeene: buitengewone
in het laast van: eind

Grijpskerk. Omstreeks 1750 moeten er in Grijpskerk twee molens zijn geweest. Naar alle waarschijnlijkheid werd Reinder Geerts molenaar van de korenmolen (tevens pelmolen?) die aan de westzijde van het dorp aan de straatweg stond. Deze standerdmolen was hier op een molenberg gebouwd, vermoedelijk in 1743 door een zekere 'Jan Eppes'. Een latere opvolger van deze oude standerdmolen werd omstreeks 1899 gesloopt. Sedert 1782 behoorde de molen toe aan de familie Siemens, die zich hierna ook Siemens van der Molen noemde.

Koornmalen te Winsum. De 16-jarige Geert Reinders werkte gedurende ongeveer één jaar (1753) als molenaarsknecht op de korenmolen 'De Ster' in Winsum. Blijkens de resolutie van de Landdag van 12 augustus 1628 van Gedeputeerde Staten moet óók De Ster vóór dit jaar zijn gebouwd, want evenals de Bedumer molen mocht hij blijven staan. De Ster was toen een standerdmolen met een vlucht van 76 voet. Deze oude molen heeft tot 1851 dienst gedaan. Toen werd hij vervangen door de huidige, onlangs weer fraai gerestaureerde, koren- en pelmolen. In 1934 was de zgn. sarrieshut (Molenstraat 7), die in 1920 een nieuwe voorgevel had gekregen, nog aanwezig. Sedert 1630 moest op last van de provincie bij alle molens zo'n sarrieshuis of sarrieshut (afgeleid van het Frans: sarchier = chercher) worden opgericht, waar iemand toezicht hield op de betaling van de belasting op het gemaal.

Niehove. In 1754 vertrok Geert Reinders naar Niehove, waar aan de noordoostzijde van het dorp een standerdmolen stond, die evenals de bovengenoemde molens van Bedum en Winsum in 1628 niet behoefde te worden afgebroken. Volgens de archiefgegevens was deze molen, die een vlucht had van 65 voeten, een roggemolen. Twee jaar vóór Reinders' komst naar Niehove, in 1752, was de molen verkocht aan de crediteuren van de weduwe van Bernardus Riege. Zoals blijkt uit de Kladde was de eigenaar tevens kastelein en paardenkoopman. Omstreeks 1859 is deze oude molen verdwenen. In 1933 was de sarrieshut nog aanwezig.

Zuidhorn. Omstreeks 1755 moet Geert Reinders zijn aangezocht door de eigenaar van de korenmolen (tevens pelmolen?) te Zuidhorn. Deze was, in ieder geval na 1692, aan de westzijde van het dorp gebouwd. Het type was standerdmolen met een vlucht van ca. 70 voet. In 1910 is deze molen gesloopt. Nadere gegevens zijn niet bekend.

zijn aandeel in de zaagmolen in 1753 hebbende verwisseld voor de Koornmolen te **Grijpskerk**, wierd onze Reinders mede uit hoofde van zijn destijds zwak lichaams gestel, voornamelijk ontstaan uit het al te zware werken en dan wederom koude lijden, wederom ook met zijn volkomen genoegen* door zijn voorstanders* besteld* bij het **Koornmalen te Winsum**. Hier oeffende hij hem* verder vlijtig in de rekenkunst met eenen schranderen jongeling, mede daar woonachtig, doch zonder leermeester.

volkomen genoegen: volle tevredenheid
voorstanders: voogden, pleitbezorgers;
besteld: geplaatst
hem: zich

Met de vorige kundigheden, reeds bij zijn vader te Bedum in het koornmalen verkregen, wierd hij het volgende jaar bekwaam geoordeelt dit werk waar te nemen te **Niehove**, een Dorp in het Westerquartier, het geen hij daar ook tot genoegen van zijn meester en de ingezetenen* waarnam, en door zijn Vriendelijk en bescheiden gedrag de gunst van ieder een verwierf. Zijn meester, welke de Koornmolen in eigendom toebehoorde, was te gelijk Castelein*, een groot Boer en teffens een Koopman in paarden, waar door onzen jongeling, zijnde vatbaar* voor alle leeringen*, meer menschenkennis, eenige kundigheden in de Boerderij, de paardenkennis en Negotie* bekwam. Doch uit hoofde van zijn kundigheden in zijn Hooftwerk*, het Koornmalen, aangezogt wordende van den Eigenaar der Koornmolen te **Zuidhorn**, welke in Groningen woonde

ingezetenen: plaatsgenoten

Castelein: herbergier

vatbaar: ontvankelijk
leeringen: kennis, bedrevenheid
Negotie: (paarden)handel

Hooftwerk: voornaamste bezigheid

Fielding. De bekende Engelse roman- en toneelschrijver en politicus Henry Fielding (1707-1754) publiceerde zijn belangrijkste werk, *Tom Jones*, in 1749. Reeds in hetzelfde jaar werd deze eerste Engelse roman, die zich onderscheidt door zijn levendigheid en weloverwogen struktuur, te onzent vertaald door Pieter le Clercq onder de titel *Historie van den vondeling Tomas Jones*. Het werk is één van de vele, meer aan de moderne smaak beantwoordende, zedenromans, waarin de Engelse literatoren (m.n. ook Samuel Richardson) van de 18e eeuw uitblonken.

Een zilveren naald, waarmee Geert Reinders het rundvee inentte, en een houder met een bekleding van roggehuid en zilverbeslag, deels gestoken in een rundleren etui. Ca. 1770. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

en wiens Broeder door een ongeluks geval in die molen was van het leven geraakt*, waarom ook zommige knegts bij nacht niet in die molen durfden malen, begaf hij zich [12vb] aldaar in dienst, wordende deze molen midsgaders* het werk en den ontfangst en uitgaaf, waar van hij maandelijks aan zijn meester rekening deed, geheel aan hem toebetrouwd*.

van ... geraakt: om ... gekomen

midsgaders: met daarbij

toebetrouwd: toevertrouwd

Hier geraakte hij al haast* door het wel waarnemen zijner plichten en Vriendelijken ommegang in de gunst van zijn meester en van allen ingezetenen van het Dorp en Carspel*. Hij begon nu wederom te leezen, doch meest in Romans, waar onder de 'Historie van den vondeling Thomas Jonas' door **Fielding** zijn geliefkoosd handboek* was. De Zoon van den Predikant Costerus, een groot Vriend van Reinders, bezorgde hem van tijd tot tijd enige werkjes van smaak*.

al haast: weldra

Carspel: kerspel (kerkelijke gemeente)

handboek: leesboek, boek dat men graag ter hand neemt

smaak: goede smaak

Zijne schoone en Rijzige gestalte, ongemeene vaardigheid in lichaamsoeffeningen, bijzonder in het Kaatzen en schaatsrijden, zijne gulhartigen* Vriendelijkheid in de verkeering* maakten hem ook bemind bij de schoone sexen. En hij, van eenen tot liefde overhellenden aart* zijnde, erkende* de gunsten zijner schoonen met wederliefde.

gulhartigen: hartelijke

verkeering: omgang

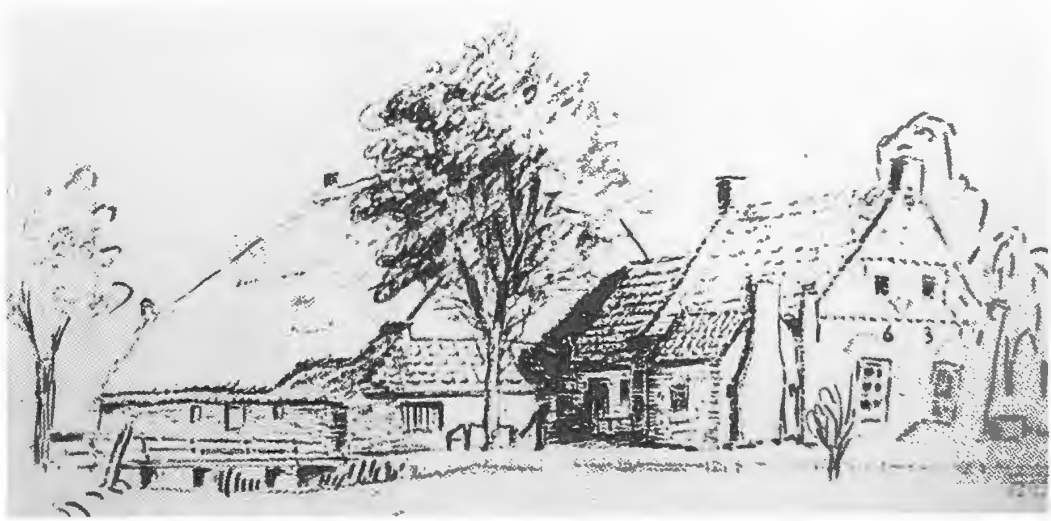
aart: inborst;

erkende: beantwoordde

Hij leerde hier het Psalm zingen, waar in hij uitmuntede boven zijne medeleerling*, waarom zijn leermeester en meesteresse, zijnde de

medeleerling: medeleerlingen

dochter van den Predikant. Hoewel Geert Reinders, - voorzichtigheidshalve? -, de dochter en predikant van Zuidhorn op deze plaats niet bij naam noemt, gaat het hier uiteraard om leden van de familie Costerus. Hierboven op dezelfde bladzijde heeft hij immers meegedeeld dat de zoon van de plaatselijke predikant Costerus 'een groot vriend' van hem was, van wie hij geregeld goede boeken kon lenen.
Albert(us) Willem Costerus was van 1739 tot 1770, dus bijna 30 jaar, predikant van de Hervormde (toen nog genoemd: Gereformeerde) Gemeente van Zuidhorn. Zijn dochter moet inderdaad erg verliefd op Geert zijn geweest, maar de ouders kantten zich blijkbaar fel tegen deze relatie vanwege het grote standsverschil. Toen het meisje enkele malen zo onvoorzichtig was geweest om haar hart uit te storten bij de vrouw van één van de diakens van de Gereformeerde gemeente, was binnen de kortst mogelijke tijd het hele dorp op de hoogte van deze verhouding. Om zijn naam, eer en eigen gezicht te redden wendde dominee Costerus zich tot de kerkenraad, die op 6 juni 1756 in buitengewone vergadering bijeenkwam. Hij verzocht de vergadering te onderzoeken of de geruchten juist waren. Als zijn dochter 'schuldig' zou zijn, zou zij kerkelijk gestraft worden. Zou zij evenwel onschuldig blijken, dan zou zij een duidelijke genoegdoening krijgen.
De vergadering kwam tot de conclusie, - men vrage zich wel af hoe? -, dat de geruchten vals waren en besloot de vrouw van de diaken uit te sluiten van het Avondmaal, tot zij beterschap beloofd zou hebben. Of de ongetwijfeld zeer verdrietige dochter nog een genoegdoening kreeg? De *Consistoriale acten en aftekeningen van de Lidmaten der ware Gereformeerde Gemeente van 't Carspel Zuidhorn* reppen er met geen woord over!

De boerderij van Geert Reinders in de Garnwerderhoek. Potloodtekening door Jacobus P. Scholten, kort voor de afbraak in 1934 gemaakt. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

schoonste, ook eene reden* zangeresse van haren tijd, hem eenen bijzondere genegenheid toedroegen. Op* dezelfde tijd leerden met hem ook verscheiden jonge dochters het Psalmzingen bij dienzelfden leermeester en Vrouw. Onder deze was ook de beminnelijke **dochter van den Predikant** van het Dorp, welke onder anderen onzen Reinders een bijzonder goed hart toedroeg. Maar hij, van natuuren niet hoog gevoelende van hem zelven*, durfde uit hoofde van de groote ongelijkheid tusschen hem en deze schoon(*e*), als zijnde een juffer van grote middelen*, een Predikants dochter en zeer bemind van haaren ouders, haar nimmer tot het Huwelijk aanzoeken, schoon zijne goede Vrienden hem wel eens van een al te groote schroomachtigheid* beschuldigden. Zijne genegenheid [21rb] bepaalde zich* dan eerlang* op een zeer schoone braave* Boere dochter, onder dat Carspel gehoorende. Deze was, dagt hem*, meer zijns gelijke. Hij won al schielijk* de genegenheid van dit schoone meisje, en de ouders van de jonge maagd zagen met genoegen deze verkering. Zij waren destijds meer gezegend met kinderen dan met andere aardsche goederen. Onze Reinders had een Capitaaltje van 4000 gulden, daar* de ouders van het meisje niet meer dan 500 gl* tot stuur* van het Huwelijk aan de kinderen konde mede geven. Een voorname reden door gaans waarom

reden: redelijk bekwame

Op: In

niet hoog gevoelende van hem selven: geen hoge dunk van zichzelf hebbend

van grote middelen: zeer bemiddelde

schroomhartigheid: schroom

bepaalde zich: richtte zich

eerlang: na korte tijd

braave: voortreffelijke

hem: hij

al schielijk: weldra

daar: terwijl

gl: gulden

stuur: ondersteuning

Een oom. Deze oom van moederszijde, die voogd was over Geert Reinders, heette Doje Roelfs. Hij woonde te Bedum.

Angenietje. Angenietje Klaassen(s) was een dochter van Klaas Eites en Stijntje Duurts. Zij werd in 1732 geboren te Hogemeden onder Zuidhorn, waar haar ouders aan de Hogeweg een boerderij bezaten. Zij was vijf jaar ouder dan Geert. Omdat haar moeder een achternicht was van de moeder van Geert Reinders, Hyke Roelfs, bezaten beide jongelui nog een geringe graad van bloedverwantschap. Het huwelijk vond plaats op tweede Kerstdag 1757 in de kerk van Aduard.

twee zoons en twee dochters/kleinkinderen. Geert Reinders en Angenietje Klaassens kregen 4 kinderen. Achtereenvolgens werden op de boerderij in de Garnwerderhoek 2 dochters, Hyke (1759) en Styntje (1760), en 2 zoons, Klaas (1761) en Reinder (1763), geboren.
Styntje verliet als eerste de ouderlijke woning. Zij huwde in 1783 met Remge Jacobs (Vennema), een landbouwer te Maarhuizen en later hoofmeester (= voorzitter) van het Winsumer en Schaphalster Zijlvest.
Kort na het overlijden van hun moeder verlieten ook Klaas en Hyke de ouderlijke woning. Klaas trad in 1786 in het huwelijk met Jantje Ailkens (Huizinga). Op 31 januari van dat jaar kochten zij van Geert Reinders de ouderlijke boerderij (groot 58¾ gras en 46 roe) voor f 7500,-, waar zij na de verhuizing van hun vader naar Tijum, gingen wonen. Op dezelfde dag kochten Hyke en haar man Enne Pieters Bazuin van hun beider ouders een boerderij te Schilligeham (met beklemming van 52 grazen) voor f 5500,-.
De jongste zoon Reinder trouwde als laatste in 1789 met Dietje Cornelis, met wie hij de eerste jaren in Bellingeweer woonde.
Hyke kreeg 4 kinderen, Styntje 7 en Reinder 3. De oudste zoon, Klaas Geerts, die driemaal getrouwd is geweest, had 7 kinderen: Jantje Ailkens schonk hem een dochter, Elizabeth (1787); zijn tweede echtgenote, Grietje Derks Reinders, had twee zoons, Geert (1790) en Derk (1792). Na haar overlijden in 1792 trad Klaas opnieuw in het huwelijk met Auke Alberts, dochter van Albert Izebrands. Auke was sedert 1786, toen Klaas' vader hertrouwde met Geertjen Pieters, de weduwe van deze Albert Izebrands, zijn stiefzuster. Zij kregen samen 4 kinderen.
Toen Geert Reinders deze bladzijde schreef waren zijn oudste dochter Hyke (1811) en oudste zoon Klaas (1804) reeds overleden. Styntje en Reinder, zijn stiefzoon Pieter Alberts en stief- en schoondochter Auke Alberts en een flink aantal van de in totaal 21 kleinkinderen waren nog in leven.

ouders of voogden voor of tegen een Huwelijk zijn. Daarom ook ontmoete dit Huwelijk veel tegenstand van de andere zijde. **Een oom** van moeders zijde en voormond* over onzen Reinders zach te hoog bij zijn Neef op* om hem zo goedkoop weg te geven, waarom hij Reinders verhuurde als knegt op de Koornmolen te Bedum, alwaar dien oom woonde. Doch zijn vader, het aan Gods voorsienigheid overlatende, en het merendeel der familie hun* niet sterk tegen het Huwelijk verzettende, ging het zelve door. Hij trouwde zijn beminnelijke **Angenietje** den 26 Decembris 1757. Dit Huwelijk is gezegend met vier kinderen, **twee zoons en twee dochters**, welke van* thans noch *(aantal niet vermeld)* in leven zijn met *(aantal niet vermeld)* **kleinkinderen**, meest alle geplaatst in den gezegenden Boerenstand.

voormond: voogd
zach te hoog bij zijn Neef op: achtte zijn neef te hoog van stand
hun: zich
welke van: van wie er

Reinders, nu getrouwd zijnde, zo waren zekerlijk zijn eerste zorgen om te zien naar een beroep of kostwinning. Het Koornmalen in de Ommelanden was na maten van* den prijs der molens slegts een middelmatige kostwinning zonder eenig vooruitzigt op meerder fortuin*.

na maten van: in vergelijking tot
fortuin: voorspoed

Schoon hij nu dit werk in den grond kende en het zelve met vermaak* waarnam*, besloot hij echter op aanrading van wederzijdsche familien, te meer dewijl zijn jonge vrouw bijzonder was geschikt voor de Boerderij, hem in den boerenstand te

vermaak: plezier
waarnam: verrichtte

de Hoek onder Garnwert. Geert Reinders en Angenietje Klaassen gingen in het voorjaar van 1758 in de Garnwerderhoek wonen. Blijkens de bewaard gebleven koopbrief van 20 juni 1758 kochten zij aldaar de boerderij, bestaande uit een binnenhuis, middelhuis, melkenkamer en Friese schuur met het erf, voor 4000 Caroligulden van Aijold Eenjes Formier en diens vrouw Aaltien Jans Cnol. Bij deze verkoop werd tevens de beklemming van 53¼ grazen land en 6 grazen oud Reitdiep, alles behorend tot de zgn. Stadslanden, overgedragen voor een jaarlijkse vaste huur van 191 Caroligulden, 1 stuiver en 2 plakken. Het 'Stadsland', dat Geert Reinders verwierf behoorde oorspronkelijk tot het bezit van het Cisterciënzer klooster St. Bernardus te Aduard.
Reinders kende de Garnwerderhoek goed, omdat er een aantal familieleden woonde, t.w. Jan Jacobs Tempel, de derde echtgenoot van zijn grootmoeder Cornelske Reerts, die de noordelijke boerderij van Alinghuizen bewoonde. Cornelske was in eerste echt gehuwd geweest met Gerdt Reinders, landbouwer te Adorp en grootvader van Geert Reinders. Ook woonde er zijn oom Jan Willems Smit, die gehuwd was met een zus van zijn vader Reinder Geerts, nl. Hilje Geerts..
Een groot deel van zijn leven, zo'n 27 jaar, bracht hij op deze boerderij door. Zijn vier kinderen uit het huwelijk met Angenietje werden er geboren.
Overigens verliep de afbetaling van de kooppenningen van de boerderij in de Garnwerderhoek erg traag. De eerste termijn van 2000 Caroligulden werd bij de aanvaarding voldaan. De tweede termijn van 1000 Caroligulden had in mei 1759, en de derde termijn van 1000 Caroligulden in 1790 voldaan moeten worden. De helft van de tweede termijn en de gehele derde termijn werden echter pas in mei 1802 afbetaald.
Tussen de regels door in de Kladde kan men opmaken, dat het huwelijk van Geert en Angenietje 'niet altijd harmonisch' (vgl. Bruins, p. 14) is geweest. Angenietje schijnt niet bepaald ingenomen te zijn geweest met de weliswaar van volharding getuigende, maar erg kostbare proeven die Geert deed in zijn strijd tegen de veepest en die hen soms aan de rand van een faillisement brachten. Dikwijls behandelde zij hem ook op 'ruwe' wijze.
Toen zijn vrouw op 21 april 1785 was overleden en Geert Reinders vrij kort daarna hertrouwde (zie verder), verkocht hij op 31 januari 1786 de boerderij aan zijn oudste zoon Klaas Geerts en diens eerste vrouw Jantje Ailkens voor f 7500,. De oude boerderij werd in 1934 afgebroken.

Bouwlanden. De in de landbouw nog weinig ervaren Geert Reinders had in het eerste jaar van zijn huwelijk te maken met de veepest, die tussen de jaren 1744 en 1760 woedde. Om niet ten onder te gaan besloot hij, zoals meerdere boeren in zijn omgeving, een deel van zijn land te scheuren, d.w.z. van gras- bouwland te maken. Hij schrijft hierover: 'Het land, vooral de kleilanden, sommige in langen tijd, sommige nooit bebouwd geweest zijnde, gaven met weinig werk dubbelde vruchten. De graanen rezen in den laatst geëindigden Silezische oorlog, tot ongemeene hooge prijzen, die wegens de daar op volgenden oorlog tusschen Rusland en de Ottomannische Porte (= de Turken. Red.) lange bleeven continueeren: waar uit ontstond, dat die Boeren, door de veepest, welke waarlijk tot de bebouwing van een groter deel hunner landerijen de grond gelegt hadde, in het eerst veel rijker wierden als zij ooit te voren geweest waren'.

begeven, kopende met [21vb] goedkeuring van wederzijdsche vrienden, een Boere woning in **de Hoek onder Garnwert** in het Westerquartier. Deze Boerderij bestond uit zeer goed zwaar kleiland, tamelijk geschikt voor Bouwland, doch meer uitmuntend voor Wei en Hooiland. Echter ging het onze jonge lieden hier niet voorspoedig, voornamelijk uit hoofde van de toen heerschende veepest, welke reeds het eerste jaar en vervolgens van tijd tot tijd hunne bezittingen verwoeste, en waardoor onzen Landman wierd genoodzaakt meer van dit zware Kleiland te moeten bouwen*, als den aart dezer gronden toeliet(..). Ook waren de granen uit hoofde van de al te zeer vermenigvuldigde **Bouwlanden** in het eindigen van den **laasten Oorlog** destijds in een lage prijs. Dit had ten gevolge dat onze jonge lieden bijna tot armoede vervielen. Zij behielden echter door zuinigheid en werkzaamheid* hun Credit. Zelfs begon Reinders zich onder alle deze tegenspoeden te verheffen*. Hij werkte niet alleen getrouw* in zijn beroep, maar behield daar en boven lust om ook zijne verstandelijke vermogens uit te breiden. Hij bestede alle zijne ledige* uuren in het leezen en onderzoeken, eerst in de zogenaamde Godgeleerdheid. Doch uit hoofde van derzelver duisterheid* en oneindige hairkloverijen*, welke hij nu duidelijk leerde inzien niets tot het weezen van den Godsdienst toe te

bouwen: als akkerland gebruiken

toeliet(..): R. schrijft *toelieten*

werkzaamheid: werklust

verheffen: op te werken (in geestelijke zin)

getrouw: ijverig

ledige: vrije

duisterheid: onbegrijpelijkheid

oneindige hairkloverijen: eindeloos gevit over kleinigheden

Blijkbaar is het Reinders, mede dankzij de zuinigheid van zijn vrouw, gelukt deze moeilijke beginjaren door te komen. Zelfs moet hij omstreeks deze tijd een tweede boerderij, gelegen in Schilligeham, hebben gekocht.

laasten oorlog. Toen Maria Theresia de Oostenrijkse troon besteeg ontbrandde de zgn. Oostenrijkse Successie-oorlog (1740-1748) en de strijd om Silezië tussen Oostenrijk en Pruissen. Na 1756 keerde Maria Theresia zich samen met Frankrijk en Rusland tegen Frederik II van Pruisen in de zgn. Zevenjarige Landoorlog (1756-1763). In twee oorlogen met de Turken wist Katharina de Grote Rusland tot aan de Zwarte Zee en de Bosporus uit te breiden.

Professor Wolf. Na zijn aanvankelijke belangstelling voor theologische vraagstukken ging Geert Reinders zijn vrije tijd meer en meer besteden aan filosofische studies. Christiaan Wolff (1679-1754), een leerling van de grote Duitse filosoof Leibnitz, was samen met zijn leermeester één van de in die tijd belangrijkste vertegenwoordigers van de nieuwe Verlichtingsfilosofie. Men spreekt later zelfs van de Leibnitz-Wolffse Verlichtingsfilosofie.
Interessant is dat ook de Winsumer dichteres Clara Feyoena van Sytzama, die tussen 1732 en 1750 de Tammingaborg te Bellingeweer bewoonde, het werk van beide Aufklärungsfilosofen heeft gekend. In 1749 schrijft zij in een gedicht, 'Aan de Wijsgeer', de volgende regels:

Hoe dikwerf Uw vernuft, gesterkt door Wolfs gedachten,
Door Leibnitz voorgelicht, mij deed naar wijsheid trachten.

Op het Hogeland waren ook verschillende 'Verlichte' predikanten werkzaam, onder wie ds. Bacot te Eenrum, die de nieuwe opvattingen aanhingen en de lezing van Wolffs' *Metaphysiën* aanbevolen.
Bij het opmaken van de boedel van Geert Reinders na zijn overlijden trof men in zijn boekenkast het tweedelige werk *Mathesis* van Wolff aan.

Professor Camper. Petrus Camper (1722-1789) werd geboren te Leiden, waar hij ook studeerde. In 1746 promoveerde hij op dezelfde dag in de filosofie en de geneeskunde. Achtereenvolgens was hij hoogleraar in de ontleedkunde te Franeker (1750) en Amsterdam (1755), waar hij in 1758 tevens tot hoogleraar in de geneeskunde werd benoemd. In 1761 trad hij af en leefde enkele jaren op zijn landgoed Klein Lankum bij Franeker. In 1763 werd hij wederom benoemd tot hoogleraar, te Groningen, waar hij o.a. colleges verzorgde in de fysiologie, verloskunde, geneesmiddelenleer en ontleedkunde. In december 1768 werd hij met zijn collega Van Doeveren betrokken bij de bestrijding van de runderpest. Begin februari 1779 gaf hij over deze problematiek een viertal openbare lessen in het Theatrum Anatomicum (vgl. *Lessen over de thans zweevende veesterfte*. Leeuwarden 1769) om de belangstelling voor de ziekte te wekken. Met Van Doeveren kon hij op 16 maart van dat jaar de reeds genoemde Inentingssociëteit oprichten. In de periode dat Geert Reinders zijn ontdekking deed, ca. 1774, was Camper al geen hoogleraar meer. In 1773 legde hij zijn ambt neer en besteedde hij zijn tijd aan vele, vaak bekroonde, ontleedkundige verhandelingen. Zijn leerling Wynoldus Munniks volgde hem als hoogleraar te Groningen op.

brengen*, - welken hij geloofde alleen te bestaan* in God lief te hebben boven al, en zijn naasten als zich zelven -, begaf hij hem tot het leezen van wijsgeerige schrijvers. Voornamelijk waren de werken van **Professor Wolf**, en bijzonder de beoeffening van deszelfs* wiskunde enige jaren zijn geliefkoosde uitspanningen*. Hij zeide dikwijls aan [22rb] zijn goede Vrienden, dat hij zijne kundigheden genoegzaam* alleen door deze oeffening en door het houden van zijn dag journaal* bekomen hadde.

toe ... brengen: toevoegen
welken hij geloofde alleen te bestaan in: waarvan hij meende dat deze slechts bestond uit

deszelfs: diens

uitspanningen: vrijetijdsbesteding
genoegzaam: nagenoeg

dag journaal: dagboek

In 1767 schreef **Professor Camper** een verhandeling over de galziekte der schapen en runderen en over de kwade droes* der paarden. Reinders schreef hier over een brief aan dien ijveri(.)gen onderzoeker der Natuur. Camper beantwoorde aanstonds dien brief, zeggende dat hij in langen tijd geen aangenamer brief ontfangen hadde, verzoekende onzen briefschrijver zo spoedig mogelijk bij hem te komen om hem in persoon nader te leeren kennen. Reinders, niet met de grote waereld bekend, en met grote mannen nimmer enige verkering* gehad hebbende, schroomde aan dit verzoek te voldoen. Een ander voorval gaf echter aanleiding dat hij dit bezoek niet langer konde ontkomen. Een genoegzaam* algemeen verschil* tusschen den Boerenstand in den Provincie Stad en Lande en de administratoren der gemene* landsmidde-

kwade droes: naam voor verschillende paardenziekten, gekenmerkt door ontsteking van slijmvliezen
ijveri(.)gen: R. schrijft *ijveringen*

verkering: omgang

genoegzaam: voldoende, zeer; *verschil*: geschil

gemene: algemene

stremplaatsen. De processtukken van dit geschil van 1768 tussen de boeren uit het Westerkwartier (waartoe Garnwerd toen gerekend werd) en Gedeputeerde Staten zijn niet bewaard. Bruins (p. 62) veronderstelt dat het hier ging om een in de ogen van de boeren onrechtvaardige belasting, 'schoorsteengeld' genaamd. Boven het gewone zgn. 'haardstedengeld', - de eerste belasting op woonhuizen , was men ook belasting schuldig over het bezit van ovens, 'daaronder ook medegereeckend plaetsen daar men Melck stremt'. Iedere boer met vijf of meer koeien was verplicht zo'n 'stremplaats' of 'strempe' aan te geven en er boven het haardsteegeld voor te betalen, ongeacht of men zo'n stremplaats nu gebruikte of niet.

Ippius. Eppo Ippius was aanvankelijk predikant te Niebert en Appingedam. Daarna vervulde hij het wereldlijk ambt van advocaat-fiscaal van het gewest Groningen. In 1773 verscheen van zijn hand het *Vertoog ter inleiding van de verklaring van het Ommelander landrecht, en uitlegging van het eerste artikel des eersten boeks*.

Munniks. Met Wynoldus Munniks, leerling en sedert 1773 opvolger van Petrus Camper als hoogleraar, heeft Geert Reinders sedert 1774, toen de inentingsproeven tegen de veepest begonnen, aanvankelijk zeer nauw samengewerkt en een zeer vriendschappelijk contact gehad. Munniks was ook de meest direct betrokken begeleider tijdens deze proefnemingen. In meer vriendschappelijke sfeer betrok hij bij tijd en wijle ook levensmiddelen van Geert Reinders, zoals boter, erwten of een 'goed halv zwijn' of vroeg hij hem om advies bij de verkoop van paarden.
In 1769 verscheen zijn *Voorlooper van waarneemingen omtrent den uitslag van de inentinge der besmettelijke veeziekte op 112 hokkelingen*, waarin hij verslag deed van de teleurstellende resultaten van zijn intentingsproeven in Friesland, waar hij tweemaal door woedende boeren werd verjaagd (zie verder).
Vanaf 1805 moeten Reinders en Munniks elkaar nog enkele malen hebben ontmoet in de Groninger Commissie van Landbouw, waarvan beiden lid waren. Munniks, die in die tijd beschouwd werd als één van de beste landbouwkundigen in het noorden, overleed in 1806.

Coopmans. Gadso Coopmans (1746-1810) werd als zoon van George Coopmans, doctor in de geneeskunde aan de Hogeschool te Franeker, geboren. Van 1770-1787 was hij, evenals zijn vader, als geneeskundige en hoogleraar in die stad werkzaam. In de jaren 1786-1787 was hij één van de belangrijkste figuren van de Patriottenbeweging in Friesland. Toen de Pruisische troepen in 1787 de Republiek binnenvielen en de Orangisten weer aan de macht hielpen, vluchtte hij naar Burgsteinfurt (evenals ds. Bacot) en Aken en belandde hij tenslotte in Brussel. Na de Belgische Omwenteling werd hij hoogleraar scheikunde, eerst te Kopenhagen (1791) en later in Kiel (1793). In 1807 keerde hij weer terug naar Amsterdam, waar hij in 1810 overleed.
Coopmans was in zijn tijd naast een kundig geneesheer, vooral ook bekend als dichter van latijnse werken. Kort voor zijn vlucht naar Duitsland verscheen te Franeker een gedicht van zijn hand over de ook door hem sterk gepropageerde

len over de zogenaamde **stremplaatsen**, waar over ook onze Reinders, - en dit was ook de enige reis* van zijn leven -, door de administratoren wierd geactioneert*. Hij verdedigde zijn zaak en persoon voor het Collegie van gedeputeerde Staten, tegen den Heer **Ippius**, destijds fiscaal* van de Provincie, met zo veel bescheidenheid en kragt van bewijzen, dat de fiscaal, zijnde een verstandig man, veel achting voor hem opvatte. Dezen ook een Vriend zijnde van Prof Camper, zo wierden partijen den volgenden dag bij denzelven verzogt ten Eeten. Van dien tijd [22vb] af verkeerde* Reinders meer gemeenzaam* met Camper, **Munniks**, **Coopmans**, met enige leden van de Regering en andere lieden van geleerdheid en aanzien. Hier toe Contribueerde* ook dat hij omtrent dezen tijd door zijn mede ingezetenen tot **volmagt*** **ten landsdage** wierd verkozen voor of van wegen het Carspel Garnwert, welken post hij ook ses jaren tot genoegen zijne Committenten* heeft bekleed.

reis: keer

geactioneert: gerechtelijk aangeslagen

fiscaal: gerechtelijk ambtenaar

verkeerde: ging om

gemeenzaam: vertrouwelijk

Contribueerde: droeg bij

volmagt: afgevaardigde

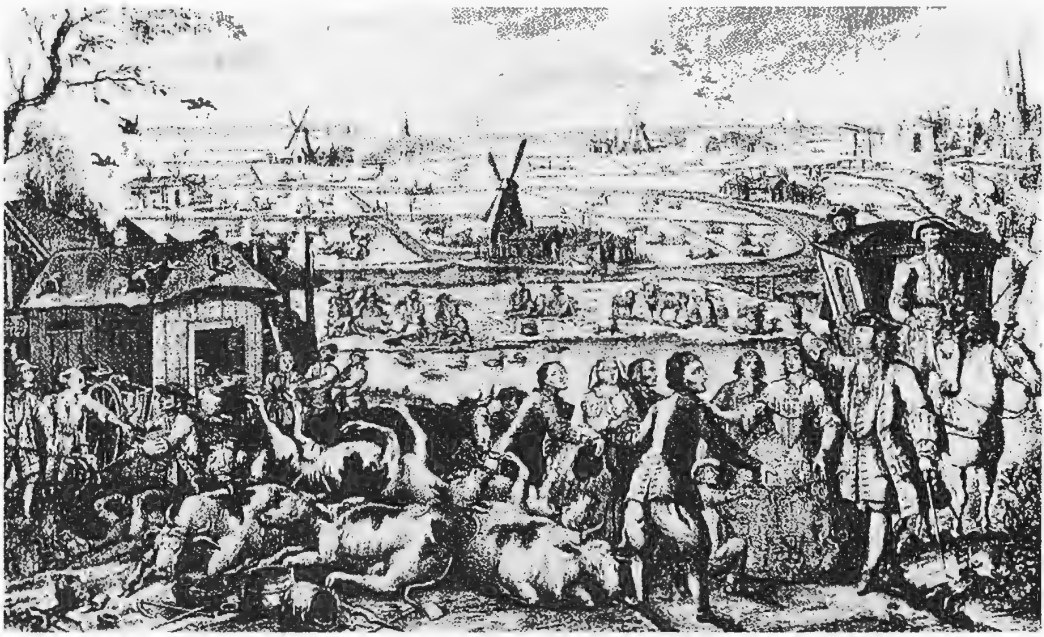
Committenten: lastgevers

De veepest, in 1767 wederom op nieuw door Gelderland, Over IJssel en Drenthe in de provincie Stad en Lande indringende, verzogten Burgemeesteren en Raad in Groningen de professoren Camper en **Van Doeveren** om hun te dienen van advis, of door de Regering enige maatregelen met succes zouden kunnen worden genomen om de verdere

inenting van runderen, getiteld *Varis; sive Carmen de Variolis*. Dit werkje werd door de grote Duitse dichter Goethe zeer geprezen en zelfs vertaald. In het jaar van uitgave verscheen te Leiden een Nederlandse vertaling van M.F. Hoffmann. Rond de jaren 1769 studeerde Coopmans, als leerling van Petrus Camper, te Groningen. In diezelfde tijd assisteerde hij de gebroeders Fontein te Salwert bij Franeker, van wie hij een neef was, bij het enten van runderen. Over de resultaten van deze entingen had Geert Reinders later contact met hen.

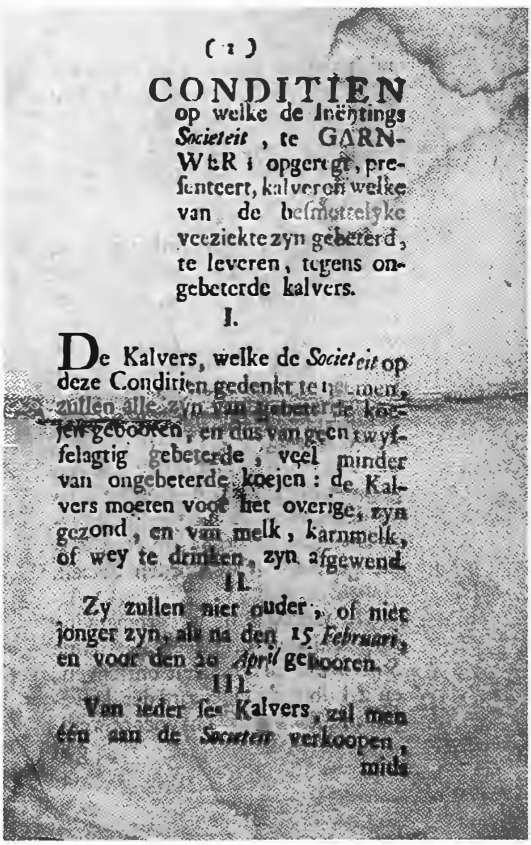
volmagt ten landsdage. In 1772 kreeg Geert Reinders voor het eerst zitting in een regeringscollege en begon zijn politieke loopbaan. Hij trad toen, samen met Jan Harms, die eveneens door de stemgerechtigde boeren van Garnwerd was verkozen, toe tot de Ommelander Landdag, het bestuur van alle kerspels van de 3 kwartieren Hunsingo, Fivelingo en Westerkwartier. Jonkers, hoofdelingen en eigenerfden konden worden afgevaardigd naar de Ommelander landdag, mits zij in het kerspel dat zij vertegenwoordigden een behuisde heerd in eigendom hadden van tenminste 30 grazen (ca. 15 ha.). Voldeed niemand aan die eis, dan kozen de schatgevers (= zij die grondschatting betalen) volmachten, die tenminste 30 grazen onder beklemming in gebruik hadden.
Acht jaar lang vervulde Reinders dit ambt, kennelijk met veel plezier. In 1780 moest hij het veld ruimen, omdat een zekere Heer Pieter Rembt van Iddekinge (met steun van stadhouder Willem V) aan een 'baantje' geholpen moest worden en zich als eigenerfde van Garnwerd liet inschrijven.

Van Doeveren. Wolther, Wouter of Gualtherus van Doeveren (1730-1783) was hoogleraar in de geneeskunde te Groningen. Reeds in 1759 was hij tijdens een kinderpokkenepidemie te Groningen zelf begonnen met inentingen. In dat jaar vertaalde hij ook een werkje van de Engelsman David Some, getiteld *De Inenting der kinderpokjes onpartijdig beschouwd, in 't bijzonder met opzigt tot den godsdienst*. Hierin probeerde hij de godsdienstige bezwaren tegen inenting te weerleggen. Toen de pokken 10 jaar later weer in de stad uitbraken, werkte hij nauw samen met zijn collega Petrus Camper, die de bestrijding ervan door middel van inenting in Engeland had bestudeerd.
Toen de in 1767 in Gelderland uitgebroken runderpest zich naar het noorden uitbreidde, besloten Gedeputeerden van Stad en Ommelanden in juni de invoer van vee te verbieden. Deze maatregel was echter onvoldoende. Op 20 december was de ziekte reeds 'te Haaren grasseerende'. Dezelfde dag verzocht het stadsbestuur aan Van Doeveren om samen met het Slagersgilde en enkele deskundigen een onderzoek te Haren in te stellen. Op 22 december ontving ook Camper een dergelijk verzoek. En wederom één dag later verzocht hetzelfde college beide hoogleraren op zoek te gaan naar de meest doelmatige middelen ter bestrijding.
De door Van Doeveren opgedane ervaringen legde hij in 1769 neer in zijn *Raadgevinge om de inentinge der ziekte van 't rundvee op eene gemakkelijke, onkostbare en voordeelige manier te doen, uit eigen ondervindinge opgemaakt.*

Tafereel van de runderpest in 1745. Naar een gravure van Jan Smit.
(zie J.M.G. van der Poel 1949, tussen p. 36-37).

inenting. Het was niet toevallig dat Camper en Van Doeveren besloten om voor de inentingsmethode te kiezen. Beiden bezaten immers reeds een grote kennis van en ervaring met het inoculeren bij kinderpokken. In de Voorrede van zijn *Lessen over de thans zweevende veesterfte* (Leeuwarden 1769) kwam Camper tot de slotsom 'dat die Veepest eene altoos duurende ziekte zoude bleiven, dan eens toeneemende, dan weder bedaarende, evenals hedendaags de Kinderziekte is'. Ook de Friese dominee Eelco Alta, predikant te Bozum, die reeds in 1755 met inenting van vee was begonnen, kwam onafhankelijk tot deze conclusie, zoals blijkt uit zijn *Verhandeling over de natuurlijke oorzaken van de ziekte onder het Rundvee* (1764). De tot dan toe slechte resultaten van de inenting schreven beiden toe aan het feit dat men aanvankelijk teveel entstof gebruikte en te diepe wonden sneed. De vroegste bestrijding van de runderpest door middel van inoculatie vond plaats in Engeland in 1754. Vandaar verspreidde zich deze methode, m.n. in Noord-Duitsland, Denemarken en Nederland.
In 1755 verscheen te Amsterdam de *Eerste proefneeming over de uitwerkingen van inentinge der besmettelijke ziekte in het rundvee gedaan te Beverwijk* door C. Nozeman, Agge Roskam Kool en J. Tak. De Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen te Haarlem schreef in de jaren 1759 en 1760 een prijsvraag uit om de inenting van vee te stimuleren. Successen bleven echter uit.

(1)

CONDITIEN
op welke de Inëntings *Societeit*, te GARNWERD opgerigt, presenteert, kalveren welke van de besmettelyke veeziekte zyn gebeterd, te leveren, tegens ongebeterde kalvers.

I.

De Kalvers, welke de *Societeit* op deze Conditien gedenkt te nemen, zullen alle zyn van gebeterde koejen geboóren, en dus van geen twyfelagtig gebeterde, veel minder van ongebeterde koejen: de Kalvers moeten voor het overige, zyn gezond, en van melk, karnmelk, of wey te drinken, zyn afgewend.

II.

Zy zullen niet ouder, of niet jonger zyn, als na den 15 *Februari*, en voor den 30 *April* geboóren.

III.

Van ieder ses Kalvers, zal men één aan de *Societeit* verkoopen, mids

Eerste bladzijde van de 'Conditien' van de, mede door Geert Reinders in 1778 opgerichte, Inentingssociëteit te Garnwerd. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

verspreiding der veepest te beletten. De beide professoren, van oordeel zijnde dat uit hoofde van* de reeds te ver verspreide ziekte zeer bezwaarlijk, zo niet onmogelijk de verdere verspreiding zoude kunnen werden belet, waren eenparig van gedagten* dat de **inenting** dezer ziekte, reeds op sommige plaatsen in Duitsland, Engeland en ook in ons Gemenebest met wisselvalligen uitkomst* geschied, nader door proeven diende te worden onderzogt. Camper in het bijzonder twijffelde nauwlijks of men zoude door aanhoudende proefnemingen hier mede het gewenschte oogmerk* bereiken. Nu kwam Reinders als een geschikt persoon bij de professoren in aanmerking om mede over deze proeven te [31rb] oordelen en aan de professoren zodanig Rundvee te bezorgen, als hier toe het best geschikt was. Professor Camper deelde hem het plan mede, 't welk zij hun* hadden voorgesteld om deze proeven te nemen. Reinders aarzelde geen ogenblik om het goed te keuren. Hij was van gedagten dat men nimmer met zo veel gegronde verwagting op eenen gelukkigen uitkomst had kunnen hopen als tegenwoordig, aangezien twee, in de Natuur en Geneeskunde zeer hoog beroemde mannen met dien ijver, welke in zulke ondernemingen bijna altoos een goeden uitkomst heeft, hun wilden verledigen* alle hunne vermogens aan te wenden om dien

uit hoofde van: ten gevolge van

eenparig van gedagten: gelijkelijk van mening

wisselvalligen uitkomst: met wisselend resultaat

oogmerk: doel

hun: zich

hun ... verledigen: zich inzetten

sociëteit van inenting. Op 16 maart 1769 richtten Petrus Camper en Wouter van Doeveren de 'Sociëteit om het Jong Hoornvee door Inentinge tegen de sterfte van de thans grasseerende Veeziekte te beveiligen' op (vgl. P. Camper, *Voorstel tot oprichting eener Societeit om het Jong Hoornvee .....etc.* Groningen 1769). In totaal konden er 93 aandelen van 3 dukaten elk worden uitgegeven. Tot de eerste leden en deelnemers behoorden Geert Reinders, zijn oom en buurman Jan Willems Smit en een tweede buurman, Jacob Gerrits. Vervolgens kocht men, mede via Geert Reinders, 75 koeien aan en startte men de inentingen. De resultaten waren niet bepaald goed: 39 beesten stierven en 36 herstelden. Omdat voor de herstelde koeien een goede prijs werd betaald (ca. f 70,-; de beesten waren voor ca. f 26,- aangekocht), kon men bij de opheffing op elk aandeel van f 15,75 nog 12,75 teruggeven.
Spoedig echter week de veepest uit Groningen en wakkerde deze in Friesland aan. Camper en Munniks besloten dan ook daar hun proeven voort te zetten. Op 10 juni van hetzelfde jaar wisten zij een Friese sociëteit op poten te zetten, waarvoor zij f 3000,- ter beschikking kregen. De m.n. door Munniks begeleide proeven, o.a. te Dijkseinde en Doniawerstal, wekten echter snel zo'n woede van de plaatselijke bevolking, dat Munniks met beesten en al zelfs werd verjaagd. Uiteindelijk waren ook de resultaten in Friesland zeer teleurstellend. Van 112 geënte hokkelingen bleven er maar 45 in leven. Ook proeven elders in het land hadden in deze jaren weinig succes.
Nergens in de Kladde maakt Geert Reinders melding van het feit dat hij samen met drie andere boeren uit Garnwerd, t.w. Jacob Gerrits, zijn oom Jan Willems Smit en J. Sikkens, ook een 'Inentingssociëteit te Garnwert' in het leven riep. Dit gebeurde evenwel pas negen jaar later, op 16 juni 1778, toen hij zijn belangrijke ontdekking reeds had gedaan. In de in druk uitgegeven 'Conditien' werd in negen punten de werkwijze van de sociëteit uiteengezet. Kalveren van 'gebeterde' koeien konden door de eigenaars ter inenting worden aangeboden. Van elke 6 kalveren zou de sociëteit er één tegen een vast bedrag kopen. De overige vijf kon men tegen een vast bedrag laten enten. De sociëteit garandeerde dan dat deze kalveren niet binnen één jaar aan de runderpest zouden sterven.

Waarnemingen en proeven. In een (niet bewaarde) brief van 6 december 1774 maakte Geert Reinders zijn vinding bekend aan stadhouder Willem V. Tegen het eind van de maand richtte hij zich vervolgens in een gedrukte brief (22 december) tot de professoren Camper en Munniks (zie verder). Na enige aanvullende proeven publiceerde hij in februari 1776 zijn *WAARNEEMINGEN EN PROEVEN meest door inentinge op het rundvee gedaan, Dienende ten bewyze, dat wy onze Kalvers van gebeterde Koejen geboren, door Inëntinge, tegen de veepest kunnen beveiligen. Beneffens een duidelyk onderricht, op welke manier, deze Inëntinge, met het minste gevaar, en op de gemakkelykste wyze kan geschieden, door GEERT REINDERS, Huisman te Garnwert. Te Groningen by Lubbartus Huisingh, boekverkoper aan de Breede Markt 1776*. Een tweede druk volgde reeds één jaar later.
Het boekje (52 bladzijden) opent met een opdracht aan stadhouder Willem V en een voorrede, gedateerd op 22 februari 1776. Daarna wordt verslag gedaan van

gedugten* veepest eens eindelijk paal en perk te stellen; te meer om dat, zo men immers een gegronde hoop konde hebben om de beste geneesmiddelen of voorbehoedmiddelen te ontdekken, het zijn moest bij* de inenting, aangezien men met volkomen zekerheid eenige dagen de ziekte konde voorzien.

gedugten: gevreesde

bij: door middel van

Er wierd dan een **sociëteit van inenting** opgericht, waar in veele verstandige en kundige, zo mannen als aanzienlijke vrouwen, deel namen. Reinders was lid van dezelve. Hij kogt voor en bezorgde zonder eenig Particulier voordeel het benodigde vee aan de societeit, woonde van den beginne af de proefnemingen bij en zag al aanstonds, - het geen toen noch veel wierd tegen gesproken -, dat het vee, door inenting ziek geworden en gebeterd* zijnde, zo wel* voor eene volgende besmetting zoude zijn beveiligd als die* van de natuurlijke* ziekte waren gebeterd, - het geen Camper toen noch nauwelijks durfde geloven, doch den uitkomst volkomen bevestigde -.

gebeterd: genezen
wel: goed
die:die runderen, die
natuurlijke: door de natuur veroorzaakte

Veele proeven van verschillende aart en verschillende uitkomst wierden nu van tijd tot tijd genomen, waar in Reinders, blijkens zijne uitgegeven **'Waarnemingen en proeven'**, [31vb] gedrukt te Groningen bij L. Huizingh in 1776, een zeer aanmerkelijk* deel heeft gehad. Het bijgeloof en de vooroordeelen, altoos zich verzettende tegen alle verlichten, waren nu ook bijzonder tegen

aanmerkelijk: aanzienlijk

de waarnemingen en proeven op 20 kalveren, die hij in 1775 had geënt, en op de gang van zaken bij het inenten.
Overigens kwam er één jaar na het verschijnen van de *Waarneemingen en proeven* nog een derde publicatie van Geert Reinders uit over zijn ontdekking, getiteld *Bericht uit Holland, Friesland en de provincie van Stad en Lande, wegens de inenting der kalveren van gebeterde koeyen voor den jaare 1776* (Groningen 1776).

twee kleine lasterschriften. Het is niet bekend over welke lasterschriften het hier precies gaat. Ook Reinders' 'wederlegging' is nooit teruggevonden. Ongetwijfeld zullen zij afkomstig zijn geweest uit minder 'Verlichte', kerkelijke kring.

Hollands Koopman. De naam van deze Hollandse koopman is niet bekend. Mogelijk woonde hij te Delft.
De veehandel was naast de landbouw indertijd een goede bron van inkomsten. Er bestond reeds sedert lang een levendige veehandel op Holland. Volgens Bruins hing deze handel samen met het feit dat men in die tijd een koe, die een derde of vierde kalf had geworpen, niet aanhield, maar met het oog op het steeds groter risico van kalverziekte verkocht, voornamelijk via zgn. 'Hollandsche kooplieden'. Daar werden de beesten veelal gemest en na de slacht uitgevoerd naar Engeland.

WAARNEEMINGEN
EN
PROEVEN
MEEST DOOR INËNTINGE
OP HET RUNDVEE
GEDAAN.
Dienende ten bewyze, dat wy onze Kalvers van gebeterde Koeyen geboren, door Inëntinge, tegen de veepest konnen beveiligen.
Benevens een duidelyk onderricht, op welke manier deze Inëntinge, met het minste gevaar, en op de gemakkelykste wyze kan geschieden.
DOOR
GEERT REINDERS.
Huisman te Garnwert.
TE GRONINGEN,
by LUBBARTUS HUISINGH, Boekverkoper aan de Breede Markt. 1776.

Titelblad van Geert Reinders' publicatie 'Waarneemingen en proeven meest door inënting op het rundvee gedaan...'. Te Groningen by Lubbartus Huisingh, boekverkoper aan de Breede Markt. 1776. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

onze Reinders in de wapenen. Men beschouwde uit haar* gezichtspunt de inenting als Godloos, waarom hij veelmalen de grootste onaangena(*a*)m(*hed*)en* moest ondergaan. Zijne gewone toegevenheid*, de achting welke hij buiten de inenting bij zijne landgenoten bezat, zijne mannelijke tegenwoordigheid* in alle Gevallen, en zijne verstandige redeneringen over dit onderwerp redden hem niet zelden uit de grootste gevaren. Zijne wederlegging van **twee kleine lasterschriften** tegen de inenting der kinderziekten en van het Rundvee deed hem destijds bij verstandigen veel eer aan.

haar: hun

R. schrijft *onaangenamen*

toegevenheid: meegaandheid

tegenwoordigheid: aanwezigheid

Omtrent dezen tijd wierd hij door een voornaam **Hollands Koopman** aangezogt den inkoop van Rundvee in onze Provincie voor denzelven als Commissionair waar te nemen. Deze gewigtige Commissie heeft hij verscheiden jaaren voor dien braven Koopman met veel ijver en tot veel genoegen van dien Koopm(*an*) waargenomen, en denzelven tot aan desselfs* dood bediend. De Veenegotie* was zedert dien tijd beneffens* den Landbouw een tak van zijn bestaan en deze beide bronnen hebben hem ook tot een tamelijk groot vermogen gebragt, en hij was als een Eerlijke Koopman zeer geacht bij zijne Landgenoten.

desselfs: diens

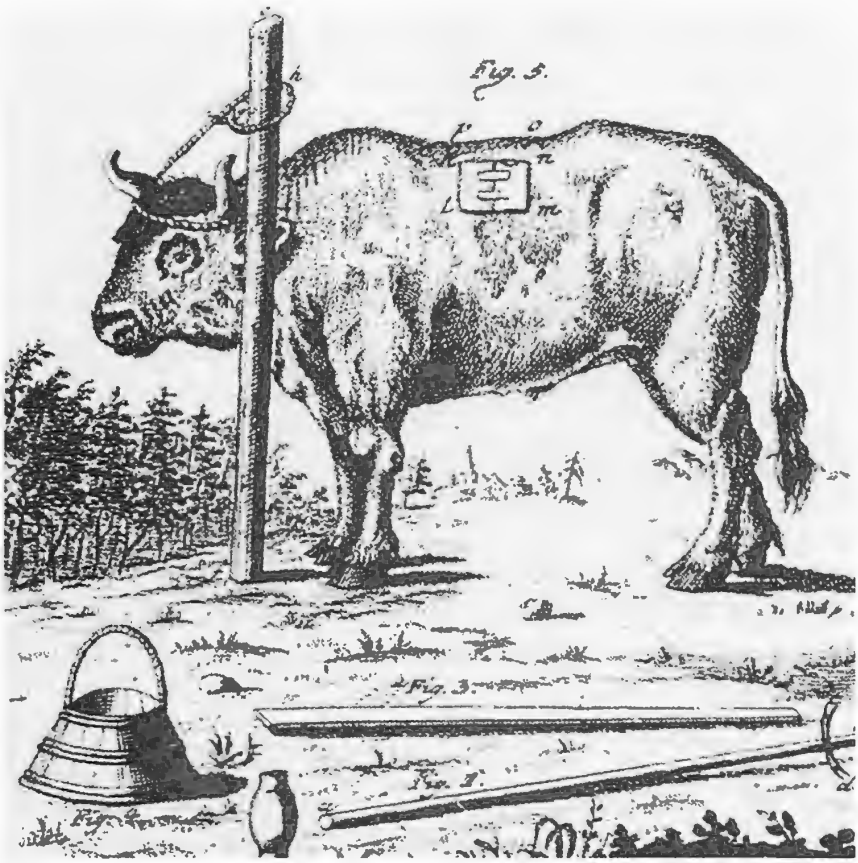
Veenegotie: veehandel

beneffens: naast

Ondertusschen ging het met de inenting niet zo voorspoedig als men had gewenscht. Deze kwaadaartige ziekte scheen weinig naar geneesmidde-

gebeterde koeien. Kalveren van gebeterde koeien waren, in de woorden van Geert Reinders 'niet die, welke, terwijl hunne moeders de pestziekte hadden nog niet geboren waren, en in die ziekte het leeven behoudende, naderhand levende ter wereld komen', maar 'ik verstaa hier door zulke kalveren, waar van de koejen na hare ziekte, het zij over kort, of lang, wederom bevrugt werden, dat is zonder onderscheid, of dit het eerste, tweede, derde, vierde of vijfde kalf is, na de ziekte van de moeder'.

Opmerkelijk is dat Geert Reinders, ondanks het feit dat vroegere onderzoekers hadden geconcludeerd dat men kalveren niet moest enten, toch het besluit nam het bij deze dieren te proberen. Hij wilde aanvankelijk namelijk nagaan wanneer kalveren precies vatbaar zouden worden voor de runderpest. Hij schrijft: 'Ik vleide mij, als men dit eerste tijt stip wiste, dat men dan door inentinge veel meer als anders zoude kunnen behouden'. Het eerste kalf entte Reinders in april 1771. Hij zette deze entingen toen niet door, omdat de ziekte uit Groningen verdween. In 1774, toen de pest weer terugkeerde, kon hij zijn proeven vervolgen. Hierbij wist hij ook kalveren van zijn grootvader, Jan Jacobs Tempel, en enkele buren, t.w. zijn oom Jan Willems Smit en Simon Jannes te betrekken.

De gang van zaken en hulpmiddelen bij een inenting tegen de runderpest, uit een te Berlijn verschenen publicatie van W. Schumacher uit 1793.

len te luisteren, en wierd over het geheel niet meer dan de halfscheid* bij de inenting behouden, en van de natuurlijke ziekte beterde nagenoeg een derde deel, zo dat de inenting [32rb] niet als een generaal* middel konde worden gerecommandeert*, waar op men gehoopt hadde. Dit, gepaard met de vooroordelen tegen de inenting, deed de meeste inenters den moed ontzinken. Reinders hield echter in stilte aan* proefnemingen te doen, tot zo lange dat het eindelijk de Godlijke goedheid behaagde zijne pogingen te zegenen.

halfscheid: de helft (van het aantal geënte beesten)

generaal: algemeen
gerecommandeert: aanbevolen

hield ... aan: ging door

Eerst ontdekte hij dat kalveren, van **gebeterde* koeien** geboren, aanstonds na hunne geboorte niet vatbaar waren voor de veepest. Nu twijffelde hij niet meer of aanhoudende proeven zouden het geluk van den Landman voltooien, en hij wierd in deze zijn gegronde verwagting niet te leur gesteld, dewijl hij op de zekerste gronden ontdekte, dat zulke kalveren, namelijk die van gebeterde koeien waren geboren, bij hun toenemenden ouderdom, - zommige vroeger, andere langzamer of later -, vatbaar wierden voor de veepest, en dat zij die ziekte door inenting krijgende, zo dra zij daar voor vatbaar zijn, daar bij, - eveneens als de menschen bij de inenting der kinderziekten -, genoegzaam niet te lijden hebben en datze zo zeker voor een volgende besmetting zijn beveiligd als alle andere, welke van de natuurlijke ziekte zijn gebeterd; een ontdekking

gebeterde: van de runderpest genezen

brief aan Camper en Munniks. De hier bedoelde brief, die zowel aan Camper als aan Munniks was gericht en in druk was uitgegeven, dateert van 22 december 1774 en droeg de titel *Brief aan den wel edelen hooggeleerden heere PETRUS CAMPER (....) en aan den wel edelen hoogeleerden heere WYN: MUNNIKS Wegens eene voorname ontdekkinge door Inentinge op het Rundvee gedaan: door GEERT REINDERS Huisman te Garnwert.* (2e druk in 1777).
Het schrijven begint met een uitbundige dankbetuiging aan de beide professoren en doet vervolgens verslag van de toen nog prille ontdekking.
Munniks antwoordde reeds op 24 december met een opgetogen brief, waarin hij Geert Reinders meedeelt dat hij diens schrijven reeds in het Engels heeft vertaald en naar Engeland verzonden. Campers' reactie volgt eerst op 1 januari 1775 en is duidelijk veel kritischer van toon. Wel nodigt hij Reinders uit bij hem op zijn landgoed Klein Lankum bij Franeker te komen logeren.

Haarlemsche Maatschappij. De Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen, gevestigd te Haarlem, werd in 1752 opgericht. In 1777 besloot men een aparte tak, de zgn. Oeconomische Tak, in het leven te roepen ten behoeve van de koophandel, land- en akkerbouw, fabrieken, visserij etc. Voor deze tak werden in alle grote steden, ook Groningen, departementen ingericht, waarvan veelal jonkers, regenten, kooplieden en geleerden lid waren. Op 6 januari 1778 werd Geert Reinders uitgenodigd als lid van het departement Groningen toe te treden.
De uitreiking van de gouden medaille aan Reinders werd door de Groningse afdeling voorgesteld. Na enige beraadslagingen besliste de Algemene Vergadering van de Maatschappij in 1779 'aan Geert Reinders, wegens deszelfs edelmoedige ontdekking van het door hem uitgevonden middel tot praeservatie van het Vee, door de Inentinge, te accordeeren de Gouden Medaille'. Op de volgende Algemene Vergadering in 1780 was Reinders zelf aanwezig om zijn dank te betuigen.
Nog tweemaal hierna zou hij bij dezelfde Maatschappij meedingen naar een onderscheiding, nl. in 1779 voor het beste middel tegen hooibroei en in 1781 voor een verhandeling over het opfokken en aanhouden van kalveren (zie verder).

Amsterdamsche Maatschappij ter bevordering van den Landbouw. Deze werd op 3 september 1776 opgericht door een groep geïnteresseerde regenten en handelslieden. Nog diezelfde dag loofde men de eerste zilveren erepenning en 40 dukaten uit aan degene die tussen 1 januari en 1 november 1777 de meeste kalveren met goed gevolg zou enten op de wijze zoals Reinders dat deed of op een andere manier. Op 29 oktober 1778 ontving Reinders de prijs; van de 449 door hem geënte kalveren waren er slechts 28 gestorven. De Maatschappij ging tot 1785 door met het uitloven van deze premie. Voor 1778 mocht Reinders evenwel niet meer meedingen. De prijs werd dat jaar in de wacht gesleept door zijn 'rivaal', de Friese dominee Eelco Alta. In 1779 ging Reinders' buurman en oom, Jan Willems Smit met de eer strijken. In 1780 bereikte zijn andere buurman, Jacob Gerrits, de tweede plaats.

van zo veel belang, dat dezelve alleen aan de beide landgewesten Vriesland en Groningerland, van 1776 tot 1786, meer dan twee Millioenen guldens voordeel heeft aangebragt*.

aangebragt: opgeleverd

Ongemeen groot was zijn blijdschap over deze gelukkige ontdekking. [32vb] Hij erkende* hier in met eene volkomen overtuiging de bijzondere beschikking eener godlijke voorzienigheid, en zijne oprechte vaderlandschliefde gedoogde niet deze gelukkige ontdekking, om hem zelven daar mede alleen te verrijken, een ogenblik geheim te houden. Hij gaf aanstonds door een gedrukten **brief aan Camper en Munniks** hier van Kennis, gelijk mede aan den Oeconomischen Tak van de **Haarlemsche Maatschappij** en aan de **Amsterdamsche Maatschappij ter bevordering van den Landbouw**, en voorts noch in 1776 aan het publiek zijne 'Waarnemingen en proeven', boven gemeld.

erkende: zag

De beide genoemde maatschappijen namen hier mede zo veel genoegen*, dat de Amsterdamsche Maatschappij hem vereerde met haare eerste Zilveren Medaille, welke den Heeren H.L. Wichers, thans Prefect in het Departement van de Wester-Eems, uit naam dier Maatschappij hem ter hand stelde, beneffens het Honorair Lidmaatschap*. En de Haarlemsche Maatschappij vereerde hem met een goude* medaille ter waarde van 25 gouden ducaten, beide als prijzen

namen ... zo veel genoegen: waren ... zo ingenomen

Honorair Lidmaatschap: ere-lidmaatschap

goude: gouden

Bacot. Gerrit Jacob George Bacot was de zoon van een predikant te Doornik. In 1770 werd hij benoemd tot predikant te Eenrum. In de patriottentijd keerde Bacot zich fel tegen de stadhouder en de oligarchie van de jonkers en regenten. Als groot voorstander van volksbewapening, - leger en vloot van de Republiek waren op dat moment sterk verzwakt -, was hij één van de oprichters van een exercitiegenootschap te Eenrum, dat in 1787 betrokken was bij een gewapend conflict te Appingedam. Ook Geert Reinders, die kapitein was van het exercitiegenootschap te Winsum-Obergum, was hierbij aanwezig. Toen de Pruisische troepen enkele dagen later de macht van de stadhouder en de Orangisten herstelden, vluchtte Bacot naar Duitsland, waar hij bij de graaf van Burgsteinfurt onderdak vond. In een brief (4 oktober 1788) verzocht hij Geert Reinders toezicht te houden op zijn bezittingen en pastorie te Eenrum.
Via Duinkerken keerde hij na de omwenteling in 1795 terug in de Bataafsche Republiek. In 1796 werd hij gekozen tot representant van de Nationale Vergadering te Den Haag voor het district Onderdendam. Ook was hij enige tijd lid van de Tweede Kamer (1798-1801). Hierna trok hij zich terug uit de politiek. Zijn laatste jaren was hij lid van het Departementale Gerechtshof te Groningen en tenslotte Raadsheer van het Hoge Gerechtshof te Den Haag, waar hij in 1818 overleed.
Landelijk was Bacot bekend als filosoof en dichter. In 1811 verschenen te Groningen zijn *Wijsgeerige en Dichtlievende Mengelstoffen.*
Toen Bacot via De Rhoer (zie verder) vernam van het onrecht dat zijn oude vriend Geert Reinders werd aangedaan, schreef hij een lofdicht van 23 strofen. Het gedicht, dat weliswaar gedrukt werd, was voorzover bekend niet in de handel.

De Rhoer. Jacobus de Rhoer (1723-1813), geboren te Angeren als zoon van een predikant, was van 1768 tot 1804 hoogleraar klassieke talen te Groningen. De Rhoer heeft indertijd contact gezocht met Bacot en hem verzocht een lofdicht te schrijven over Geert Reinders op de vraag 'Wie de grootste en verdienstelijkste landman ware, Hubert Kornelisz. Poot of Geert Reinders?'.
Evenals Bacot maakte ook De Rhoer enige tijd deel uit van de Nationale Vergadering te Den Haag.

Poot. De in zijn tijd zeer gewaardeerde boer-dichter Hubert Kornelisz. Poot (1689-1733) werd geboren uit zeer welgestelde boeren te Abtswoude. Hij was, zoals hij in de ik-vorm over zichzelf schreef '... d'eerste (.) Van al de Nederlandsche boeren, Die 't Zanggodinnendom belas, Dat het zich bij den ploeg liet voeren'. Zijn succes hangt zeker samen met het feit dat in zijn tijd de zgn. Arcadische dichtkunst (verheerlijking van het eenvoudige en pure landleven) zeer in zwang was. Na het succes van zijn eerste dichtbundels liet Poot het boerenbedrijf te Abtswoude meer en meer in de steek om zich geheel aan de dichtkunst te wijden. Hij vestigde zich uiteindelijk te Delft, waar hij een tabakswinkel dreef. Van zijn sterk door Hooft en Vondel beïnvloede lyriek worden m.n. de minne- en natuurgedichten nog gewaardeerd.

Hoedanigheden van het Rundvee. De Amsterdamsche Maatschappij ter bevordering van den Landbouw moedigde door het uitloven van premies allerlei verbe-

van verdiensten.
Hier door buitengemeen aangemoedigd, verdubbelde het ook zijnen ijver om zijne nadere* ontdekkingen volgens het oogmerk der maatschappijen van tijd tot tijd aan de Maatschappij ter bevordering van den Landbouw, en daar door aan het publiek, bekend te maken, waarom dan ook deze hem bij twee onderscheiden* besluiten noch twee premien, de eerste van viertig, en de tweede van 25 gouden ducaten heeft geoffereert*.

nadere: verdere, overige

onderscheiden: verschillende

geoffereert: geschonken

Twee uitmuntende mannen, den Predikant **Bacot** en Professor **De Rhoer**, beide bijzondere goede Vrienden van onzen Reinders, vereerden hem omtrent dien tijd met een schoon vers, het welk zij aan veele goede Vrienden present deden*, zijnde een vergelijking tusschen den Beroemden dichter **Poot** en Reinders, waar mede zij hunnen Vriend veel Eer aandeeden.

present deden: cadeau gaven

In den jaare 1781 schreef hij een aantwoord op een voor den Landbouw gewigtige Vrage, voorgesteld door de Amsterdamsche Maatschappij v. Landbouw, over de verschillende **Hoedanigheden van het Rundvee**; Welk antwoord met de Eereprijs, zijnde de gewone goude medaille wierd bekroond. Deze verhandeling is apart gedrukt.[41rb]
Ondertusschen had onze Reinders ook zijne tegenspoeden. In 1780 verloor hij door brand, veroorzaakt door de onvoorzichtigheid van een

teringen in de landbouw aan. Bekroonde inzendingen werden in de *Verhandelingen* gepubliceerd. De in 1779 uitgeschreven prijsvraag luidde: 'Alzo de ondervinding leert, dat bij het Hoornvee zekere hoedanigheden gevonden worden, die niet algemeen zijn, maar bij sommige Beesten alleen, of in een hooger trap plaats hebben, en die, zowel in den staat van gezondheid, als bij voorvallende ziektens nuttig of nadeelig zijn, zo wordt gevraagd: Welke van diergelijke hoedanigheden zich voortplanten en op Kalveren overgaan? Welke integendeel aan enkele beesten eigen zijn en zich bepaalen? Aan welke tekenen men de bestendige en zich voortplantende kan erkennen? En op wat wijze men uit deeze kennis het meest voordeel kan trekken?'.
In zijn antwoord, dat Geert Reinders met de zinspreuk 'De ondervinding is de beste leermeesteresse' inzond, beschrijft hij verschillende goede en slechte eigenschappen van het vee en geeft hij aan hoe men deze kan herkennen en of zij erfelijk zijn (bv. haarkleur, vorm van de hoornen, melkgift, gewicht en grootte etc.). De winnaar mocht kiezen tussen een gouden medaille ter waarde van 50 dukaten of een zilveren medaille met hetzelfde bedrag. Geert Reinders koos voor het laatste.

Geertjen Pieters. Vrij kort na het overlijden van Angenietje Klaassen hertrouwde Geert Reinders met Geertje Pieters, die hij als één van de naaste buren reeds goed gekend moet hebben. Geertje was weduwe van Albert Izebrands, van wie zij twee kinderen had, een zoon, Pieter Alberts, en een dochter, Auke Alberts. Auke zou de derde echtgenote worden van Klaas Geerts.
Nadat Geert Reinders de boerderij in de Garnwerderhoek had verkocht (zie voor), verhuisde hij naar de boerderij van Geertje op de wierde Tijum. Hier zou hij 16 jaar blijven wonen. In 1802 droeg hij het bedrijf (ca. 50 hectaren) over aan zijn stiefzoon.

Americaansche Coloniën. Alle 'Verlichte' Nederlanders volgden in die jaren met grote belangstelling de Amerikaanse Vrijheidsoorlog (1776-1783). Hun sympathie en bewondering gingen uit naar de, zich onafhankelijk van de Engelsen opstellende, kolonisten. Naast ideologische overwegingen speelde hierbij zeker ook het materieel voordeel van een onafhankelijk Amerika als handelspartner een rol. Toen de Engelsen in 1780 lucht kregen van een ontwerp-handelsverdrag tussen Amsterdam en de Amerikanen, verklaarden zij de Republiek de oorlog. Deze, de zgn. Vierde Engelse Oorlog (1780-1784), berokkende de Nederlandse economie zoveel schade dat de stemming zeer anti-Engels werd.

Stadhouder. Stadhouder Willem V (1766-1795), aan wie Geert Reinders in 1776 nog zijn *Waarnemingen en proeven* had opgedragen, was in datzelfde jaar gehuwd met Wilhelmina van Pruisen. De prins stond in het Engels-Amerikaanse conflict, mede met het oog op een goede relatie met Engeland, een neutraliteitspolitiek voor en was zeer afkerig van steun aan wat hij zag als een revolutie tegen het wettige Engelse gezag. Hoewel hij van goede wil was, slaagde hij er niet in,- traditioneel en besluiteloos als hij was -, de tegenstellingen, die binnen de Republiek bestonden tussen, enerzijds, staatsgezinde regenten en naar inspraak stre-

meisje, een van de twee zijner Boerewoningen, en in 1785 zijn brave en werkzame* Huisvrouw. Zijne omstandigheden niet gedogende* dat hij ongehuwd bleef leven, trouwde hij in het volgend jaar zijne Vriendinne, zijnde eene Deugdzame Weduwe van Albert Izebrands, **Geertjen Pieters** genaamt, met welke hij omtrent elf jaren in een gezegende egt heeft geleeft met zo veel vergenoegen*, dat er zeer weinig voorbeelden van in de waereld zullen worden gevonden. Menigmalen heeft onze Reinders voor en na het overlijden van deze Vrouw zonder voorbeeld getuigd*, datze hem nimmer stuurs* had bejegend. Hij behield over het verlies van deze zijne Deugdzame egtgenote eene bestendige* rouwe. Hij konde nimmer zonder aandoening* van* haar spreken en ook daarom niet besluiten wederom te hertrouwen.

werkzame: vlijtige

Zijne omstandigheden niet gedogende: Omdat zijn situatie het niet toeliet

vergenoegen: tevredenheid

getuigd: verklaard

stuurs: nors

bestendige: blijvende

aandoening: verdriet

van: over

Ondertusschen was hij door medelijden met de onderdrukte Engelsche **Americaansche Coloniën**, de Knevelarijen en Roverijen der Engelschen, de zijns oordeels veel te grote toegevenheid* van den **Stadhouder** sterk verkleeft aan* de **Patr(*i*)ottische partij**. Hij las alles dat van de eene, zo wel als van de andere zijde in die onrustige tijden het licht zag.

toegevenheid: meegaandheid

sterk verkleeft aan: een overtuigd aanhanger van

Hij was een waarachtig* liefhebber van zijn vaderland. Veele verstandige Staatsmannen waren met hem in het begin der onlusten van een ge-

waarachtig: oprecht

vende burgers en, anderzijds, de prinsgezinde regentenoligarchie en landadel, te verzoenen. Door deze verdeeldheid waren intussen het leger en de vloot sterk verwaarloosd. Toen de Engelsen in 1780 de oorlog verklaarden en in 1781 ook Oostenrijk vanuit het zuiden dreigde aan te vallen, bleef Willem volharden in zijn neutraliteitspolitiek. Overal in de Republiek verenigden zich al degenen die tegen de stadhouder, tegen Engeland en voor Frankrijk waren tot groepen van zgn. patriotten, die zich plaatselijk organiseerden in allerlei exercitiegenootschappen, vrijcorpsen of schutterijen.

Patriottische partij. Zie de inleiding onder par. 1.3.

gecondemneert. Toen op 28 juni 1787 de prinses van Oranje, Wilhelmina, een zus van koning Frederik-Willem II van Pruisen, door patriotten bij Goejanverwellesluis als ongewenst persoon niet in Holland werd toegelaten, riep stadhouder Willem V Pruisen te hulp. In september vielen de Pruisische troepen de Republiek binnen en herstelden zij de macht van de stadhouder en de orangisten. Vijf- à zesduizend patriotten waren gedwongen het land te ontvluchten.
Enkele dagen voor deze inval had Geert Reinders, als kapitein van het exercitiegenootschap van Winsum-Obergum, nog deelgenomen aan een succesvolle expeditie van patriottische burgertroepen naar Appingedam. Nu werden de gewapende genootschappen direct ontbonden. Dominee Bacot van Eenrum vluchtte, dominee Kniphuizen van Obergum werd uit zijn ambt geschorst en Geert Reinders werd veroordeeld tot een boete.

botervaten. De kwaliteit van de boter, en bijgevolg ook de prijs, was in die tijd sterk teruggelopen ten gevolge van het gebruik van ondeugdelijke botervaten. In zijn rekest aan de Staten stelde Geert Reinders voor nieuwe vaten naar Fries model in te voeren. Ondanks protesten van kooplieden werden op 13 februari 1787 door de provincie nieuwe bepalingen op het maken van botervaten vastgesteld. De kwaliteit van de boter verbeterde hierdoor aanzienlijk. In een brief (27 oktober 1786) van Munniks aan Reinders is deze zo enthousiast over zijn voorstel, dat hij schrijft: 'Uwel. Ed. verdient dat zij hier voor een gedenkteeken oprichten'.

Lid in het provinciaal bestuur. Toen in januari 1795 de Franse legers de bevroren rivieren overstaken en naar het noorden trokken, begonnen de patriotten zich overal te roeren, ook in Groningen. Begin februari raakte ook Geert Reinders betrokken bij de oprichting van een Comité Révolutionnair. Hoewel hij zich aanvankelijk enigszins afzijdig hield vanwege de zijns inziens niet zo democratische handelwijze van deze revolutionaire groep, - vandaar ook zijn formulering 'tegen zijn genoegen' -, werd hij weldra toch op een lijst geplaatst van 36 namen, waaruit de Ommelanders, die door het Comité waren opgeroepen (of beter gezegd: geselecteerd), 18 provisionele (= voorlopige) volksrepresentanten konden kiezen ter vervanging van de jonkers, hovelingen, eigenerfden en volmagten.

voelen*. Hij was bescheiden en goedaartig in het verdedigen van zijn gevoelens, maar kon nimmer daar in veranderen, waarom hij dan ook in 1787, als een der hoofden van de Patriottische Partij door het hof van Justitien te Groningen wierd **gecondemneert*** in de boete van 120 gl, midsgaders* in de kosten en miten* van justitie, die vrij aanzienlijk waren. Echter behield hij altoos zijn achting*, ook [41vb] bij de Orange Partij, in zo verre dat hij anders nimmer is beledigd geworden.

van een gevoelen: volledig eens

gecondemneert in: veroordeeld tot
midsgaders: alsmede; *miten*: huurkosten
achting: aanzien

Zelfs wierd in 1786 een Request*, door hem opgesteld en door verscheiden landlieden vertekent*, waar bij een verbetering van de **botervaten** wierd verzogt, zo gunstig bij de Staten van Stad en Lande opgenomen*, dat niet tegen staande de tegenkanting van sommige Kooplieden, welken hun belang daar bij niet dagten te vinden, het zelve tot merkelijk* voordeel van den Landman wierd geaccordeert*.

Request: verzoekschrift

vertekent: ondertekend

opgenomen: beoordeeld

merkelijk: aanzienlijk
geaccordeert: goedgekeurd

Bij de Omwenteling in 1795 wierd hij tegen zijn genoegen aanstonds verkozen tot **Lid in het provinciaal bestuur**. Daar na tot Lid in een zeer gewigtige **Commissie tot het bijleggen der geschillen** tusschen de Stad Groningen en het Oldambt; in 1796 tot **Rechter** in de Rechtstoelen van Winsum en Bellingeweer, Obergum Cum annexis* en Baflo Cum annexis, welken post hij met veel genoegen voor hem zelfs en noch meer tot genoegen van de ingezete-

Cum annexis: met toebehoren

Commissie tot het bijleggen der geschillen. De democratische idealen van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap vereisten uiteraard de inrichting van nieuwe staatsinstellingen en besturen. Op 15 maart 1796 werd hiertoe in het Provinciehuis te Groningen een commissie geïnstalleerd, bestaande uit 20 personen, die een plan moest opstellen 'ter naauwere vereeniging of ineensmelting der onderscheidene districten of deelen dezer Provincie en teffens een generaal plan van Regeering over de geheele Provincie'. Voor het opstellen van een werkplan werd uit hun midden een subcommissie geformeerd, waarvan Geert Reinders deel ging uitmaken. Na uitvoerig getwist en gedelibereer over kwesties als representatie, rechtspraak, zijlvestenijen, post- en paalwerk, maten en gewichten etc., maakte een schrijven van de Nationale Vergadering de verdere uitwerking van deze gewestelijke plannen nog weinig zinvol, omdat men voor de Bataafsche Republiek één grondwet wenste en gewestelijke maatregelen daardoor slechts een tijdelijk karakter konden hebben. De staatsgreep van 22 januari 1798 maakte de commissie definitief overbodig, zodat alle leden op 4 mei daaropvolgend ontslag werd verleend.

Rechter. Feitelijk bedoelt Geert Reinders hier 'redger'. De redger had een veelomvattende taak. Hij had opsporingsbevoegdheid, sprak recht, vervulde de taak van notaris en had tevens bestuurlijke bevoegdheden, bv. ten aanzien van het vaststellen van maten en gewichten.
Omdat de overwegende invloed van de jonkers op alle vormen van bestuur en m.n. ook op de rechtspraak in de Ommelanden in strijd was met de revolutionaire denkbeelden, verklaarde het Comité Révolutionnair van de Ommelanden op 11 april 1795 alle 'erfregten tot regering of waarneming van de Jurisdictiën, Zijl- en Dijkrechten.. etc.' vervallen. Kort hierna besloten de representanten van het Volk der Ommelanden om overal, waar geen gekozen redgers, wedmannen en roderoeden (= veldwachters) werkzaam waren, nieuwe functionarissen aan te stellen. Op 25 juli 1796 konden in de lokale kerspelkerken 'brave en eerlijke mannen, der Rechten kundig, en de gronden van het tegenwoordig bestuur toegedaan zijnde' verkozen worden. Geert Reinders werd voor drie jurisdictiën tot redger gekozen, t.w. Winsum (met Bellingeweer en Tijum), Obergum (met Maarslag, Saaxumhuizen en half Mensingeweer) en Baflo met (Ranum, Maarhuizen en half Mensingeweer). Met een onderbreking van 1798 tot 1801, toen hij in Den Haag werkzaam was als lid van de Eerste Kamer, vervulde hij dit veelzijdige ambt met veel genoegen tot 1803. In dat jaar werden door het Departementale Bestuur van Stad en Lande de nieuwe districtsrechtbanken ingesteld.

OP DE

STERFTE

ONDER HET

RUND-VEE.

IN HET JAAR 1745.

ZO zend gy dan in onze dagen
O God! uw wel verdiende plagen,
Door uwe gramſchap in ons land,
Gy hebt al lange hier te voren
Ons uwe donderſtem doen horen,
Door oorlog, peſt aan allen kant.

Maar nu is weer uw toorn ontſtoken,
God laat het kwaad niet ongewroken,
Moet dan het reed'loos vee, Ach Heer!
Helaas om onze zonden lyden,
Terwyl gy ons nog wilt bevryden,
Zo maken wy de ſchult nog meer.

Wy hadden in een land onz' woning,
't Welk vloeit van boter, melk en honing,
Maar als wy wierden vet en zat,
Zo hebben wy den Heer verlaten,
Wanneer w' ook zyn gebod vergaten,
En zyn gedwaalt van 's levens pad.

O Neer-

Eerste strofen van het gedicht 'Op de Sterfte onder het Rundervee in het jaar 1745' van Clara Feyoena van Sytzama uit haar bundel 'Bellingeweerder Uitspanningen behelzende eenige Geestelyke en Mengel-Stoffen' (Groningen 1746).

Representant des Bataafschen Volks. Op 12 juni 1798 vond onder leiding van de Patriottenleider Daendels een staatsgreep plaats. Volgens de spoedig hierna opgestelde nieuwe staatsregeling moest het zgn. Vertegenwoordigend Lichaam in het leven worden geroepen, dat zou bestaan uit een Eerste Kamer, die de wetten zou ontwerpen, en een Tweede Kamer, die deze zou bekrachtigen. Voor de verkiezingen werd het land onderverdeeld in districten. Op 10 augustus 1798 werd Geert Reinders door het district Scheemda als representant verkozen.
Tijdens zijn bijna drie jaar durende lidmaatschap van de Eerste Kamer manifesteerde hij zich als een gematigd, maar ijverig politicus die zich, ook in verschillende commissies, met allerlei zaken bezighield. Vooral trad hij op de voorgrond in zaken die de landbouw of eigen provincie betroffen (zie verder). Verschillende keren ook was hij plaatsvervangend voorzitter, omdat hij het oudste kamerlid was. Erg veel voldoening schijnt hij niet in deze baan gevonden te hebben, mede ten gevolge van het feit dat door het erg centralistisch karakter van de staatsregeling het college zich slechts met allerlei minder belangrijke, vaak zelfs lokale kleinigheden mocht bezighouden.
Toen in de herfst van 1801 de nieuwe staatsregeling van kracht werd, volgens welke de beide Kamers werden vervangen door een Staatsbewind en een Wetgevend Lichaam, keerde Geert Reinders 'met het volkomensten genoegen' terug naar Winsum.

voorstel ter wering van de veepest. Toen in november 1798 de runderpest gedurende korte tijd de kop weer opstak in Gelderland, richtte het Uitvoerend Bewind zich tot de Eerste Kamer met een voorstel enige maatregelen te treffen. Het college, waarvan Geert Reinders enige maanden lid was, benoemde een vijfkoppige commissie met o.a. Reinders, die zich over het voorstel, dat niet meer beoogde dan de beperking van besmetting (nl. sluiting van veemarkten), boog. Op 9 januari 1799 rapporteerde deze commissie en discussieerde de Kamer enige tijd over de (halve) maatregelen. Toen de president de discussie reeds had gesloten, vroeg Geert Reinders het woord en zette hij zijn verstrekkende plannen uiteen. Aangezien de ziekte nog in een beginstadium was raadde hij inenting af, omdat de kans groot was dat t.g.v. onvoorzichtigheid met de smetstof de pest zich zou uitbreiden. Daarom stelde hij voor alle zieke en verdachte beesten te slachten. De kosten van de volledige vervangingswaarde van alle geslachte runderen zouden vervolgens moeten worden vergoed uit een speciaal hiervoor in te richten fonds, waaraan alle veehouders van de Republiek zouden bijdragen (t.w. 2 stuiver voor alle runderen ouder dan 2 jaar en 1 stuiver voor ieder rund dat jonger was; kalveren beneden de 3 maanden werden uitgezonderd). Alweer kwam de Kamer op het lumineuze idee een commissie te benoemen, wederom met Reinders, die, ondanks het feit dat haast was geboden, pas tegen het eind van het jaar zou rapporteren. Toen in de herfst van dat jaar de veepest zich manifesteerde op Walcheren, kwam de commissie 'al' op 25 november met haar rapport, dat in feite het plan van Reinders integraal overnam. Inenting werd op straffe van verbanning en geseling voor de hele Republiek verboden (m.u.v. Walcheren) en het Uitvoerend Bewind zou aan het fonds een voorschot van f 10.000,- geven om direct aan de slag te kunnen. Het Veefonds zou permanent f 100.000,- in kas moeten houden. Op 10

nen heeft waargenomen.
In 1798 wierd hij door het district den Scheemda verkozen tot **Representant des Bataafschen Volks**, welk district hem ook bij zijn eerste aftreding, in 1799 invallende*, wederom voor de volgende drie jaren heeft ingekozen*. Nimmer was hij recht vergenoegt* met dezen aanzienlijken post, altoos van gedagten zijnde, dat hij in dien kring en in die betrekking, waar uit hij door deze verkiezing was verplaatst, meer nuttig voor de zamenleving had kunnen zijn dan in het vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks. Zo veel is zeker, dat de ingezetenen van dat district, in welken* hij den tijd van vier(...)* jaren zeer veelen met zijn goeden raad en veelvuldige diensten had bijgestaan, hem veel liever bij hun hadden behouden, en dat men meer malen hoorde zeggen dat, schoon zij hunnen Vriend dien luisterrijken post van harten gunden, echter die van de Scheemda hun* nimmer slegter dienst als deze hadden kunnen doen. Of hij echter als lid van het Wetgevend Lichaam ook aan de maatschappij geen gewigtige* diensten [42rb] heeft gedaan, is door ons niet wel* te beoordelen. Althans, zijn **voorstel ter wering van de veepest** en het plan ter **verbetering van onze paardenfokkerij**, beide door het Wetgevend Lichaam goed gekeurd, hebben ook bij Buitenlandse geleerden hem achting doen verwerven. Althans, hij

invallende: plaatsvindend

ingekozen: herbenoemd
recht vergenoegt: echt tevreden

in welken: waarin
den tijd van vier(...): gedurende de tijd van vier (R. schrijft onjuist *viertig)*

hun: hen

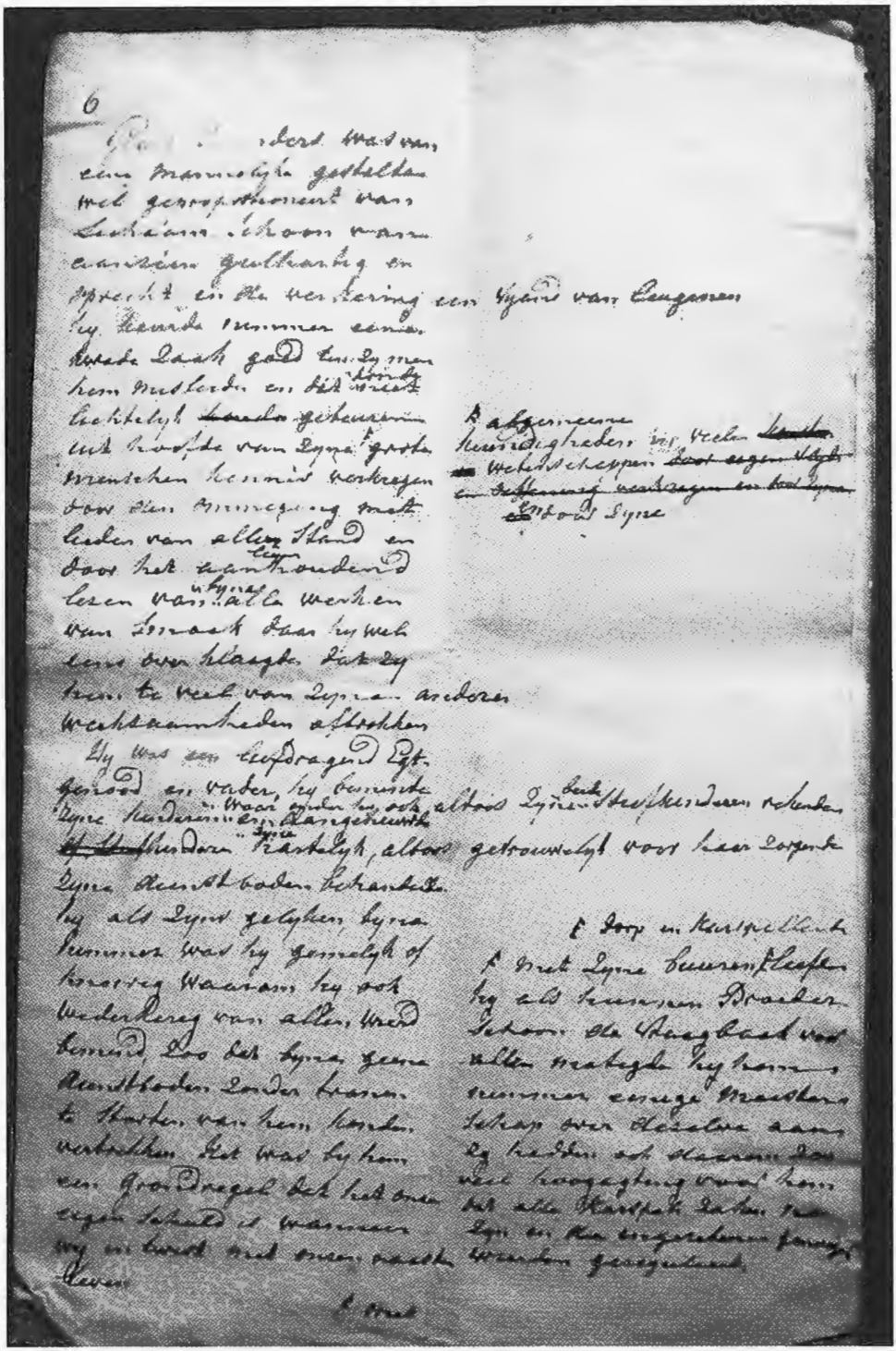
gewigtige: belangrijke
wel: goed

december keurde de Kamer het gehele plan goed en zond het door naar de Tweede Kamer, die het op 24 december goedkeurde. Inmiddels was de ziekte natuurlijk al lang overgeslagen naar Brabant. Eindelijk, op 26 december 1799, publiceerde het Uitvoerend Bewind de wet tot voorkoming en afwending van de runderpest. Gelukkig voor de boeren en de politiek verdween de ziekte hierna snel en behoefden geen grote slachtingen te worden verricht. Pas in 1814 zou tijdens een uitbraak van veepest in Utrecht blijken dat Reinders' plan, dat overigens reeds eerder in het buitenland met succes was beproefd, uitstekende diensten bewees. Het Veefonds werd beheerd door de toenmalige Commissaris tot de zaken van den Landbouw, Jan Kops. Sinds 1805 werden ook de kosten voor de op initiatief van Kops ingestelde Provinciale Commissies van Landbouw uit dit fonds betaald.

verbetering van onze paardenfokkerij. Tijdens zijn Kamerlidmaatschap maakte Geert Reinders ook deel uit van een commissie die was ingesteld om de paardenstoeterij 'tot de hoogst mogelijke trap van volmaaktheid' te brengen. Hiervoor schreef hij een conceptreglement, dat de basis werd voor de eerste nationale wet ter bevordering van de paardenfokkerij (31 december 1799). Ook als lid van de Groninger Commissie van Landbouw heeft hij een groot aandeel gehad in de totstandkoming van deze wetgeving, die overigens reeds in 1803 werd opgeheven. In 1810 kwam een nieuwe wet tot stand, doch deze werd na het vertrek van de Fransen niet meer vernieuwd. Nog in 1814 doet Reinders pogingen om er verbeteringen in aan te brengen. Hij is dan echter geen Kamerlid meer.

Anonieme en niet gedateerde lithografie van Geert Reinders naar het geschilderde portret van Cornelis Cuylenburg (1797). (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

De eerste bladzijde van het zesde dubbelblad van de 'Eerste Kladde' van Geert Reinders. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

partij. Van politieke partijen in de huidige zin van het woord was er toen nog geen sprake. Globaal bestonden er twee groeperingen, t.w. de progressieve unitarissen en de meer conservatieve federalisten. De unitarissen waren voorstanders van de eenheidsstaat, terwijl de federalisten ernaar streefden de afzonderlijke gewesten een grotere zelfstandigheid te laten behouden.

Maatschappij tot nut van 't algemeen. Tot de hier bedoelde 'vrienden' behoorde ongetwijfeld ds. J. Uilkens, die samen met Marten Aedsges Teenstra te Eenrum het departement De Marne had opgericht. Dit plattelandsdepartement gaf een eigen, grotendeels door Uilkens volgeschreven tijdschrift uit, de *Ommelander Almanach*, een 'volksboekje', dat 'zo nuttig en aangenaam als mogelijk' wilde zijn, 'inzonderheid voor den boerenstand'.

Vragen. In 1800 maakte Goldberg als Agent van Nationale Oeconomie met zijn Commissaris van Landbouw, Jan Kops, een 'Oeconomische Reize', waarbij enquêteboekjes met 252 vragen werden uitgedeeld. Van alle binnengekomen antwoorden waren die van Geert Reinders het meest uitvoerig.

Professor Thuerssen. Geert Reinders bedoelt hier de Groningse hoogleraar E.J. Thomassen à Thuessink, die zich o.a. uitvoerig verdiepte in de studie van de koepokken en koepokenting zoals die door de Engelse medicus Edward Jenner (1749-1823) in diens *Inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae* (1798) waren beschreven. Jenner, hierop opmerkzaam gemaakt door een boerin, beschrijft in deze studie hoe de pokken, die zich soms ook op de uiers van koeien vertonen, een goed voorbehoedmiddel zijn tegen de pokken bij kinderen.
Omdat Thuessink gehoord had dat de koepokken ook in de provincie Groningen voorkwamen en wilde weten of het om echte of valse koepokken ging, richtte hij zich in een brief (13 januari 1801) tot Geert Reinders met het verzoek om hem te informeren. Zo wilde hij o.a. weten of de koepokken ook de melkmeiden besmetten en of deze de ziekte op anderen overdroegen. Ook vroeg hij zich af of er enige samenhang was tussen pokken en de zgn. mok (=overhoef; een huidontsteking aan de achterzijde van de koot) bij paarden. Reinders' antwoord, dat door Theussink zeer werd gewaardeerd, liet hij publiceren in de *Algemene Konst en Letterbode* van 17 april 1801.

Regeringsform. In het najaar van 1801 kwam er een nieuwe staatsregeling (grondwet) tot stand, die een vrij abrupt einde maakte aan Reinders' carrière in de landelijke politiek. Krachtens deze regeling werden de Eerste en Tweede Kamer vervangen door een tamelijk autoritair besturend Staatsbewind, dat slechts uit 12 personen bestond, en een Wetgevend Lichaam (35 personen), dat slechts enkele maanden per jaar vergaderde. Met deze staatsgreep en de daarop volgende reorganisaties werden veel democratische vernieuwingen van de jaren daarvoor ongedaan gemaakt. Ook in Groningen kwam de kortstondige politieke macht, die de rijke boeren en platteland-intellectuelen hadden verworven, grotendeels weer in handen van de vroegere oligarchie van jonkers en stadsregenten. Waterstaatszaken bleven voortaan voornamelijk boeren aangelegenheden. Daarnaast wisten

was en bleef een belangloos voorstander van zijn vaderland en, schoon nimmer aan eenige **partij** verknogt, behield hij de achting van zijne medeleden en de genegenheid van zijn landgenoten.
Terwijl hij noch als Representant in den Haag zitting had, schreef hij op verzoek van enige zijner goede Vr(*i*)enden, leden van de **Maatschappij tot nut van 't algemeen**, het eerste stukje van den Landman, geplaatst in de 'Ommelander Almanack' voor 1802, en aan den Agent van Oeconomie zijne aantwoorden op de **Vragen** betreffende de Staat van den vaderlandschen Landbouw voor het district Onderdendam, welke beide stukken met veel genoegen zijn ontfangen.
Een Brief, geschreven aan **Professor Thuerssen** te Groningen, behelzende de aantwoorden op verscheide Vragen omtrent de koepokstof, door den Professor aan Reinders gedaan, kwam dien Hoogleeraar zo belangrijk voor, dat hij denselven deed plaatsen in de 'Konst en Letterbode' voor Maart 1801.
In den herfst van 1801, bij de verandering der **Regeringsform**, toen voorgevallen, met anderen zijner Mede leden met Eer ontslagen zijnde als lid van het vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks, keerde hij met het volkomensten vergenoegen*

volkomensten vergenoegen: grootst mogelijke tevredenheid

de boeren alleen op gemeentelijk niveau hun zeer beperkte invloed te behouden, met name in de in 1798 in het leven geroepen plaatselijke besturen, die in 1808 door gemeenteraden werden vervangen. Na zijn terugkeer in Winsum moest Reinders dan ook voortaan genoegen nemen met locale 'erebaantjes'. Tijdens het Koninkrijk Holland en de inlijving voegt hij zich als gemeentesecretaris (tot 1811) en secretaris-ontvanger van het Winsumer- en Schaphalster Zijlvest naar het Franse bestuur en gedraagt hij zich, althans volgens een Frans rapport uit 1810, als een loyaal medestander.

Bellingeweer. In 1802 verhuisde Geert Reinders van de boerderij op Tijum naar Bellingeweer (huidige Bellingeweer nr. 10). Dit huis had hij zelf laten bouwen. Op de neuten van de stijlen naast de voordeur liet hij de letters G en R aanbrengen (momenteel door de houten betimmering niet meer zichtbaar). Bij zijn leven was het huis door middel van een schutting van de openbare weg gescheiden. Voor de ingang hiervan stond te lezen: 'Het schaap dient voor den dam geschut'.
Aan de hand van de notariële akte m.b.t. de boedel, die op 14 maart 1815 werd opgemaakt, kunnen we ons nog een goed beeld vormen van de inrichting van het huis. Beneden was er een 'kleine kamer met 2 schuiframen op het noorden en oosten'. Blijkens de inrichting was dit een deftige zit- en rookkamer, waar ook de boekenkast stond. Aan de andere kant van het huis lag de 'grote kamer met 2 schuiframen op het zuiden en 3 op het oosten'. Deze functioneerde als eet-, zit- en werkkamer. Ook was er een bedstee en stond er een bureau. Verder was er een kelder en een keuken, waar eveneens een bedstee aanwezig was en enkele kooitjes hingen voor tortelduiven en kanaries. Op de bovenverdieping was er een 'bovenkamer met 1 schuifraam op het noorden, 1 op het oosten en 1 op het zuiden', die als zolder of berging werd gebruikt. Buiten de woning in de tuin stond nog een hut.

Het huis aan de Bellingeweer (huidige nr. 10), waar Geert Reinders na 1802 tot aan zijn dood in 1815 woonde. (Foto: J. Tersteeg).

[42vb]
Voor mijn Kinder (*enkele woorden onleesbaar gemaakt*)

Hij stierf
(*hier had zijn sterfdatum ingevuld moeten worden*)

Noch iets over zijn geluk met zo veele lieve kinderen en kleinkinderen, die hem allen tederlijk beminnen, waar onder ook zijne stiefkinderen wel degelijk behoren, en welke wederkeerig* van hem wierden bemind als van den besten vader.

wederkeerig: wederzijds

Caracter
Aanmoediging aan de jeugd uit dit en andere voorbeelden ontleend, hoe verre men in staat is door vlijt zonder genoegzaam* enig dadelijk* onderwijs te genieten zijn kundigheden uit te breiden. Wiskunde en het houden van dag journaal, de beide zekerste middelen voor Landlieden om wezenlijke kundigheden te bekomen.

genoegzaam: in voldoende mate
dadelijk: daadwerkelijk

[51ra] en tot blijdschap van Zijne kinderen en vrienden in zijnen geliefden kring te rug, nemende in 1802 zijn woonplaats te **Bellingeweer**. Stonds* bij zijne overkomst wierd

Stonds: Direct

J. van Bolhuis. Jan van Bolhuis (1750-1803) was een in de Ommelanden zeer vooraanstaand man, wiens familie uitgebreide bezittingen had onder Warffum. Sedert 1789 was hij daar redger en van 1795 tot aan zijn dood secretaris en ontvanger van het Winsumer- en Schaphalster Zijlvest. Voor deze laatste functie was hij door het Comité Révolutionnair van de Ommelanden aangezocht. Gedurende de ongeveer drie jaar dat Geert Reinders als representant in Den Haag werkzaam was (1798-1801), was Jan van Bolhuis als de, volgens het Reglement van Aanstellinge, naaste redger 'na Zonnen ommegang en in het zelve Quartier', zijn vervanger te Winsum, Obergum en Baflo.
Jan van Bolhuis moet een grote belangstelling hebben gehad voor literatuur. Als amateurdichter schreef hij zelfs een, niet zo erg geslaagde, lofzang op zijn kweldergronden onder Warffum. Bijzondere belangstelling moet hij gehad hebben voor erotische en pornografische onderwerpen. Misschien heeft hij wel de grootste collectie erotica van het gewest bezeten. Bij gelegenheid schreef hij ook scrabreuze gedichtjes.

Winsumer en Schaphalster Zijlvest. Na Reinders' terugkeer uit Den Haag in 1801, - hij was toen 64 jaar oud -, verzocht het provinciaal bestuur hem tot zijn genoegen zijn ambt als redger weer op zich te nemen. Toen hij in mei 1803 uit dit ambt werd ontslagen (zie boven), was hij weer, voor het eerst sedert 1772, ambteloos burger. Kort na dit ontslag echter werd Reinders' schoonzoon, Remge Jacobs (Vennema) te Maarhuizen, die gehuwd was met Styntje, hoofmeester (= voorzitter) van het Winsumer- en Schaphalster Zijlvest. In diezelfde periode overleed zijn vriend en collega-redger Jan van Bolhuis, die tevens secretaris-ontvanger was van hetzelfde zijlvest. Mede dankzij de steun van Remge Jacobs, maar zeker ook op grond van zijn interesse en kennis van zaken, - hij was 20 jaar dijkrechter van het Dijkrecht Schilligeham -, werd Geert Reinders op 28 juli 1803 verkozen tot opvolger van Jan van Bolhuis. Op 15 augustus nam hij de gelden en papieren van de weduwe Van Bolhuis over en startte hij zijn nieuwe functie, waarin hij o.a. was belast met het maken van verslagen van de 'waardagen' (= vergaderingen van de hoofmeester en de volmachten), het uitschrijven van het 'zijlschot' (= waterschapslasten), de administratie van en betrokkenheid bij het onderhoud van waterwegen en bruggen etc. Geert Reinders is bijzonder gehecht geweest aan dit ambt, dat hij ondanks zijn geleidelijk slechter wordende gezondheidstoestand tot aan zijn dood bleef bekleden.

hij bij herhaling verzogt de admi(*ni*)-stratie der Regtstoelen wederom op zich te nemen. De Heer **J. van Bolhuis**, welke dezelve ad interim gedurende de afwezigheid van Reinders hadde waargenomen Zijn ontslag hebbende verzogt en bekomen, nam hij met goedkeuring van He-(*re*)n Hove Provinciaal, en tot groot genoegen der Ingezetenen onder dien regtstoelen behorende, dezen post wederom aan, dien hij ook voor hem zelven en (*met*) volkomen genoegen der ingezetenen heeft waargenomen, tot dat hij in 1803 hier van door het invoeren der Drostgerechten met Eer wierd ontslagen.

Noch dien zelfden Zomer, den 28 Julij, wierd hij door de Provisionele volmagten* van **Winsumer en Schaphalster Zijlvest** tot Secretaris en ontfanger in plaats van zijn overleden Vriend, den Heer J. v Bolhuis, van* genoemde zijlvest verkozen en den 30 Julij geinstalleert, welke keuze door het Departementaal bestuur van Stad en Lande van Groningen goedgunstig* wierd goedgekeurd. [51va] Nimmer had hij om* eenigen post gesollisiteert, noch op zijn verzoek zijnenwegen doen solliciteren. Hier echter had zijn schoonzoon op zijn verzoek bij de vergadering der volmagten hem gerecommandeert*. In dezen werkzamen* post dagt hij van wezenlijk nut te kunnen zijn, het geen ook door ondervinding wierd bevestigd. Vereert met het vertrouwen van het Gouver(*ne*)ment en de

Provisionele volmagten: tijdelijke gevolmachtigden

van: door

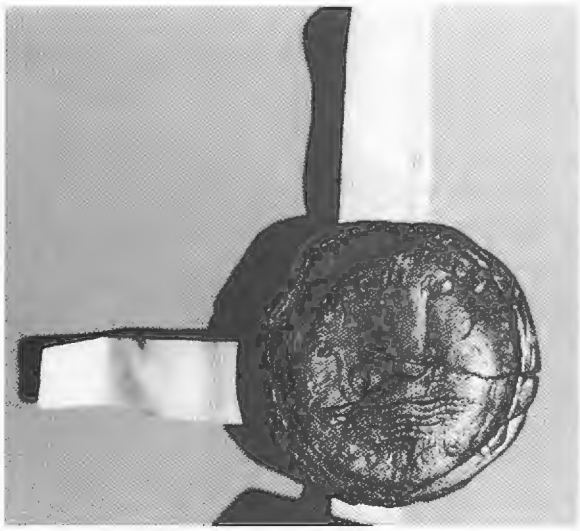
goedgunstig: welwillend

om: naar

gerecommandeert: aanbevolen

werkzamen: veel werk met zich meebrengende

secretaris van het Gemeente Bestuur van Winsum. Behalve te Groningen en Appingedam bestonden er in deze tijd nog geen gemeentelijke besturen of organisaties. Na de revolutie van 1795 werd de gewestelijke Commissie, waarvan Geert Reinders op 15 maart 1796 lid werd, mede belast met het opstellen van een plan om tot een betere gewestelijke administratie te komen. Toen er op 23 april 1798 een volksstemming moest plaatsvinden, werden hiertoe plaatselijke besturen aangesteld om op het verloop van de verkiezingen toe te zien. Opvallend genoeg gelastte men hierna dat deze lokale besturen zouden blijven bestaan en andere administratieve taken zouden vervullen. Zo kregen ook Winsum en Obergum en omgeving een plaatselijk bestuur. Pas op 31 mei 1808 kwam bij decreet van koning Lodewijk Napoleon een nieuwe regeling tot stand. Tot de toen nieuw gevormde gemeente Winsum behoorden de dorpen/buurschappen Ranum, Tinallinge, Obergum, Maarhuizen, Schouwerzijl, Bellingeweer, Wetsinge, Sauwerd, Adorp, Harsens, Wierum ten oosten van het Reitdiep en Garnwerd ten oosten van het Reitdiep. Het bestuur (3-5 leden) met een secretaris zou door de koning worden benoemd. Op 10 november 1808 werd Geert Reinders als secretaris beëdigd en geïnstalleerd. De eerste vergadering op 26 november vond plaats ten huize van de president Pieter Durleau, Heer van Bellingeweer. Men besloot hierna om de 14 dagen bijeen te komen in het huis van de secretaris.
Voor de toen reeds 71-jarige Geert Reinders was dit nieuwe ambt, zoals hij schrijft, 'lastig', omdat de werkzaamheden van het nieuwe bestuur steeds omvangrijker werden en soms ook erg vervelend waren. Het meeste werk drukte ook op de schouders van de secretaris, die o.a. belast was het opstellen van een begroting (NB. de gemeente had geen eigen geldmiddelen) en het werven en oproepen van vrijwilligers voor het leger. Toen in 1811 ons land bij Frankrijk werd ingelijfd, werd de eerste gemeente Winsum in drieën gesplitst, t.w. de mairie Winsum, Adorp en Baflo. Ongetwijfeld tot zijn opluchting kon Geert Reinders op 1 augustus 1811 dit niet of nauwelijks bezoldigde baantje, dat vooral veel werk en weinig aanzien gaf, neerleggen.

Het zegel van Geert Reinders als redger van Winsum, Obergum en Baflo. 1797. De afbeelding vertoont een zwemmende cetus met het devies 'Regt door zee'. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

hoofde der ineensmeltingen van de Commissien van Landbouw van Groningen en Drenthe in 1812 ontbonden zijnde, werd hij met zijne medeleden door den minister van binnenlansche Zaken wederom tot lid van dezelfde Commissie benoemd en den 15 Meij geinstalleert. Een post, geheel overeenkomende met zijne verkregene kundigheden en liefhebberij, maar in welke hij uit hoofde van zijnen werkzamen* post als Secretaris en Ontfanger van Winsumer en Schaphalster Zijlvest en verscheiden andere Commissien, waar toe hij door het Bestuur wierd gerequ(*i*)reert*, met de naderhand daar bij aan hem opgedragen lastigen post van **secretaris van het Gemeente Bestuur van Winsum,**

Alsmede

werkzamen: veel werk met zich meebrengende

gerequ(i)reert: gevraagd

(*hier is een leemte*)

[52va] en thans zelfs* geen land gebruik* hebbende, ook zijnen daar bijkomende hogen ouderdom, beklaagde hij hem meermalen, dat hij voor zijnen Mede leden van geen meerder nut konde zijn. Echter beschouwden hem alle zijne medeleden, niet alleen uit hoofde van Zijne Uitmuntende diensten aan het vaderland en de Maatschappij bewezen, maar ook om zijne Uitgestrekte* kunde in den Landbouw en zijne Opregte, Gullen vriendelijkheid in de verkeringe*, als eene hunner waardigste medeleden. Ook zal zijn

zelfs: zelf

land gebruik: land in gebruik

Uitgestrekte: omvangrijke

verkeringe: omgang

schurft der Schapen. Geert Reinders schrijft hier dat zijn middel tegen de schapenschurft met veel succes werd toegepast. In het Gemeente-archief van Winsum bevindt zich een recept dat op 16 maart 1816 door de Prefect in het Departement Wester-Eems werd aanbevolen, nadat het in de gemeente Baflo, Adorp en elders met succes was toegepast. Misschien is dit recept het middel waarover Reinders hier spreekt: *Neem een vierendeel pond gemeene tabak, en een half lood wit koperrood voor ieder schaap, gekookt in een kroes mensen urine. Men kookt de tabak een half uur in de urine, waarna het koperrood er wordt bijgedaan, latende het dan nog te zamen een kwartier uurs koken: Met dit vogt, wat meer dan melk warm, maakt men de schurftplaatsen nat, en krabt dan de schurft met de vingers af, wascht en papt deselve als dan met de tabak goed in; met het overige vogt wascht men, zoo veel mogelijk het geheele schaap. Na zes of zeven dagen wordt hetzelve nauwkeurig nagezien en nog eenige overblijfsels van schurft ontdekkende, op dezelfde wijze behandeld.*

Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten. Een van de allergrootste blijken van waardering voor zijn werk ontving Geert Reinders in 1809. Hij werd toen door het Koninklijk Instituut van Wetenschappen benoemd tot Correspondent der Eerste Klasse. Het Koninklijk Instituut, in feite de voorloper van de latere Koninklijke Academie van Wetenschappen, was toen net opgericht. Hierbij had Martinus van Marum, secretaris van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen en een goede kennis van Geert Reinders, een belangrijke rol gespeeld, evenals Jeronimo de Bosch, secretaris van de Maatschappij tot Bevordering van de Landbouw te Amsterdam.
Een vergelijkbare blijk van waardering door de wetenschap ontving Geert Reinders in 1814, toen hij ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de Groninger Hogeschool, mede op voordracht van zijn vriend dominee Uilkens, benoemd werd tot honorair lid van het Natuur- en Scheikundig Genootschap.

Mogelijk de eerste, door Geert Reinders gelegde, steen van De Boog tussen Winsum en Obergum, nu ingemetseld aan de zuidzijde. 1808. (foto: J. Tersteeg).

naam, door het opgegeven* Middel om het **schurft der Schapen** volkomen te doen ophouden, bij den verstandigen Landman noch lang in zegening blijven.

opgegeven: bekendgemaakte

In den Jare 1809 wierd hij benoemd tot Correspondent van de Eerste Klasse van het **Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten**; waarlijk een Grote Eer voor een Landsman, de zoon van een koren molenaar, welke van het voorregt eener Geleerde* opvoeding geheel was verstoken geweest.

Geleerde: hogere, academische

[61ra] Geert Reinders was van eene mannelijke gestalte, wel geproportioneert van Lichaam, Schoon van aanzien*, gulhartig en oprecht in de verkering, een vijand van leugenen. Hij keurde nimmer eene kwade zaak goed, ten zij men hem misleide. En dit konde niet lichtelijk* gebeuren, uit hoofde van* zijne algemeene kundigheden in veele wetenschappen en door zijne grote menschen kennis, verkregen door den ommegang met lieden van alle stand en door het aanhoudend lezen van bijna alle werken van smaak, - daar hij wel eens over klaagde, dat zij hem te veel van zijne andere werkzaamheden aftrokken -.

aanzien: uiterlijk

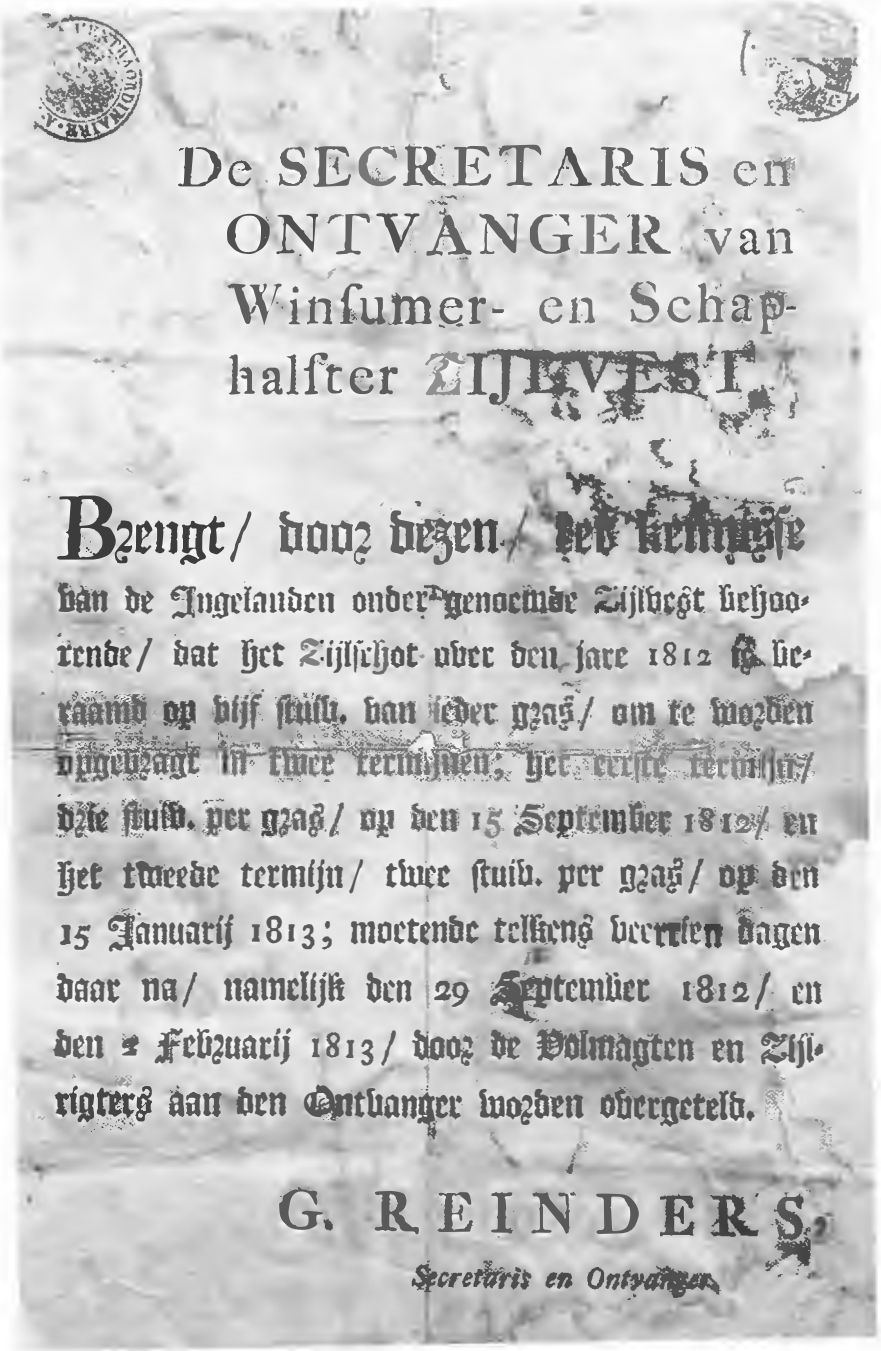
lichtelijk: gemakkelijk

uit hoofde van: vanwege

Hij was een liefdragend* Egtgenoot en vader. Hij beminde zijne kinderen, waar onder hij ook altoos zijne beide stiefkinderen rekende en zijne aangehuwede kinderen, hartelijk, altoos getrouwelijk voor haar* zor-

liefdragend: liefhebbende

haar: hen

De SECRETARIS en ONTVANGER van Winsumer- en Schaphalster ZIJLVEST.

Brengt/ door dezen/ ter kennisse van de Ingelanden onder genoemde Zijlvegt behoorende/ dat het Zijlschot over den jare 1812 is beraamd op vijf stuiv. van ieder gras/ om te worden opgebragt in twee termijnen; het eerste termijn/ drie stuiv. per gras/ op den 15 September 1812/ en het tweede termijn/ twee stuiv. per gras/ op den 15 Januarij 1813; moetende telkens beerden dagen daar na/ namelijk den 29 September 1812/ en den 2 Februarij 1813/ door de Volmagten en Zijlrigters aan den Ontvanger worden overgetelt.

G. REINDERS.

Secretaris en Ontvanger.

Plakkaat door Geert Reinders, als secretaris-ontvanger van het Winsumer- en Schaphalster Zijlvest, waarin hij het zijlschot voor het jaar 1812 aan de ingelanden bekendmaakt. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

gende. Zijne dienstboden behandelde hij als zijns gelijken. Bijna nimmer was hij gemelijk* of knorrig, waarom hij ook wederkerig* van allen wierd bemind, zoo dat bijna geene dienstboden zonder tranen te storten van hem konden vertrekken. Het was bij hem een Grondregel dat het onzen eigen schuld is, wanneer wij in twist met onzen naasten leven. Met zijne buuren, Dorp en Karspel(*lieden*) leefde hij als hunnen Broeder. Schoon de vraagbaak voor allen, matigde hij hem nimmer eenig Meesterschap* over dezelve aan. Zij hadden ook daarom zoo veel hoogagting voor hem, dat alle Karspel zaken na zijn en der ingezetenen genoegen wierden gereguleert*.

gemelijk: ontevreden
wederkerig: wederzijds
Meestersschap: macht en gezag van iemand die over anderen meester is
gereguleert: geregeld

(*De bladen 61v en 62r zijn onbeschreven. Bladzijde 62vb bevat de titel*)

[*inlegvel A voor*] G. Reinders ente in van den 1 Januarij 1777 tot den 1 Nov(*ember*) 1778 499 kalveren, genietende hiervoor van de Amsterdamsche Maatschappij eene premie van 40 goude ducaten. Jan Willem Smit ente, begunstigd door Reinders, in van den 1 Jan(*ua*)r(*ij*) tot den eersten Decem(*be*)r 1779 986 kalveren en bekwam* de twede premie van 40 goude ducaten. Jacob Gerrits, een ander Buurman van Reinders, bekwam de derde premie

bekwam: ontving

mede in de hand gewerkt door het feit dat de meiers tevens het recht bezaten op de door hen gebruikte grond een eigen woning en schuren te bouwen, die uiteraard hun eigendom waren en bleven. Zegde bv. de eigenaar de huur van de grond op, dan was deze verplicht de waarde van de opgerichte gebouwen te vergoeden. Zegde de meier het contract op, dan kon hij de gebouwen aan zijn opvolger verkopen of, - zeker toen deze nog klein of van hout waren -, afbreken (en meenemen). Naarmate de bebouwing een meer permanent karakter kreeg, raakte het land meer en meer hierdoor 'beklemd', zodat men er minder snel toe over ging een meier de huur op te zeggen. In de loop van de 18e eeuw zien we dan ook dat de onopzegbaarheid van de huur en de afschaffing van het 6-jarig geschenk regel gaan worden. De provincie heeft deze ontwikkeling bovendien sterk gestimuleerd, want toen zij bij het Tractaat van Reductie in 1594 t.g.v. de toeëigening van de omvangrijke kloostergoederen eigenaar werd van maar liefst één zevende deel van alle landbouwgrond van de provincie, werd het grootste deel hiervan eveneens onder beklemming uitgegeven. Toen vervolgens tussen 1766-1772 de grote provinciale uitverkoop van al dit oorspronkelijke kloostergoed plaatsvond, kwamen vele nieuwe eigenaren in het geweer om via, vaak zeer langdurige en kostbare, gerechtelijke procedures de vaste huursommen en de onopzegbaarheid en vererfbaarheid van het gebruiksrecht aan te vechten. Tal van vast beklemde meiers waren genegen of genoodzaakt om aan de blote eigenaar een flink bedrag te betalen om de onopzegbaarheid en onveranderlijkheid van de vaste huur in hun beklembrief te laten vastleggen; een aangelegenheid, die, zoals Geert Reinders het in 1806 formuleerde 'nog meer nadelen aan den Landman hebben toegebragt, dan de veepest van 1768 tot 1786, uit hoofde van de enorme Sommen, welke den eenvoudigen Landman, uit vreeze voor een ongelukkige uitkomst dier procedures, daar voor aan hunne eigenaars hebben moeten betaalen'.
Helaas is de hier vermelde correspondentie tussen Reinders en de stadhouder niet bewaard.

De zilveren medaille die de Amsterdamse Maatschappij ter bevordering van den Landbouw op 3 september 1776 toekende aan Geert Reinders. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

gende. Zijne dienstboden behandelde hij als zijns gelijken. Bijna nimmer was hij gemelijk* of knorrig, waarom hij ook wederkerig* van allen wierd bemind, zoo dat bijna geene dienstboden zonder tranen te storten van hem konden vertrekken. Het was bij hem een Grondregel dat het onzen eigen schuld is, wanneer wij in twist met onzen naasten leven. Met zijne buuren, Dorp en Karspel(*lieden*) leefde hij als hunnen Broeder. Schoon de vraagbaak voor allen, matigde hij hem nimmer eenig Meesterschap* over dezelve aan. Zij hadden ook daarom zoo veel hoogagting voor hem, dat alle Karspel zaken na zijn en der ingezetenen genoegen wierden gereguleert*.

gemelijk: ontevreden
wederkerig: wederzijds
Meestersschap: macht en gezag van iemand die over anderen meester is
gereguleert: geregeld

(*De bladen 61v en 62r zijn onbeschreven. Bladzijde 62vb bevat de titel*)

[*inlegvel A voor*] G. Reinders ente in van den 1 Januarij 1777 tot den 1 Nov(*ember*) 1778 499 kalveren, genietende hiervoor van de Amsterdamsche Maatschappij eene premie van 40 goude ducaten. Jan Willem Smit ente, begunstigd door Reinders, in van den 1 Jan(*ua*)r(*ij*) tot den eersten Decem(*be*)r 1779 986 kalveren en bekwam* de twede premie van 40 goude ducaten. Jacob Gerrits, een ander Buurman van Reinders, bekwam de derde premie

bekwam: ontving

Heilsamen Societeit in gevallen van Brand. Geert Reinders is één van de initiatiefnemers geweest van de 'Societeit van Onderlinge Bijstand in gevallen van Brand', die op 23 april 1794 te Winsum werd opgericht. Hij was hiervan tevens de eerste 'Eerste Directeur' (naast een Tweede en Derde Directeur) en de samensteller van het oudste reglement. De Winsumer onderlinge brandverzekering was in het noorden van het land de eerste en dus oudste lokale brandwaarborgmaatschappij.
Volgens het eerste reglement stond de sociëteit open voor ingezetenen van Winsum, Bellingeweer, Obergum, Ranum, Maarhuizen en Klein-Garnwerd, totdat de gezamenlijke waarde van de getaxeerde woningen en schuren een waarde van 100.000 gulden zou bedragen. Werd deze som door de eigen ingezetenen niet bereikt, dan zouden de directeuren ook in andere kerspels mogen werven.
Intrigerend blijft de vraag waarom de Winsumer sociëteit zo vroeg kon ontstaan? Hoewel er elders in de Republiek, m.n. in Holland, in de 18e eeuw oudere voorbeelden van brandverzekeringen kunnen worden aangewezen, - deze hadden voornamelijk betrekking op lokale behuizingen van brandgevaarlijke bedrijfjes zoals molens, bakkerijen, stijfselhuizen en branderijen -, is niet bekend of deze toen al in Groningen bestonden. Mag men misschien veronderstellen dat Geert Reinders, als zoon van een molenaar en een bakkersdochter, tijdens zijn bezoeken aan Holland (vgl. zijn Hollandse koopmanschap sedert 1774 en zijn Kamerlidmaatschap) dergelijke voorbeelden had gezien en erdoor onder de indruk was geraakt?
In meer algemene zin hebben de in de tweede helft van de 18e eeuw toegenomen welvaart, ontwikkeling en onafhankelijkheid van de Groninger boeren zeker bijgedragen tot het totstandkomen van een dergelijk initiatief. In ieder geval vervulde de Winsumer sociëteit een ware voorbeeldfunctie, want binnen 10 jaar kenden de Ommelanden maar liefst 17 van dergelijke lokale brandverzekeringen, waaronder die van Leens (1795), Uithuizen (1795), Usquert (1796), Uithuizermeeden (1798) en Eenrum (1801).
In 1966 ging de Winsumer brandverzekering op in de Verenigde Onderlinge Brandverzekeringssociëteiten, die toen gevestigd was te Eenrum en exclusief bestemd was voor agrariërs. Aan het eind van de 19e eeuw ontstond de fusie Onderlinge 'De Vijf Gemeenten', later 'De Zes Gemeenten' te Eenrum, die zich richtte op burgerbezittingen. Uiteindelijk zijn de Brandwaarborgmaatschappij VOB uit Winsum en de Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij uit Eenrum op 1 januari 1992 definitief samengevoegd tot Univé Winsum-Eenrum.

beklemmingen. Onder het beklemrecht, een typische Groningse aangelegenheid, verstaat men het zakelijk recht van een grondgebruiker (een zgn. 'meier') om het land van een (blote) eigenaar tegen betaling van een vast huurbedrag te exploiteren. Het beklemrecht heeft zich in de loop der tijd ontwikkeld uit de pacht, die veelal een 6-jarige termijn kende. Indien het beklemrecht moest worden overgedragen (bv. bij huwelijk of vererving) of na 6 jaar een nieuw huurcontract moest worden gesloten, betaalde de meier aan de eigenaar een 'geschenk', veelal 1 jaar huur. Op den duur gingen de meiers het als hun recht beschouwen om tegen betaling van dit geschenk hun contract te kunnen verlengen. Dit laatste werd

voor 1780.
[*achter*] Deze stukken, behorende tot mijn levenschets, in handen van de Heeren Uilkens, van der Tuuk, en Kniphuizen.

[*inlegvel B voor*] Met zijn Oom en Buurman, J.W. Smit, bragt hij de wegen door Klein Garnwert uit hun vervallen toestand in schone wegen. Het Reglem(*ent*), dat noch heden door de ingezetenen met genoegen word agtervolgd*, heeft hij opgesteld. Door het graven van de togtslood, zijnde een uitwatering voor die van Klein Garnwert en Schilgeham, en het Reglement daar op gemaakt, waar door de ingezetenen van die beide disstricten jaarlijks een onberekenbaar* voordeel genieten, is men aan zijn menschkunde* en zugt* om wel te doen verschuldigd.

agtervolgd: (op)gevolgd

onberekenbaar: niet te berekenen
menschkunde: mensenkennis; *zugt*: verlangen

Het Reglement tot Het oprichten van de **Heilsamen Societeit in gevallen van Brand**, thans door de gehele ommelanden ingevoerd, is men mede voor een groot deel aan hem verschuldigd.
[*achter*] Hij heeft niet alleen aan alle zijne buurlieden genoegzaam zonder enige kosten, maar aan veele andere meijrlieden* vaste **beklemmingen** bezorgt tot genoegen van Eigenaren en Meijrlieden. Den braven Rentmeester W. Wichers ondersteunde hem door hem toe gang

meijrlieden: vast beklemde meijers

mede in de hand gewerkt door het feit dat de meiers tevens het recht bezaten op de door hen gebruikte grond een eigen woning en schuren te bouwen, die uiteraard hun eigendom waren en bleven. Zegde bv. de eigenaar de huur van de grond op, dan was deze verplicht de waarde van de opgerichte gebouwen te vergoeden. Zegde de meier het contract op, dan kon hij de gebouwen aan zijn opvolger verkopen of, - zeker toen deze nog klein of van hout waren -, afbreken (en meenemen). Naarmate de bebouwing een meer permanent karakter kreeg, raakte het land meer en meer hierdoor 'beklemd', zodat men er minder snel toe over ging een meier de huur op te zeggen. In de loop van de 18e eeuw zien we dan ook dat de onopzegbaarheid van de huur en de afschaffing van het 6-jarig geschenk regel gaan worden. De provincie heeft deze ontwikkeling bovendien sterk gestimuleerd, want toen zij bij het Tractaat van Reductie in 1594 t.g.v. de toeëigening van de omvangrijke kloostergoederen eigenaar werd van maar liefst één zevende deel van alle landbouwgrond van de provincie, werd het grootste deel hiervan eveneens onder beklemming uitgegeven. Toen vervolgens tussen 1766-1772 de grote provinciale uitverkoop van al dit oorspronkelijke kloostergoed plaatsvond, kwamen vele nieuwe eigenaren in het geweer om via, vaak zeer langdurige en kostbare, gerechtelijke procedures de vaste huursommen en de onopzegbaarheid en vererfbaarheid van het gebruiksrecht aan te vechten. Tal van vast beklemde meiers waren genegen of genoodzaakt om aan de blote eigenaar een flink bedrag te betalen om de onopzegbaarheid en onveranderlijkheid van de vaste huur in hun beklembrief te laten vastleggen; een aangelegenheid, die, zoals Geert Reinders het in 1806 formuleerde 'nog meer nadelen aan den Landman hebben toegebragt, dan de veepest van 1768 tot 1786, uit hoofde van de enorme Sommen, welke den eenvoudigen Landman, uit vreeze voor een ongelukkige uitkomst dier procedures, daar voor aan hunne eigenaars hebben moeten betaalen'.
Helaas is de hier vermelde correspondentie tussen Reinders en de stadhouder niet bewaard.

De zilveren medaille die de Amsterdamse Maatschappij ter bevordering van den Landbouw op 3 september 1776 toekende aan Geert Reinders. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

te verlenen tot alle provinciale archijven, betrekking hebbende tot het beklemrecht. Hij schreef er over aan de stadhouder en dit schrijven heeft misschien veel invloed gehad op de sententien*, daar over bij den Hoven gevallen*; althans, zijn schrijven wierd zeer gunstig van den Stadhouder beaantwoord.

sententien: vonnissen
gevallen: uitgesproken, geveld

Hij bezat eene natuurlijke bekwaamheid om zijne kundigheden aan anderen mede te delen, datse eenen diepen indruk in het geheugen nalieten, zo dat men noch gedurig* menschen aantreft die zeggen: 'dat heb ik van Reinders onthouden'.

gedurig: steeds

Grafzerk van Angenietje Klaassen, eerste echtgenote van Geert Reinders. De zerk is afkomstig van het kerkhof te Garnwerd. (Familie-archief Middelstum. Foto: F. Lemstra).

Door Cornelis Cuylenburg geschilderd portret van Geert Reinders, dat in 1797 te Den Haag werd vervaardigd. (C.G. Reinders 1988, p.4).

4 Bibliografie

Aa, A.J. van der, e.a., *Biographisch woordenboek der Nederlanden.* Haarlem. 1852-1878. 12 delen.

Botke, IJ., *'Gaat, krijgt een boek of pen in hant en ofent daarin u verstant'. Drie generaties Teenstra en de Verlichting op het Groninger platteland (1775-1825).* Groningen (Universiteitsbibliotheek). 1988. Catalogus van een tentoonstelling in de Universiteitsbibliotheek, gehouden van 1 december 1988 tot 26 januari 1989.

Botke, IJ., *Jacobus Albertus Uilkens (1772-1825) Predikant te Lellens en Eenrum. Hoogleraar in de landhuishoudkunde te Groningen.* Groningen. 1984.

Bruins, L.H., *Leven en werken van Geert Reinders, de grondlegger van de immunologie.* (diss. Groningen). Leens. 1951.

De Groninger Dracht. Kleding en sieraden 18e en 19e eeuw. Taal van een samenleving in verandering. Onder eindred. van Lies Ast-Boiten en Joop Boot-Van der Vlis. Groningen. 1997.

'De landbouwenquête van 1800. Vragen betreffende den staat van den vaderlandschen landbouw in elk district der Bataafse Republiek. Voor het district Onderdendam beantwoord door Geert Reinders'. In: *Historia Agriculturae* III, 1956.

Dongen, A. van & Dijkema, J., *Bedum door de jaren heen.* Groningen [z.j.].

Dijksterhuis, P., 'Geert Reinders, de gelukkige Bestrijder van de Veepest'. In: *Almanak voor den landbouw in zijn gehelen omvang.* 1878.

Formsma, W.J., *Grijpskerk. De geschiedenis van een Groninger gemeente.* Groningen. 1986.

Geschiedenis van Zuidhorn. Red. J.B.T. Feldbrugge e.a. Bedum. 1986.

Geyl, Prof. dr. P., *Geschiedenis van de Nederlandse stam.* Amsterdam-Antwerpen. 1962. Deel IV (1701-1751), Deel V (1751-1792) en Deel VI (1792-1798).

Groenveld, S. & Schutte, G.J., *Nederlands verleden in vogelvlucht. Delta 2. De nieuwe tijd: 1500-1813.* Leiden-Antwerpen. 1992.

Historie van Groningen Stad en Lande. Red. W.J. Formsma e.a. Groningen. 1976.

Huygelen, C., 'De kinderjaren van de vaccinologie: preventieve immunisatie in de achttiende en negentiende eeuw'. In: *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift*, 66 (1997), p. 50-60.

Knuvelder, G. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde.* 's-Hertogenbosch. 1964 (3e druk). Derde Deel.

'Korte levensschets van den beroemden Geert Reinders'. In: *Algemene Konst- en Letterbode* 1 (1815), p. 148 e.v.

Poel, J.M.G. van der, *Heren en Boeren. Een studie over de Commissiën van Landbouw (1805-1851).* Diss. Groningen (Agronomische Historische Bijdragen, Tweede Deel). Wageningen. 1949.

Reinders, C.G., *Rust'loos voorwaarts was hun streven. Aspecten van de agrarische revolutie in Groningen, in de periode vanaf het Réglement réformatoir uit 1749, tot de landbouwkrisis van 1880.* Catalogus van de expositie, gehouden van 2 april - 17 september 1988 in het Openluchtmuseum Het Hoogeland te Warffum.

Tersteeg, Jacques, 'Een ongepubliceerde levensschets van Geert Reinders'. In: *Infobulletin Winshem* 2 (1997), nr. 3 (mei), p. 4-7.

Uilkens, J.A., *Levenschets van Geert Reinders.* 1818.

Vroeger in Middag. Uit de historie van de Gemeente Ezinge. Red. J.J. Delvigne e.a. Bedum. 1994.

Winkel, J. te, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde.* Utrecht-Leeuwarden 1973 (fotogr. reprint Haarlem. 1922-1927), deel V. *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.* Deel III.

Winsum, Gedenkboek 1982. Onder red. van dr. W.J. Formsma. Groningen. 1982.

Winsums Verleden. Groningen-Djakarta. 1957.

Wolters, K.J., 'De Boog'. In: *Infobulletin Winshem* 2 (1997), nr. 3 (mei), p. 14-17.

Woordenboek der Nederlandsche taal. Bew. door M. de Vries, L.A. te Winkel e.a. 's-Gravenhage enz. [1864]- ...

In de loop van de 18de eeuw werd ons land tot driemaal toe ge troffen door een epidemie van runderpest, die aan vele miljoenen dieren het leven kostte. Toen de ziekte in de herfst van 1769 in Groningen weer om zich heen greep, riepen schout en schepenen van de stad de bekende hoogleraar Petrus Camper te hulp om een geneesmiddel te ontwikkelen. Om aan de benodigde proefdieren voor zijn inentingsproeven te komen schakelde Camper een jonge, leergierige en ambitieuze boer-koopman te Winsum in: Geert Reinders. Hoewel de, in de ogen van de meeste boeren vervloekte inentingsmethode weinig succes had en Camper zijn interesse weldra verloor, zette Geert Reinders op eigen initiatief en ten koste van zijn eigen veestapel de proeven voort, totdat hij in 1774 een belangrijke ontdekking deed, waardoor in de noordelijke provincies de levens van vele duizenden runderen gespaard werden.

Als één van de eerste boeren uit de toen betrekkelijk welvarende Groninger kleistreken gelukte het Geert Reinders hierna op vele maatschappelijke terreinen een voortrekkersrol te spelen. In de kracht van zijn leven zou hij zich, ondanks het feit dat hij zeer gebrekkig onderwijs had genoten, ontwikkelen van molenaarsknecht en boer-koopman tot een bestuurder op gewestelijk en zelfs landelijk niveau. Hiernaast trad hij in regionaal en lokaal verband op als redger, gemeentesecretaris, secretaris-ontvanger van een groot waterschap, lid van de gewestelijke commissie van landbouw, dierenarts en directeur van de oudste onderlinge brandverzekering in het noorden. Zijn bliksemcarrière hangt uiteraard ten nauwste samen met de 'revolutionaire' ontwikkelingen die zich in de tweede helft van de 18de eeuw zowel in de landbouw als in de politiek voordeden. Ook nam hij intensief deel aan het Verlichte culturele leven van zijn tijd.

In 1801 zou er echter door het kerende politieke tij een vrij abrupt einde komen aan zijn landelijke politieke loopbaan. Hij keerde terug naar Winsum, waar hij gedurende de laatste jaren van zijn leven enkele lokale bestuursfuncties bekleedde.

Kort voor zijn overlijden, waarschijnlijk in het jaar 1813, heeft Geert Reinders voor zijn kinderen en het nageslacht een soort autobiografie, getiteld *Eerste kladde van de levensschets van Geert Reinders tot 1812*, aan het papier toevertrouwd.

Dit unieke persoonlijke document wordt in dit boek voor het eerst integraal uitgegeven.

De levensschets van Geert Reinders 1737-1815 is geschreven door de leden van de werkgroep 'Winsumer schrijvers en schrijfsters' van de Historische Vereniging Winsum-Obergum onder eindredaktie van drs. J. Tersteeg.

Het boek is een uitgave van de
Stichting Historische Uitgaven Winsum-Obergum.

ISBN 90 5294 164 5